

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Απόψεις και Αντιλήψεις των Ατόμων με Προβλήματα Όρασης για τον
Μουσειακό Χώρο

Της Κανάρη Χαρίκλειας

Επιβλέποντες Καθηγητές: Αργυρόπουλος Βασίλης
Βέμη Βασιλική

ΒΟΛΟΣ 2009

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 7228/1
Ημερ. Εισ.: 23-07-2009
Δωρεά: Συγγραφέας
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΠΕΑ
2009
KAN

Στον σύζυγό μου Γρηγόρη

Τα μουσεία είναι πηγές χαράς και έμπνευσης. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι θα φανεί παράξενο σε πολλούς πως ανθρώπινο χέρι, χωρίς να έχει τη βοήθεια του βλέμματος, μπορεί να νιώσει την κίνηση, το συναίσθημα, την ομορφιά, πάνω στο ψυχρό μάρμαρο. Κι όμως, καθώς τα δάχτυλά μου παρακολουθούν τις γραμμές και τις καμπύλες, ανακαλύπτουν τη σκέψη και τα αισθήματα που ο καλλιτέχνης έχει εκφράσει. Μπορώ να αισθανθώ στα πρόσωπα των θεών και των ηρώων το θάρρος, το μίσος, την αγάπη και καμιά φορά αναρωτιέμαι μήπως το χέρι δεν είναι πιο ευαίσθητο από το μάτι στο να αισθανθεί την ομορφιά των γλυπτών. Μου φαίνεται ότι μέσα στον καθένα μας υπάρχει μια ικανότητα για αντίληψη εντυπώσεων και καταστάσεων, ένα είδος έκτης αίσθησης, μιας αίσθησης ψυχής, που βλέπει, ακούει, αισθάνεται.

Hellen Keller

The story of my life

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	
1.1. Ο κοινωνικός και εκπαιδευτικός ρόλος των μουσείων.....	11
1.2. Μάθηση μέσα στο χώρο του Μουσείου και Μουσειακή Εμπειρία	13
1.2.1. Τα μουσειακά αντικείμενα	13
1.2.2. Η φύση της μουσειακής εμπειρίας	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ	
2.1. Άτομα με αναπηρία.....	18
2.2. Η έννοια της προσβασιμότητας	
Η περίπτωση των μουσειακών χώρων.....	19
2.2.1. Τεχνικοί φραγμοί και επικοινωνία	
στοιχεία μουσειακών χώρων.....	22
2.2.2. Ανάπτυξη εκπαιδευτικών και επικοινωνιακών δράσεων	
για άτομα με αναπηρία.....	26
2.2.3. Επιμόρφωση του προσωπικού των μουσείων.....	31
2.2.4. Απασχόληση ατόμων με αναπηρία	
σε μουσειακούς χώρους.....	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΟΡΑΣΗΣ	
3.1. Ορισμοί και ιατρική ταξινόμηση	
των ατόμων με προβλήματα όρασης.....	36
3.2. Εκπαιδευτική Ταξινόμηση	
των ατόμων με προβλήματα όρασης.....	37
3.3. Συχνότητα εμφάνισης των προβλημάτων όρασης.....	39
3.4. Ανάπτυξη των παιδιών με τύφλωση ή σοβαρά προβλήματα όρασης.....	40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΣΟΒΑΡΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΟΡΑΣΗΣ

4.1. Η πρόσβαση ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης στο Μουσείο	46
4.2. Δράσεις μουσείων για τυφλά ή με σοβαρά προβλήματα όρασης άτομα.....	49
4.2.1. Μόνιμες απτικές συλλογές	49
4.2.2. Περιοδικές απτικές εκθέσεις	50
4.2.3. Εκπαιδευτικά προγράμματα και ξεναγήσεις για άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης	52
4.2.4. Μουσεία για άτομα τυφλά ή με σοβαρά προβλήματα όρασης	55

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ - ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

5.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας	62
5.2. Μέθοδος συλλογής και επεξεργασίας των δεδομένων.....	62
5.3. Δείγμα της έρευνας	63
5.4. Παρουσίαση Αποτελεσμάτων.....	64
5.4.1. Άτομα με Ολική Απώλεια Όρασης σε ηλικία \square 3 ετών.....	66
5.4.2. Άτομα με Ολική Απώλεια Όρασης σε ηλικία \square 20 ετών.....	73
5.4.3. Άτομα με Αμβλυωπία.....	82
5.5. Σύνοψη των αποτελεσμάτων.....	93

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

6.1. Εισαγωγή.....	95
6.2. Άξονες Συζήτησης.....	97
6.2.1. Ο Μουσειακός χώρος (Εμπειρίες, Αντιλήψεις, Απόψεις).....	98
6.2.2. Η Προσβασιμότητα στο Μουσείο.....	101
6.2.3. Εμπειρίες από την επαφή με τα εκθέματα Κοινωνική Αλληλεπίδραση.....	107

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....115

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....121

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ137

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία είναι αποτέλεσμα ενός προβληματισμού, αφετηρία του οποίου είναι οι αρχικές μου σπουδές στον τομέα της Μουσειοπαιδαγωγικής Εκπαίδευσης και στη συνέχεια οι σπουδές στην τομέα Ειδική Αγωγή. Σε μια εποχή που τα μουσεία διεθνώς επαναπροσδιορίζουν τον κοινωνικό και εκπαιδευτικό τους ρόλο, το αίτημα για εκδημοκρατισμό της γνώσης και της προάσπισης του δικαιώματος όλων στον πολιτισμό αποκτά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όταν πρόκειται για άτομα με αναπηρία τα οποία συχνά αντιμετωπίζουν έναν ιδιότυπο αποκλεισμό από το πολιτισμικό γίγνεσθαι.

Η εργασία αυτή που εστιάζει στην ομάδα των ατόμων με οπτικές αναπηρίες, διερευνά τις απόψεις και τις αντιλήψεις των ατόμων αυτών για το μουσείο και θέτει ζητήματα προσβασιμότητας και κατ' επέκταση ζητήματα κοινωνικής συμμετοχής. Από τη θέση αυτή θα ήθελα να εκφράσω ιδιαίτερες ευχαριστίες στον κ. Αργυρόπουλο Βασίλη, διδάσκοντα στο Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας για την επίβλεψη της εργασίας αυτής σε θέματα εκπαίδευσης των ατόμων με προβλήματα όρασης, την ενθάρρυνση και την καθοδήγησή του καθώς και την κ. Βέμη Βασιλική, διδάσκουσα στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης για την καθοδήγησή της σε θέματα Μουσειακής Εκπαίδευσης.

Είναι αυτονόητο ότι η εργασία αυτή δε θα μπορούσε να υλοποιηθεί χωρίς τα ίδια τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης τα οποία οφείλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα για τη διάθεση και τον χρόνο που αφιέρωσαν δίνοντας συνεντεύξεις και καταθέτοντας τις απόψεις τους για το θέμα αυτό. Καθοριστικής σημασίας ήταν η συνεργασία με το Σωματείο Ατόμων με Αναπηρία Όρασης «Μάγνητες Τυφλοί» και ιδιαίτερα με τον πρόεδρο του Σωματείου κ. Λάμπρο Παρασκευά τον οποίο επίσης οφείλω να ευχαριστήσω θερμά.

Θα ήθελα επίσης να εκφράσω ένα μεγάλο ευχαριστώ στον σύζυγό μου, Γρηγόρη, για την ουσιαστική και έμπρακτη υποστήριξή του όχι μόνο στην εκπόνηση αυτής της πτυχιακής εργασίας αλλά και σε όλη αυτή την πορεία.

Τέλος, οφείλω να ευχαριστήσω τα πρόσωπα της οικογένειάς μου αλλά και τους φίλους μου που με τον δικό τους τρόπο ο καθένας στήριξαν αυτή μου την προσπάθεια.

Βόλος, Ιούνιος 2009

X.K.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εργασία αυτή επικεντρώνεται σε ένα ζήτημα εξαιρετικά σημαντικό όχι μόνο για τη σχέση μουσείου και κοινωνίας αλλά και για την προάσπιση του δικαιώματος όλων στην πρόσβαση στον πολιτισμό και την άρση μορφών κοινωνικού αποκλεισμού των ατόμων με αναπηρία. Η συζήτηση για τη διεύρυνση και την πραγμάτωση του κοινωνικού και εκπαιδευτικού ρόλου των μουσείων σε σχέση με τα άτομα με αναπηρία θέτει ουσιαστικά το ζήτημα της προσβασιμότητας και αναδεικνύει πολλές παραμέτρους έρευνας όπως οι ανάγκες και οι δυνατότητες των διαφορετικών ομάδων ατόμων με αναπηρία, οι φυσικοί και τεχνητοί φραγμοί, η ανάπτυξη δράσεων με αποδέκτες τα άτομα αυτά, η επικοινωνία, η εκπαίδευση και η επιμόρφωση των εργαζόμενων σε μουσειακούς χώρους, η πληροφόρηση, οι γενικότερες αντιλήψεις της κοινωνίας, κ.ά.

Σε μία τέτοια διαδικασία ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες είναι τα ίδια τα άτομα με αναπηρία. Οι αντιλήψεις και οι προτάσεις τους για την πρόσβαση σε μουσειακούς χώρους, η συνεργασία μεταξύ μουσείων και φορέων που εκπροσωπούν τα άτομα αυτά, η ενημέρωση, η συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων αλλά και στην αξιολόγηση δράσεων που απευθύνονται σε άτομα με αναπηρία με στόχο τη διεύρυνση και την βελτίωση των δράσεων αυτών, είναι μερικές από τις παραμέτρους ισότιμης συμμετοχής των ατόμων αυτών στην προσπάθεια διασφάλισης και προάσπισης του δικαιώματος στον πολιτισμό και της ουσιαστικής διεύρυνσης του κοινωνικού και εκπαιδευτικού ρόλου των μουσείων.

Η παρούσα έρευνα εντάσσεται μέσα στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής και έχει ως κύριο σκοπό τη διερεύνηση των ιδεών και αντιλήψεων των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης για το μουσείο. Θεωρητική αφετηρία της έρευνας αυτής είναι οι σύγχρονες μουσειολογικές και μουσειοπαιδαγωγικές αντιλήψεις που τοποθετούν στο επίκεντρο του σχεδιασμού των δράσεων των μουσείων τους ίδιους τους αποδέκτες¹ και υποστηρίζουν ότι μόνο όταν παρέχονται δυνατότητες συμμετοχής και αποφάσεων στους επισκέπτες θα μπορέσει το μουσείο να πραγματοποιήσει τη βασική προϋπόθεση για δυναμική μόρφωση που είναι η συμμετρική και ισότιμη επικοινωνία (Νικονάνου, 2002: 96).

¹ Στην παρούσα εργασία η χρήση του αρσενικού γένους για όρους όπως αποδέκτης, επισκέπτης, τυφλός, κ.λπ., υποδηλώνει την ιδιότητα και όχι το φύλο.

Οι εμπειρίες, οι ιδέες, οι αντιλήψεις και οι προτάσεις των ίδιων των ενδιαφερομένων αποτελούν βασική παράμετρο για τη διερεύνηση των όρων και των προϋποθέσεων προσβασιμότητας των ατόμων με αναπηρία στο μουσείο και συγκεκριμένα των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης στα οποία επικεντρώνεται η παρούσα εργασία. Η έρευνα αυτή αποτελεί ταυτόχρονα και μια *διαδικασία κατανόησης* της συγκεκριμένης ομάδας κοινού και στοχεύει στην καταγραφή των απόψεων και των προτάσεών τους πάνω στο θέμα αυτό. Οι επιμέρους στόχοι της έρευνας είναι η διερεύνηση των εμπειριών των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης σχετικά με το μουσείο ή και τον μουσειακό χώρο γενικότερα, η καταγραφή των αντιλήψεών τους για το μουσείο και το ζήτημα της προσβασιμότητας σε μουσειακούς χώρους και η καταγραφή των προτάσεών τους για τη βελτίωση των συνθηκών πρόσβασης σε μουσειακούς χώρους.

Η εργασία περιλαμβάνει ένα θεωρητικό μέρος που πραγματεύεται ζητήματα που αφορούν στη σχέση του μουσείου με την κοινωνία, την εκπαίδευση και τις ομάδες κοινού όπως τα άτομα με αναπηρία, τα χαρακτηριστικά των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης καθώς και τις δράσεις των μουσείων που απευθύνονται στη συγκεκριμένη ομάδα κοινού. Ακολουθούν τα στοιχεία για την ταυτότητα της έρευνας, η ανάλυση των αποτελεσμάτων και τα συμπεράσματα.

Πιο αναλυτικά, στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στον ρόλο του μουσείου στη σύγχρονη κοινωνία, ρόλος που τις τελευταίες δεκαετίες και στη χώρα μας αναθεωρείται, καθώς τα μουσεία μέσα από ποικίλα προγράμματα και δραστηριότητες, προσφέρουν σημαντικό κοινωνικό και εκπαιδευτικό έργο σε πλατύτερα κοινωνικά στρώματα και όχι μόνο σε περιορισμένες ομάδες «εκλεκτών» επισκεπτών (Merriman, 1999). Παρουσιάζονται οι σύγχρονες επικοινωνιακές και εκπαιδευτικές θεωρίες που ασκούν επιρροή στο σύγχρονο μουσείο καθώς και οι ιδιαίτερες ποιότητες της μάθησης στον μουσειακό χώρο και η φύση της μουσειακής εμπειρίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο που αναφέρεται στα μουσεία και τα άτομα με αναπηρία παρουσιάζονται ζητήματα ορισμού της αναπηρίας και αναλύεται η έννοια της προσβασιμότητας. Αναφορικά με τους μουσειακούς χώρους, στους οποίους επικεντρώνεται η παρούσα εργασία, παρουσιάζονται οι βασικοί άξονες της συζήτησης για την προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία σε αυτούς, όπως προέκυψαν μέσα από την βιβλιογραφική επισκόπηση. Οι άξονες αυτοί

περιλαμβάνουν ζητήματα τεχνικών φραγμών και επικοινωνίας στους μουσειακούς χώρους, ανάπτυξης εκπαιδευτικών και επικοινωνιακών δράσεων με αποδέκτες άτομα με αναπηρία, ζητήματα επιμόρφωσης του προσωπικού των μουσείων καθώς και απασχόλησης ατόμων με αναπηρία σε μουσειακούς χώρους.

Η έννοια της προσβασιμότητας αποκτά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία, μεταξύ άλλων, συνδέονται με την ανομοιογένεια της αναπηρίας τόσο μεταξύ των διαφορετικών ομάδων ατόμων με αναπηρία όσο και μέσα στις ίδιες ομάδες πληθυσμού. Η μελέτη των αναγκών και των δυνατοτήτων της κάθε ομάδας είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τον προσδιορισμό των κριτηρίων προσβασιμότητας. Για το λόγο αυτό, το τρίτο κεφάλαιο της εργασίας αυτής επικεντρώνεται στα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης που είναι και η ομάδα στην οποία εστιάζει η συγκεκριμένη έρευνα. Αναλύονται ζητήματα ορισμού της ολικής και μερικής απώλειας όρασης με όρους ιατρικής αλλά και εκπαιδευτικής ταξινόμησης και παρουσιάζονται βασικά στοιχεία για τις συνέπειες της απώλειας της όρασης στην ανάπτυξη των παιδιών. Τα στοιχεία αυτά αναδεικνύουν τον σημαντικό ρόλο του περιβάλλοντος και της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις ικανότητες των ατόμων αυτών και των δυνατοτήτων που αυτό παρέχει (Warren, 2005: 27 – 29) και συμβάλλουν στην αποδόμηση μονοσήμαντων ερμηνειών για την αναπηρία, συμπεριλαμβανομένης και της τυφλότητας (Κουτάντος, 2005: 45 – 53).

Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται σε δράσεις των μουσείων που απευθύνονται σε άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης. Γίνεται μια κατηγοριοποίηση των δράσεων αυτών (μόνιμες απτικές συλλογές, περιοδικές εκθέσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα και ξεναγήσεις, μουσεία για άτομα τυφλά ή με σοβαρά προβλήματα όρασης) και δίνονται ενδεικτικά παραδείγματα από κάθε κατηγορία.

Ακολουθεί το κεφάλαιο με τα στοιχεία της έρευνας στο οποίο παρουσιάζονται η μεθοδολογία της έρευνας, το δείγμα και η μέθοδος συλλογής και επεξεργασίας των δεδομένων. Η ανάλυση των δεδομένων αυτής της έρευνας αποσκοπεί στην διατύπωση προτάσεων για τη βελτίωση των συνθηκών πρόσβασης των ατόμων με προβλήματα όρασης σε μουσειακούς χώρους όπως αυτές προκύπτουν από τα ίδια τα άτομα αυτά.

Ο σχολιασμός και η αναλυτική συζήτηση πάνω στα αποτελέσματα της έρευνας γίνεται στο έκτο κεφάλαιο ενώ τελικές παρατηρήσεις και οι προτάσεις παρουσιάζονται στο τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας η οποία ολοκληρώνεται με τη βιβλιογραφία και το παράρτημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

1.1. Ο κοινωνικός και εκπαιδευτικός ρόλος των μουσείων

Αν και ο όρος μουσείο αναφέρεται αρχικά στο τέμενος των Μουσών της αρχαίας Ελλάδας, το σύγχρονο μουσείο αποτελεί ένα ευρωπαϊκό φαινόμενο που εξαπλώθηκε βαθμιαία στον υπόλοιπο κόσμο. Η μετάβαση από τις ιδιωτικές, πριγκιπικές συλλογές στο δημόσιο μουσείο είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με σημαντικές κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτισμικές αλλαγές αλλά και με τις γενικότερες επιστημονικές εξελίξεις. Στην πορεία αυτή το μουσείο χρησιμοποιήθηκε ως χώρος εκπαίδευσης, ως χώρος ανάδειξης και ενίσχυσης της εθνικής ταυτότητας αλλά και ως σύμβολο εθνικής δόξας (Οικονόμου, 2003: 30 - 47).

Στην ιστορική πορεία του θεσμού των μουσείων² ο 20^{ος} αιώνας αποτέλεσε σημαντικό σταθμό εξέλιξης. Η συνεχής ανάπτυξη νέων τύπων μουσείων αλλά και η αλλαγή της φιλοσοφίας του μουσείου που χαρακτηρίζεται από μια νέα ανθρωποκεντρική αντίληψη εστιασμένη στον επισκέπτη-αποδέκτη και την κοινωνική και εκπαιδευτική αποστολή του μουσείου, διευρύνουν την έννοιά του (Γκαζή, 1999-2004). Η ανάγκη μεταλλαγής της φιλοσοφίας των μουσείων υπαγορεύτηκε από ποικίλους κοινωνικούς και οικονομικούς λόγους (Merriman, 1999) με αποτέλεσμα την ανάδειξη της επικοινωνίας σε θεμελιώδη λειτουργία των μουσείων που συνδέεται και επηρεάζει όλες τις μουσειακές λειτουργίες, τη διαχείριση και τη διοίκηση των ιδρυμάτων αυτών (Μούλιου & Μπούνια, 1999).

Τα σύγχρονα μουσεία στην προσπάθεια πραγμάτωσης του εκπαιδευτικού και κοινωνικού τους ρόλου προσπαθούν να βρουν τρόπους να καταρρίψουν την εικόνα τους ως μαυσωλεία γνώσης για τους λίγους προνομιούχους, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον τους όχι μόνο στη διατήρηση και τη μελέτη των συλλογών αλλά και στη σχέση τους με το κοινό τους, στον τρόπο που κατασκευάζονται, μεταφέρονται, ερμηνεύονται και γίνονται αντιληπτά διαφορετικά μηνύματα από διαφορετικούς επισκέπτες (Οικονόμου, 2003: 75 - 78). Με απώτερο στόχο την οργανική σύνδεσή τους με την κοινωνία την οποία υπηρετούν, παράλληλα με τις παραδοσιακές λειτουργίες τους (συλλογή, συντήρηση, έκθεση, έρευνα) αναπτύσσουν και ένα ευρύ

² Για τη γέννηση του μουσείου ως νεοτερικού θεσμού βλ. Pearce, M., S., 2002

φάσμα δραστηριοτήτων με επικοινωνιακή και εκπαιδευτική πρόθεση όπως εκπαιδευτικά προγράμματα για διάφορες ομάδες κοινού, περιοδικές εκθέσεις, εκδόσεις, διαλέξεις, κινητές εκθέσεις, κ.λπ. (Γκαζή, 1999 · Νικονάνου, 2002: 12), με στόχο το «άνοιγμα» του μουσείου στην κοινωνία και όχι μόνο σε μια περιορισμένη κατηγορία «εκλεκτών» επισκεπτών (Merriman, 1999 · Hooper-Greenhill, 1999).

Σήμερα, είναι πια αποδεκτό ότι το «κοινό» των μουσείων δεν είναι ένα ακαθόριστο ομοιογενές κοινό αλλά διαφορετικές κοινωνικές ομάδες με διαφορετικά κοινωνικά ενδιαφέροντα και ανάγκες, γεγονός που καθορίζει την παιδαγωγική πράξη στο χώρο του μουσείου και στρέφει το ερευνητικό ενδιαφέρον στη γνώση αυτού του κοινού και των δυνατοτήτων μάθησης. Σύμφωνα με την Νικονάνου (2002: 66), η παράμετρος αυτή είναι απαραίτητη για μια *νεωτεριστική Μουσειοπαιδαγωγική προσανατολισμένη σε παιδαγωγικά ερωτήματα*.

Η παιδευτική αξιοποίηση των μουσειακών χώρων συνδέεται και με την προάσπιση του δικαιώματος όλων των ατόμων στον πολιτισμό και το αντιστάθμισμα των κοινωνικών ανισοτήτων (Νάκου, 2001: 108, 2002: 127). Επιπλέον, το μουσείο μπορεί να αποτελέσει έναν κατεξοχήν χώρο δια βίου μάθησης, έναν τόπο στον οποίο κάθε μέλος της κοινότητας μπορεί να επανέρχεται και να αντλεί πληροφορίες σε όλη τη διάρκεια της ζωής του (Άλκηστις, 1996: 11).

Συγκεκριμένες επικοινωνιακές και εκπαιδευτικές θεωρίες αποτελούν το υπόβαθρο των δράσεων των μουσείων αφού ο σχεδιασμός οποιασδήποτε δράσης προϋποθέτει και εμπεριέχει κάποιες αντιλήψεις για τη φύση της επικοινωνίας, της γνώσης και τη διαδικασία της μάθησης ακόμα κι αν αυτό δεν γίνεται πάντοτε συνειδητά. Οι σύγχρονες αντιλήψεις για την επικοινωνία στο μουσείο υιοθετούν κυρίως το πολιτισμικό μοντέλο επικοινωνίας (cultural model), που αντιλαμβάνεται την επικοινωνία σαν μια σειρά από διαδικασίες και σύμβολα παραγωγής, συντήρησης και μεταβολής της πραγματικότητας (Hooper-Greenhill, 1994), μια σύνθετη κοινωνική λειτουργία κατά την οποία οι άνθρωποι δεν είναι παθητικοί δέκτες πληροφοριών και μηνυμάτων αλλά δημιουργούν τα δικά τους νοήματα με ενεργητικό τρόπο, σύμφωνα με τις προηγούμενες εμπειρίες, γνώσεις και αξίες τους (Οικονόμου, 2003: 82). Ιδιαίτερη επίδραση στο χώρο των μουσείων έχουν ασκήσει, επίσης, οι κονστρουκτιβιστικές θεωρίες μάθησης (Hein, 1999) και η θεωρία της πολλαπλής νοημοσύνης (Gardner, 1983), που ανέδειξαν τη σημασία του προσωπικού και κοινωνικού στοιχείου, όσο και της ενεργητικής συμμετοχής του υποκειμένου στη

διαδικασία της μάθησης μέσα από δραστηριότητες που συμβάλλουν στην ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας (Γκαζή, 2004 · Νάκου, 2001: 207 - 209).

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μάθησης στο χώρο του μουσείου καθώς και άλλοι παράγοντες όπως ο τρόπος παρουσίασης των αντικειμένων και του περιεχομένου τους με τη μορφή της έκθεσης και ο χώρος του μουσείου ως χώρος επικοινωνίας, ψυχαγωγίας και εκπαίδευσης που συνδέεται με τον ελεύθερο χρόνο των επισκεπτών (Νικονάνου, 2002: 14 - 15), συνθέτουν τον χαρακτήρα της μάθησης μέσα στο μουσείο και διαμορφώνουν τη μουσειακή εμπειρία.

1.2. Μάθηση μέσα στο χώρο του Μουσείου και Μουσειακή Εμπειρία

Η παιδαγωγική αξιοποίηση των μουσείων ως εναλλακτικών χώρων αγωγής και μάθησης συνδέεται και με κάποιες ιδιαίτερες ποιότητες της μαθησιακής διαδικασίας στο χώρο του μουσείου η οποία βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην επαφή με τα μουσειακά αντικείμενα (Νάκου, 2001: 35 – 66 · Shuh Hennigar, 2004) αλλά και με τη φύση της μουσειακής εμπειρίας (Falk & Dierking, 1992).

1.2.1. Τα μουσειακά αντικείμενα

Ένας από τους κυριότερους παράγοντες που συνθέτουν τον ιδιαίτερο εκπαιδευτικό χαρακτήρα του μουσείου είναι τα αντικείμενα³. Η μάθηση μέσα από την ενασχόληση με αντικείμενα έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και ποιότητες καθώς μπορεί να κινητοποιεί τις αισθήσεις, να εξασκεί την παρατήρηση και την αντίληψη με διαδικασίες διαφορετικές από αυτές που μεταχειρίζεται ο γραπτός λόγος. Η Παιδαγωγική Επιστήμη εντόπισε την αξία των αντικειμένων για την εκπαίδευση από πολύ νωρίς. Η σημασία της χρήσης τους στην εκπαιδευτική διαδικασία υπογραμμίστηκε κυρίως σε αντιδιαστολή με τα γραπτά κείμενα και τα σχολικά βιβλία ταυτόχρονα με την απαίτηση για χρησιμοποίησή τους ως εποπτικό υλικό (Νικονάνου, 2002: 90)⁴.

³ Για την τυπολογική προσέγγιση των αντικειμένων ως προς την εξωτερική τους μορφή, τις χωροχρονικές συναρτήσεις και τις κοινωνικές και πολιτισμικές διασυνδέσεις τους βλ. Νάκου, 2001: 23 - 37

⁴ Περισσότερα για παιδαγωγικές θεωρίες και κινήματα που μεταξύ των άλλων υποστήριξαν τη βιωματική μάθηση και τη σημασία της καλλιέργειας των αισθήσεων βλ. Reble, 1990

Ανάμεσα στα σημαντικότερα πλεονεκτήματα των αντικειμένων συγκαταλέγεται η δύναμή τους να γοητεύουν και να προσελκύουν το ενδιαφέρον και την περιέργεια όλων των ανθρώπων ανεξάρτητα από την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο ή την προέλευση. Τα αντικείμενα, μεταξύ άλλων, δεν απαιτούν τη γνώση αντίστοιχου γλωσσικού κώδικα ή κάποιο ιδιαίτερο επίπεδο αναγνωστικής ικανότητας ή νοητικής ανάπτυξης για την προσέγγισή τους. Σε αντίθεση με τις περισσότερες γραπτές πηγές, συμβάλλουν στην κατανόηση της ιστορίας και του πολιτισμού απλών καθημερινών ανθρώπων, ενισχύουν τη βιωματική προσέγγιση της πραγματικότητας καθώς αποτελούν τις ορατές αλλά και απτές πλευρές της βοηθώντας με αυτόν τον τρόπο τα άτομα να αναπτύξουν διανοητικές δεξιότητες κριτικής παρατήρησης και κατανόησης του κόσμου (Shuh Hennigar, 2004: 81 – 85 · Νάκου, 2001: 63 - 65).

Η διδακτική σημασία των αντικειμένων αναφέρεται σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά όπως η *παραστατικότητα*, η *αυθεντικότητα*, η *ιστορικότητα*, το *περιεχόμενο* και η *ευρύτητα* (Νικονάνου, 2002: 91 · Νάκου, 2001: 35 - 63).

Το πρώτο, η *παραστατικότητα ή ενάργεια*, αναφέρεται στη δυνατότητα των αντικειμένων να λειτουργήσουν εποπτικά, να προσελκύσουν τις αισθήσεις, να εμψυχώσουν και να κινητοποιήσουν την περιέργεια. Παρέχουν δυνατότητες πραγματικών εμπειριών και χρησιμεύουν στην εξάσκηση δεξιοτήτων, στην επίτευξη γνωστικών στόχων αλλά και στην ανάπτυξη σύνθετων συλλογισμών (Νικονάνου, 2002: 91).

Η *αυθεντικότητα* συνδέεται με το γεγονός ότι τα αντικείμενα αποτελούν μάρτυρες για χρονικά και χωρικά απομακρυσμένες πραγματικότητες, είναι η *κοινωνική αντιπροσώπευση της υλικότητας*, η απόδειξη της ίδιας της ανθρώπινης ύπαρξης. Η αυθεντικότητα είναι καθοριστικός παράγοντας που εγγυάται την ειλικρίνεια, τη δύναμη, την ιδιαιτερότητα της μορφής αλλά και τη γοητεία των αντικειμένων γιατί, μεταξύ άλλων, τα καθιστά *τετελεσμένα και μη ανανεούμενα όντα*. Ο υλικός τους χαρακτήρας και η τρισδιάστατη μορφή τους τα διαφοροποιούν από τις εικόνες οι οποίες αναπαριστούν τρισδιάστατες μορφές και την πραγματικότητα, στοιχείο που έχει σημαντικές επιπτώσεις στη λειτουργία τους. Τοποθετημένα μέσα σε ανάλογο επικοινωνιακό πλαίσιο τα αυθεντικά αντικείμενα κινητοποιούν συναισθηματικά τον επισκέπτη του μουσείου προκαλώντας τη συγκίνηση και το ενδιαφέρον του (Νικονάνου, 2002: 91 · Νάκου, 2001: 37-38, 66).

Το τρίτο χαρακτηριστικό που αφορά στο *περιεχόμενο* των αντικειμένων αναφέρεται στη δυνατότητά τους να διηγηθούν ιστορίες όταν τα προσεγγίσουμε με

τον κατάλληλο τρόπο και να δώσουν πληροφορίες πέρα από αυτές που είναι άμεσα ορατές, εξασκώντας και καλλιεργώντας την ικανότητα της παρατήρησης, της περιγραφής, της διατύπωσης ερωτήσεων και υποθέσεων, της δημιουργικής φαντασίας και εν τέλει των πολλαπλών αναγνώσεων της πραγματικότητας (Νικονάνου, 2002: 91 - 92). Ενώ οι γραπτές πηγές μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι γράφονται για να καταγράψουν και να μεταφέρουν μηνύματα, τα αντικείμενα δεν μεταφέρουν απλώς μηνύματα αλλά αποτελούν τα ίδια μηνύματα (Νάκου, 2001: 65). Τα παραπάνω παραπέμπουν στην *ιστορικότητα* των αντικειμένων η οποία απορρέει από όλη την πορεία συνεχούς αναπλαισίωσής τους, από τη σύνδεσή τους όχι μόνο με το κοινωνικό πλαίσιο του παρελθόντος από το οποίο προέρχονται, αλλά και με το κοινωνικό πλαίσιο του παρόντος μέσα στο οποίο τα προσεγγίζουμε και με τα διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια που έχουν μεσολαβήσει (Νάκου, 2001: 55).

Τέλος, η *ευρύτητα* των αντικειμένων αναφέρεται στους στόχους που μπορούν να εξυπηρετήσουν για διαφορετικά επίπεδα μάθησης, για τη σύνδεση διαφορετικών περιεχομένων μάθησης, για την ανάπτυξη διαφορετικών δεξιοτήτων, για την εξυπηρέτηση διεπιστημονικών στόχων και την παροχή δυνατοτήτων προσωπικών ερμηνειών από τους επισκέπτες (Νικονάνου, 2002: 93).

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά προσδίδουν μια διαφορετική εκπαιδευτική ποιότητα στη μαθησιακή διαδικασία στο μουσείο η οποία μπορεί να λειτουργήσει αντισταθμιστικά σε μια εποχή που κυριαρχεί η φευγαλέα ηλεκτρονική εικόνα των πραγμάτων και η εκπαίδευση στηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά στην επεξεργασία γραπτών κειμένων (Νάκου, 1998: 51) αγνοώντας τη σημασία άλλων βασικών λειτουργιών όπως οι αισθήσεις (Βέμη, 1999: 182 - 183).

1.2.2. Η φύση της μουσειακής εμπειρίας

Εκτός από τα αντικείμενα το ίδιο το μουσείο ως χώρος και τα χαρακτηριστικά του, συνθέτουν τόσο τον χαρακτήρα της μάθησης όσο και τη φύση της μουσειακής εμπειρίας (Νικονάνου, 2002: 14-15). Η σχέση των αντικειμένων με τον χώρο αναδεικνύει την πολυσημία τους. Πρόκειται για μια σχέση κατά την οποία εμποτίζονται ποικίλες κοινωνικές, αισθητικές και πολιτισμικές σημασίες και αξίες από τον χώρο στα αντικείμενα και αντίστροφα. Ο χώρος, η κοινωνική και πολιτισμική του διάσταση, η απομάκρυνση των αντικειμένων από τον ζωτικό τους χώρο και η επανατοποθέτησή τους στο χώρο του μουσείου, το πλέγμα εννοιών,

νοημάτων και σημασιών που ο ίδιος ο χώρος καλλιεργεί επηρεάζουν την αντίληψη που διαμορφώνουμε για τα αντικείμενα αλλά και την ίδια την μουσειακή εμπειρία (Νάκου, 2001: 45-55)⁵.

Η φύση της μουσειακής εμπειρίας αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας των Falk και Dierking (1992) που ανέδειξαν τον σύνθετο χαρακτήρα της. Η επίσκεψη στο μουσείο περιλαμβάνει την *προσωπική* διάσταση που συνδέεται με τις εμπειρίες, τα ενδιαφέροντα, τις γνώσεις και τις προσδοκίες του κάθε επισκέπτη, την *φυσική* διάσταση που συνδέεται με το ίδιο το κτίριο του μουσείου, τα χαρακτηριστικά των συλλογών, την άνεση ή την κόπωση του επισκέπτη, τη γενικότερη ατμόσφαιρα του μουσείου, και την *κοινωνική* διάσταση που συνδέεται με την κοινωνική ομάδα στο πλαίσιο της οποίας πραγματοποιείται η επίσκεψη αλλά και την αλληλεπίδραση με άλλα πρόσωπα (άλλοι επισκέπτες, προσωπικό του μουσείου). Και τα τρία αυτά επίπεδα αλληλεπιδρούν και καθορίζουν τον τρόπο που βιώνει το κάθε άτομο την επίσκεψη στο μουσείο (Οικονόμου, 2003: 83 · Νικονάνου, 2002: 41 - 42). Σε νεότερη έρευνα οι Falk και Dierking (2000), ανέπτυξαν ένα πιο αναλυτικό μοντέλο για τη μάθηση στο μουσείο που υπογραμμίζει τη σημασία του προσωπικού, του κοινωνικού και του ψυχικού πλαισίου που επηρεάζει τη μάθηση στο μουσείο ή τα *περιβάλλοντα μάθησης ελεύθερης επιλογής* (free-choice learning environment). Ανάμεσα στους κυριότερους παράγοντες για την κατανόηση και την ενίσχυση της μάθησης στο μουσειακό χώρο είναι τα κίνητρα και οι προσδοκίες των επισκεπτών, οι προηγούμενες γνώσεις, τα ενδιαφέροντα και οι πεποιθήσεις τους, η δυνατότητα επιλογής και ελέγχου της διαδικασίας της μάθησης, η ενδοομαδική και κοινωνικοπολιτισμική αλληλεπίδραση, η διευκόλυνση και η διαμεσολάβηση τρίτων, η δυνατότητα προσανατολισμού και η πρότερη οργάνωση, ο σχεδιασμός της έκθεσης (design) και η ενδυνάμωση των εμπειριών αυτών και έξω από το μουσείο.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, γίνεται αντιληπτός ο σύνθετος χαρακτήρας και η πολυπλοκότητα της μάθησης και της εμπειρίας στο μουσείο. Εκτός από το γεγονός ότι δεν περιλαμβάνει μόνο γνωστικούς στόχους (Νικονάνου, 2002: 42) αλλά και κοινωνικοσυναισθηματικούς (δημιουργικότητα, ανάπτυξη κριτικής ικανότητας, αυτονομία, ικανότητα συνεργασίας, σεβασμός, συναίσθημα ασφάλειας κ.α.) (Άλκηστις, 1996: 24-27), οι παράγοντες που επιδρούν στη μουσειακή εμπειρία

⁵ Περισσότερα για τη σχέση των αντικειμένων με την πολυσημία των μουσειακών χώρων, με τους όρους ίδρυσης των μουσείων και τις εκθεσιακές λογικές, στο ίδιο σσ. 147-168.

καθιστούν προφανές ότι μια επίσκεψη στο μουσείο δεν είναι αυτονόητα θετική και δε συνιστά αυτόματα εκπαιδευτική εμπειρία αν δεν υπάρχει επιστημονικός σχεδιασμός έτσι ώστε να αποτελέσει το μουσείο έναν ποιοτικό χώρο αγωγής και μάθησης (Νικονάνου, 2002: 42).

Τα παραπάνω προσλαμβάνουν ιδιαίτερες διαστάσεις όταν αναφερόμαστε σε άτομα με αναπηρία. Τόσο οι θεωρίες επικοινωνίας και μάθησης που προαναφέρθηκαν όσο και οι παράγοντες που συνθέτουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της μάθησης στο χώρο του μουσείου και της μουσειακής εμπειρίας θέτουν τις βάσεις και ορίζουν τις προϋποθέσεις μιας ουσιαστικής προσβασιμότητας στο χώρο του μουσείου για επισκέπτες με ή χωρίς αναπηρία.

Για τα άτομα με αναπηρία που έχουν διαφορετικές ανάγκες, διαφορετικές δυνατότητες και συχνά χρησιμοποιούν εναλλακτικούς τρόπους επικοινωνίας και πρόσβασης στην πληροφορία, οι παράγοντες που προαναφέρθηκαν δεν είναι αυτονόητοι. Για παράδειγμα, οι προσδοκίες που έχει ένα άτομο με αναπηρία για το τι μπορεί ή δεν μπορεί να κάνει μέσα σ' έναν μουσειακό χώρο, η δυνατότητα επιλογής και ελέγχου της διαδικασίας της μάθησης, η ενδοομαδική και κοινωνικοπολιτισμική αλληλεπίδραση σε συνδυασμό με τη δυνατότητα επιλογής του πλαισίου επίσκεψης, η διευκόλυνση και η διαμεσολάβηση τρίτων, η δυνατότητα προσανατολισμού, η πρότερη οργάνωση, ο σχεδιασμός της έκθεσης, κ.λπ., παράγοντες δηλαδή που συνιστούν το πλαίσιο της μάθησης στο μουσείο και το καθιστούν ένα *περιβάλλον μάθησης ελεύθερης επιλογής*, διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό όταν αναφερόμαστε σε άτομα με αναπηρία.

Η πολυπλοκότητα της μάθησης και της εμπειρίας στο μουσείο σε συνδυασμό με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ατόμων με αναπηρία αναδεικνύουν το ζήτημα της *προσβασιμότητας* το οποίο αποτελεί όχι μόνο ένα ευρύ πεδίο έρευνας και διεπιστημονικών προσεγγίσεων αλλά και κομβικό σημείο για την προάσπιση του δικαιώματος των ατόμων με αναπηρία στους μουσειακούς χώρους και τον πολιτισμό γενικότερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ

2.1. Άτομα με αναπηρία

Στην προσπάθεια ορισμού της αναπηρίας έχουν διατυπωθεί ποικίλοι ορισμοί που πηγάζουν από διαφορετικές ιδεολογικο- πολιτικές εξελίξεις και από διαφορετικές οπτικές θεωρήσεις του προβλήματος. Στο πλαίσιο αυτό δημιουργήθηκαν ταξινομήσεις με βάση τις έννοιες του *μειονεκτήματος*, της *ανικανότητας* ή του *ελαττώματος*. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια πολλοί επιστήμονες δίνουν έμφαση στους κοινωνικούς παράγοντες που συμβάλλουν στον καθορισμό της αναπηρίας (Ζώνιου-Σιδέρη, 1998: 13 – 20) ως μια κατάσταση που επιβάλλεται από μια εύρωστη, αρτιμελή (able-bodied) κοινωνία και όχι σαν μια αναπόφευκτη συνέπεια της βλάβης (impairment), (Mc Ginnis, 1999).

Ειδικότερα, τα κύρια θεωρητικά μοντέλα για την αναπηρία είναι το «ατομικό» ή «ιατρικό» μοντέλο και το «κοινωνικό». Το πρώτο αντιμετωπίζει την αναπηρία ως αποτέλεσμα μιας βλάβης ενώ το δεύτερο βλέπει την αναπηρία ως το αποτέλεσμα των κοινωνικών, πολιτισμικών, οικονομικών και πολιτικών εμποδίων. Μια τρίτη προσέγγιση, η ολιστική ή οικολογική, συνδυάζει το ατομικό και κοινωνικό μοντέλο και θεωρεί ότι η αναπηρία αναδύεται από την αλληλεπίδραση του προβλήματος/βλάβης με τα άλλα προσωπικά, ατομικά χαρακτηριστικά και τις κοινωνικές πρακτικές (Κουτάντος, 2005: 31 – 53).

Σύμφωνα τον ορισμό (WHO, 2002) της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας (International Classification of Functional Disability and Health), η αναπηρία θεωρείται ως μια κατάσταση αλληλεπίδρασης μεταξύ της υγείας και κάποιου συστήματος εξωτερικών ή εσωτερικών παραγόντων. Οι εξωτερικοί παράγοντες συνιστούν ένα πλέγμα φυσικών, κοινωνικών, οικογενειακών, εκπαιδευτικών και πολιτισμικών παραμέτρων σε συνδυασμό με όλες τις ιδιότητές τους (χαρακτηριστικά, θεσμοί) και τις εν δυνάμει αλλαγές τους. Οι εσωτερικοί παράγοντες περιλαμβάνουν στοιχεία που χαρακτηρίζουν το κάθε άτομο ξεχωριστά όπως είναι το φύλο, η ηλικία, το κοινωνικό και μορφωτικό υπόβαθρο, η συμπεριφορά, οι στάσεις, κλπ. (Αργυρόπουλος, 2008).

Έτσι, η έννοια της αναπηρίας ερμηνεύεται με βάση το βαθμό αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με το περιβάλλον και με τις απαιτήσεις του. Όσο μεγαλύτερος είναι

αυτός ο βαθμός αλληλεπίδρασης τόσο ενδεχομένως πιο περιορισμένος μπορεί να ερμηνεύεται ο ενδογενής χαρακτήρας της αναπηρίας του (Αργυρόπουλος, 2008). Άτομο και κοινωνία αποτελούν στοιχεία του ίδιου συστήματος και όχι δύο αντίθετες ή ανεξάρτητες μεταξύ τους όψεις. Η πρόκληση για την κοινωνία είναι πώς να προσαρμοστεί ώστε να περιλάβει τις ετερότητες των μελών της. Ένα τέτοιο πλαίσιο θεώρησης έχει σημαντική επίδραση στην αποδόμηση μονοσήμαντων ερμηνειών για την ετερότητα αλλά και την αναπηρία θέτοντας τα ζητήματα αυτά στη βάση της ίσης διαπραγμάτευσης και όχι της μειονεξίας (Κουτάντος, 2005: 47, 53).

2.2. Η έννοια της προσβασιμότητας. Η περίπτωση των μουσειακών χώρων

Με βάση την παραπάνω προσέγγιση της αναπηρίας η έννοια της προσβασιμότητας είναι πολυδιάστατη και περιλαμβάνει πολλές επιμέρους παραμέτρους εξίσου σημαντικές. Η έννοια της πρόσβασης περιλαμβάνει όχι μόνο τη δυνατότητα αξιοποίησης εσωτερικών και εξωτερικών χώρων και των μερών τους από όλους τους πολίτες (Αργυρόπουλος, 2008) αλλά και την έννοια της συμμετοχής στην κοινωνία και τη ζωή. Είναι προσωπική επιλογή και αποτελεί δικαίωμα του ανθρώπου στη ζωή χωρίς εξαρτήσεις, εμπόδια, αποκλεισμούς και κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές διακρίσεις (Βαρδακαστάνης, 2004).

Τα άτομα με αναπηρία αποτελούν μια ανομοιογενή ομάδα με διαφορετικές και διαφορετικού βαθμού αναπηρία. Έτσι, η προσβασιμότητα είναι τόσο διαφορετική όσο διαφορετικές είναι και οι αναπηρίες (Αλεξίου, 2004). Ο όρος προσβασιμότητα περιλαμβάνει όχι μόνο τη φυσική πρόσβαση αλλά και την εννοιολογική, τη διανοητική και την πολυαισθητηριακή πρόσβαση (McGinnis, 1999).

Παρόλο που η πρόσβαση στον πολιτισμό είναι δικαίωμα όλων και προϋπόθεση για την κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρία (Dufreney-Trinchinetti, 2004 · Rodney, 2003), τα άτομα με αναπηρία συχνά μπαίνουν στο περιθώριο της κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής (Fertier, 2004).

Τα μουσεία έχουν μια ιδιαίτερη βαρύτητα, μεγαλύτερη ενδεχομένως από άλλα δημόσια ή/και πολιτιστικά κτίρια, σε ό,τι αφορά την επαφή του «κοινού» με την ιστορία, την τέχνη και τον πολιτισμό και αποτελούν κριτήριο αξιολόγησης του πολιτιστικού και κοινωνικού επιπέδου μιας χώρας (Πολυχρονίου, 1997). Σύμφωνα με το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM), το μουσείο ορίζεται ως ένα ίδρυμα στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της. Οφείλει σε κάθε ευκαιρία να επιτελεί

το ρόλο του ως πηγή εκπαίδευσης, η οποία χρησιμοποιείται από όλα τα κοινωνικά στρώματα του πληθυσμού ή από ειδικές ομάδες τις οποίες το μουσείο έχει σκοπό να υπηρετεί. Πρέπει γενικά να επιτρέπει στην κοινότητα, όπως και στα άτομα ή στις ειδικές ομάδες που την αποτελούν, να εμπλέκονται ενεργά στις δραστηριότητές του και να υποστηρίζουν τους στόχους του και την πολιτική του (Duffreney-Trinchinetti, 2004). Το μουσείο δεν είναι μόνο χώρος πολιτισμού αλλά και κοινωνικός χώρος όπου άτομα διαφορετικά έρχονται σε επαφή μεταξύ τους και διευρύνουν τους ορίζοντές τους. Γι' αυτό και ο ρόλος του είναι πολύ σημαντικός στην άρση της απομόνωσης των ατόμων με αναπηρία και στην κοινωνική τους ένταξη. Επιπλέον, η λειτουργία του είναι συνυφασμένη σε μεγάλο βαθμό με τον δημόσιο χαρακτήρα του και αυτός είναι ένας ακόμη λόγος για τους οποίους πρέπει να παρέχει απόλυτη πρόσβαση στο κοινό (Duffreney-Trinchinetti, 2004 · Πολυχρονίου, 1997).

Παρόλα αυτά, το μουσείο συχνά αποτυγχάνει να ανταποκριθεί στο ρόλο του τόσο ως δημόσιου – προσβάσιμου χώρου όσο και ως φορέα πολλαπλών μηνυμάτων με σημείο αναφοράς τις συλλογές. Τα τελευταία χρόνια, αρκετά μουσεία διεθνώς, επαναπροσδιορίζουν τη στάση τους απέναντι στους επισκέπτες με αναπηρία με στόχο τόσο την άρση των αρχιτεκτονικών φραγμών που εμποδίζουν τη φυσική πρόσβαση στο μουσειακό κτίριο όσο και την αξιοποίηση ειδικών επικοινωνιακών εργαλείων που επιτρέπουν σε ομάδες ατόμων με αναπηρία να επικοινωνήσουν με τα εκθέματα και να συμμετάσχουν ουσιαστικά στη μουσειακή εμπειρία (Τσιτούρη, 2005). Η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και των δυνατοτήτων πρόσβασης που δημιουργούν μέσα στο εννοιολογικό πλαίσιο της «Σχεδίασης για Όλους» (Αργυρόπουλος, 2008), αποτελεί σήμερα ένα ευρύτατο πεδίο έρευνας και προβληματισμού στο χώρο των μουσείων.

Παράλληλα με το ενδιαφέρον των μουσείων για το θέμα αυτό, διάφορες ενώσεις ατόμων με αναπηρία στο εξωτερικό αλλά και στην Ελλάδα έχουν αναπτύξει σημαντική δράση για τη βελτίωση της προσβασιμότητας των ατόμων αυτών σε μουσεία, μνημεία αλλά και άλλους πολιτιστικούς χώρους⁶. Επίσης, αναπτύσσονται

⁶ Παραδείγματα οργανώσεων που μεταξύ άλλων προωθούν την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε πολιτισμικούς χώρους είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση Τυφλών (European Blind Union – EBU) (Boussaid, 2004), η Ευρωπαϊκή Ένωση Κωφών (European Union of the Deaf – EUD), η οργάνωση SPIT (Signed Performance in Theatre) στην Αγγλία που δραστηριοποιείται για την πρόσβαση των κωφών σε ένα ευρύ φάσμα θεατρικών παραστάσεων, η οργάνωση “Talking Hands” στην Ολλανδία που μεταφράζει μια ετήσια σειρά συναυλιών στη νοηματική (Χριστοπούλου, 2004), η EUCREA International, μια

και διακρατικές συνεργασίες με στόχο την προώθηση της προσβασιμότητας ατόμων με αναπηρίες σε μουσεία και άλλους χώρους πολιτισμού⁷. Μέσα από αυτόν τον προβληματισμό και τις αντίστοιχες μελέτες έχουν διαμορφωθεί πίνακες προδιαγραφών που ενσωματώνουν τεχνικές και πολιτιστικές αρχές για ζητήματα πρόσβασης όλων ανεξαιρέτως των πολιτών σε μουσειακούς χώρους. Η συζήτηση για την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε μουσειακούς χώρους θα πρέπει να δίνει απαντήσεις σε ορισμένα σημαντικά ερωτήματα που αφορούν το «Πώς», το «Τι» και «Με ποιο τρόπο». «Πώς» το άτομο με αναπηρία θα έχει την καλύτερη και ασφαλέστερη δυνατή πρόσβαση στο συγκεκριμένο μουσειακό χώρο, «Τι» θα αντιμετωπίσει μέσα σε ένα μουσειακό χώρο (από έργο τέχνης μέχρι και συμπεριφορά των ανθρώπων που εργάζονται στο συγκεκριμένο μουσειακό χώρο) και «Με ποιο τρόπο» θα γίνει η ξενάγηση ή η πλοήγησή του μέσα στον μουσειακό χώρο. Τα παραπάνω ερωτήματα αποτελούν θεμελιώδη συστατικά της έννοιας της καθολικής πρόσβασης ενώ το περιεχόμενο των απαντήσεων σε αυτά τα ερωτήματα τροποποιείται ανάλογα με το είδος της αναπηρίας (Αργυρόπουλος, 2008).

Έτσι, στο χώρο των μουσείων η συζήτηση για την προσβασιμότητα αναπτύσσεται γύρω από συγκεκριμένους άξονες:

- Οι τεχνικοί φραγμοί και οι τρόποι επικοινωνίας.
- Η ανάπτυξη δράσεων με εκπαιδευτική και επικοινωνιακή πρόθεση για άτομα με αναπηρία.
- Η επιμόρφωση των ατόμων που εργάζονται σε μουσειακούς χώρους σε θέματα αναπηρίας.
- Η απασχόληση των ατόμων με αναπηρία σε μουσειακούς χώρους.

μεγάλη μη κυβερνητική οργάνωση που αποτελείται από ένα δίκτυο οργανώσεων για την προώθηση των ίσων ευκαιριών για άτομα με αναπηρίες στους τομείς της τέχνης, του πολιτισμού και των ΜΜΕ (Fertier, 2004), ο Φάρος Τυφλών στην Ελλάδα, (Ασιδέρη, 2004), κ.ά.

⁷ Παραδείγματα διακρατικών προγραμμάτων για τη μελέτη της προσβασιμότητας σε μουσεία είναι το πρόγραμμα «Σκανδιναβικά Μουσεία για Όλους» που αναπτύχθηκε ανάμεσα στη Σουηδία, τη Δανία, τη Φινλανδία και τη Νορβηγία με στόχο την έρευνα και την αξιολόγηση της προσβασιμότητας σε σκανδιναβικά μουσεία (Gunnestad de Represa, 2004) και το πρόγραμμα «Αρχαιολογία χωρίς εμπόδια» που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Culture 2000 της Διεύθυνσης Εκπαίδευσης και Πολιτισμού. Στο πρόγραμμα αυτό συμμετείχαν η Ιταλία, η Γαλλία και η Ελλάδα και πολλοί συνεργαζόμενοι φορείς. Η συμμετοχή της Ελλάδας με την 9^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων αφορούσε την εκπόνηση μελέτης για τη βελτίωση της προσβασιμότητας στο Φρούριο Επταφυργίου (Κονιόρδος, 2004).

Η έμφαση που δίνεται σε κάθε έναν από τους παραπάνω άξονες είναι διαφορετική. Στη συνέχεια θα αναπτύξουμε ορισμένα από τα κυριότερα σημεία συζήτησης αναφορικά με τα ζητήματα αυτά.

2.2.1. Τεχνικοί φραγμοί και επικοινωνία στους μουσειακούς χώρους.

Τα άτομα με αναπηρία αποτελούν μια από τις πιο ευπαθείς ομάδες πληθυσμού και αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες στην αυτόνομη διαβίωση και διακίνηση αλλά και διάφορες μορφές διακρίσεων και αποκλεισμού οι οποίες συχνά οφείλονται στο λανθασμένο τρόπο σχεδιασμού του δομημένου περιβάλλοντος (Πολυχρονίου, 2004). Στην πραγματικότητα οι φραγμοί του δομημένου περιβάλλοντος (κατοικίες, δημόσια κτίρια, ελεύθεροι κοινόχρηστοι χώροι, μέσα μεταφοράς κ.λπ.) που θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελούν την υλική απεικόνιση των κοινωνικών φραγμών, δημιουργούν δυσκολίες σε ένα πολύ μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού (50% κατά προσέγγιση) που περιγράφεται με τον όρο «εμποδιζόμενα» άτομα. Ανάμεσα στα «εμποδιζόμενα» άτομα συγκαταλέγονται ηλικιωμένοι, νήπια, έγκυες, άτομα με προσωρινή αναπηρία, ασθενείς σε ανάρρωση, εργαζόμενοι που μεταφέρουν διάφορα φορτία και δυσκολεύονται στη χρήση των αστικών υποδομών κ.ά., (Λεβέντη, 2004).

Με βάση αυτή την προσέγγιση, τα τελευταία χρόνια τα μουσεία και οι σχετικοί φορείς και οργανισμοί δίνουν ιδιαίτερη σημασία στο ζήτημα της αυτόνομης διακίνησης των ατόμων με αναπηρία στους μουσειακούς χώρους αλλά και όλων των επισκεπτών αξιοποιώντας τη νομοθεσία, τις προδιαγραφές, την τεχνολογία (Πολυχρονίου, 1997 · 2004) και τις σύγχρονες μουσειολογικές αρχές.

Στην Ελλάδα, από τις αρχές της δεκαετίας του '80 που τα μουσεία δεν είχαν καμία ή ελάχιστη πρόνοια για άτομα με αναπηρία⁸ μέχρι σήμερα, έχουν γίνει

⁸ Σε έρευνα της Εταιρείας Προστασίας Σπαστικών που έγινε το 1984 για την προσπέλαση των αναπήρων σε «κεντρικές λειτουργίες της πρωτεύουσας», διαπιστώθηκε ότι από δώδεκα μεγάλα μουσεία στην Αθήνα όπως το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, το Πολεμικό, το Βυζαντινό, η Εθνική Πινακοθήκη, το Μουσείο Μπενάκη κ.ά., τα έξι είχαν πολύ κακή πρόσβαση, τα τρία κακή, ένα μέτρια και δύο μουσεία καλή και πολύ καλή. Είναι χαρακτηριστικό ότι κανένα από αυτά τα μουσεία δε διέθετε ράμπα ενώ σε ορισμένα ήταν αδύνατη η πρόσβαση σε τμήματα της έκθεσης και των συλλογών του. Η έρευνα δεν ασχολήθηκε με άλλες εξυπηρετήσεις που πρέπει να υπάρχουν (θέσεις στάθμευσης, σήμανση, wc, κ.λπ) γιατί σε κανένα μουσείο δεν υπήρχε τέτοιου είδους πρόνοια (Πολυχρονίου, 1997).

σημαντικά βήματα για την άρση των αρχιτεκτονικών και τεχνικών φραγμών σ' αυτούς τους χώρους στο πλαίσιο ενός σχεδιασμού που δεν αφορά μόνο τα άτομα με αναπηρία αλλά στοχεύει στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος πιο φιλικού, ασφαλούς, εύχρηστου και άνετου για όλους (Πολυχρονίου, 1997)⁹.

Τα μουσεία και γενικότερα τα κτίρια πολιτισμικής αναφοράς για να είναι προσβάσιμα από όλους θα πρέπει να διαθέτουν εξυπηρετήσεις για άτομα με διαφορετικές μορφές αναπηρίας. Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένες από αυτές:

Περιβάλλον χώρος και γενικές υπηρεσίες για άτομα με αναπηρία

- Θέσεις στάθμευσης αποκλειστικά για άτομα με αναπηρία.
- Ελεύθεροι χώροι στάσης μικρών αυτοκινήτων για την αποβίβαση ή επιβίβαση των ατόμων με αναπηρία.
- Διαδρομές που οδηγούν από τη θέση στάθμευσης στην είσοδο και στο πεζοδρόμιο.
- Ελεύθερες ζώνες όδευσης πεζών με ενσωματωμένους οδηγούς τυφλών.
- Αμαξίδια για όσους επισκέπτες τα χρειαστούν.
- Κατάλληλη σήμανση για κάθε προσφερόμενη εξυπηρέτηση σε στρατηγικά σημεία του περιβάλλοντος χώρου και του κτιρίου.
- Χώροι υγιεινής με διαστάσεις και κατάλληλο εξοπλισμό για άτομα με αναπηρία.

Άτομα με κινητικά προβλήματα

- Μία τουλάχιστον είσοδο, κατά προτίμηση η κύρια, κατάλληλη για χρήστες αμαξιδίων.
- Πλάτος ανοίγματος στις πόρτες αρκετό για αναπηρικά αμαξίδια.

⁹ Σημαντικός σταθμός στη βελτίωση της πρόσβασης στο δομημένο περιβάλλον ήταν η ψήφιση του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού (ΓΟΚ) και η σύσταση του Γραφείου Μελετών για Άτομα με Αναπηρία το 1985 στο Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος (ΥΠΕΧΩΔΕ) με κύρια αποστολή τη δημιουργία προδιαγραφών, νομοθετικών ρυθμίσεων και οδηγιών σχετικών με την πρόσβαση, τη διακίνηση, την εξυπηρέτηση και την αποπεριθωριοποίηση ατόμων με αναπηρία και γενικότερα εμποδιζόμενων ατόμων. Οι οδηγίες αυτές με γενικό τίτλο «Σχεδιάζοντας για όλους» περιλαμβάνουν γενικές αρχές και ανθρωπομετρικά στοιχεία, οδηγίες για τη διαμόρφωση εξωτερικών χώρων κίνησης πεζών, την κατοικία, δημόσιους χώρους υγιεινής, εισόδους κτιρίων, κτίρια που χρησιμοποιούνται από το κοινό, τη σήμανση, τις κλίμακες ή σκάλες, ράμπες ατόμων και αμαξιδίων, κ.ά. Περισσότερα στο site του ΥΠΕΧΩΔΕ, www.minenv.gr (τελευταία επίσκεψη: Σεπτέμβριος 2008).

- Χειρολισθήρες, αντιολισθητικά δάπεδα, επισήμανση των ακμών των σκαλοπατιών.
- Ανελκυστήρες και κατάλληλη πρόσβαση σε αυτούς.
- Ανυψωτικοί μηχανισμοί σε σκάλες και σε σημεία συγκέντρωσης.
- Αυτοματοποιημένα συστήματα χειρισμού μέσω πλοήγησης και μετακίνησης.
- Ράμπες με ομαλή κλίση κοντά σε σκαλοπάτια.
- Σκαμπό για χρήση σε ξεναγήσεις.
- Ικανοποιητικά καθίσματα και χώροι για το κοινό που προσφέρουν καθίσματα με πλάτη με διαφορετικά ύψη και βαθμούς σκληρότητας.
- Χάρτες που δείχνουν τις θέσεις καθίσματος, τις διαδρομές με ράμπες, φυλλάδια με αριθμούς σκαλοπατιών.
- Τηλεφωνικές συσκευές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν από χρήστες αμαξιδίων.
- Κατάλληλα διαμορφωμένα εργαστήρια.

Άτομα με διαταραχές όρασης (Μερική ή ολική απώλεια όρασης)

- Απτικοί και ακουστικοί οδηγοί.
- Απτικά σχεδιαγράμματα και σχέδια αντικειμένων.
- Απτικά εκθέματα.
- Γάντια χειρισμού (μόνο όπου είναι απολύτως απαραίτητο).
- Πληροφορίες σε γραφή Braille και σε μεγάλη τύπωση.
- Μεγάλης τύπωσης φυλλάδια πινακίδων και επεξηγηματικών κειμένων.
- Κατάλληλη σήμανση σε γραφή Braille.
- Χρωματικές αντιθέσεις.
- Σωστός φωτισμός.
- Μικρο-οθόνες και οθόνες Braille, μέσω ενσύρματης ή ασύρματης επικοινωνίας.
- Υπολογιστές Παλάμης (palmtops) & Ψηφιακοί Προσωπικοί βοηθοί (PDAs), έξυπνα τηλέφωνα (smart phones).
- Σκύλους οδηγούς για την πρόσβαση στο μουσείο και νερό για αυτούς.
- Αντικείμενα πωλητηρίου.
- Εργαστήρια.

Άτομα με βαρηκοΐα ή κώφωση

- Οπτική ή οπτικοκινητική παρουσίαση πληροφοριών, ανάπτυξη οπτικού υλικού που συνδυάζει διαφορετικές οπτικές πληροφορίες.
- Σωστός φωτισμός.
- Επεξεργαστές κειμένων.
- Πολυμεσικές δυνατότητες – Νοηματική Γλώσσα (ΝΓ).
- Καλωδίωση χώρου και συστήματα ενίσχυσης της πληροφορίας (headsets & neck loops).
- Πυροσβεστικά συστήματα ασφάλειας με φώτα
- Σκύλους ακοής για την πρόσβαση στο μουσείο και νερό για αυτούς.

Άτομα με μαθησιακές δυσκολίες

- Σαφείς πινακίδες και ταμπέλες.
- Μεγάλο μέγεθος τύπωσης.
- Ειδικά προσαρμοσμένες ακουστικές ξεναγήσεις (Αργυρόπουλος, 2008 · Πολυχρονίου, 2004 · McGinnis, 1999).

Ανάλογες προδιαγραφές ορίζονται και την προσβασιμότητα σε αρχαιολογικούς χώρους που αποτελούν ένα πολύ σημαντικό μέρος της πολιτισμικής μας κληρονομιάς. Πολλοί από τους αρχαιολογικούς χώρους μπορούν να γίνουν προσιτοί με σωστή κυκλοφοριακή μελέτη (επιλεγμένες διαδρομές, κατασκευές που διευκολύνουν την αυτόνομη διακίνηση, κλπ.) ή με την κατασκευή συγκεκριμένων χώρων στους οποίους θα είναι δυνατή η πρόσβαση από άτομα με αναπηρία και θα παρέχονται πληροφορίες για το χώρο με τη μορφή πινακίδων ή οπτικοακουστικού υλικού. Οι οργανωμένοι αρχαιολογικοί χώροι οφείλουν να έχουν τις σχετικές εξυπηρετήσεις και για άτομα με αναπηρία στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης μεθοδολογικής αντιμετώπισης η οποία θα περιλαμβάνει παροχές και διευκολύνσεις τόσο για τη φυσική πρόσβαση όσο και για την αντιληπτικότητα και την επικοινωνία με τον χώρο και τα μνημεία (Νανιόπουλος & Μαρκή, 2004 · Πολυχρονίου, 2004).

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω οι προδιαγραφές και προϋποθέσεις προσβασιμότητας στους μουσειακούς χώρους αφορούν τόσο τη φυσική πρόσβαση και την αυτόνομη διακίνηση όσο και την επικοινωνία των ατόμων με αναπηρία με τις συλλογές των μουσείων.

Τα τελευταία χρόνια το Υπουργείο Πολιτισμού αντιμετωπίζει με αρκετή υπευθυνότητα το θέμα της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους. Ιδιαίτερη κινητικότητα στο θέμα αυτό παρατηρήθηκε στο διάστημα της γενικότερης προετοιμασίας της χώρας μας για τη διοργάνωση των Ολυμπιακών και Παραολυμπιακών Αγώνων και το 2003 στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Έτους Ατόμων με Αναπηρία με το Σχέδιο Δράσης του Υπουργείου Πολιτισμού. Ωστόσο, μέχρι σήμερα το μεγαλύτερο βάρος έχει δοθεί στην εφαρμογή των προδιαγραφών για άτομα με κινητικά προβλήματα (π.χ. ράμπες, ανελκυστήρες, χαμηλά γκισέ, αναβατόρια κλίμακας, WC για ΑμεΑ) ενώ για άλλες μορφές αναπηρίας (διαταραχές όρασης, ακοής, κ.λπ) οι υπηρεσίες που προσφέρονται είναι πολύ περιορισμένες (Τσιτούρη, 2004 · 2005).

Τα νέα και τα υπό ίδρυση μουσεία (π.χ. νέο Μουσείο Ακρόπολης, Μουσείο Πατρών, Διαχρονικό Μουσείο Λάρισας) λαμβάνουν υπόψη τους τις προδιαγραφές και τις παροχές για επισκέπτες με αναπηρία (Παντερμαλής & Δόλλη, 2004 · Μπομπότης, 2004 · Χούλια-Καπελώνη & Μπουτοπούλου, 2004). Στα υφιστάμενα μουσεία οι παρεμβάσεις που γίνονται ποικίλλουν ανάλογα με τα κτιριακά χαρακτηριστικά τους ενώ στις περιπτώσεις των μουσείων που στεγάζονται σε ιστορικά και διατηρητέα κτίρια οι ανάλογες παρεμβάσεις δεν είναι πάντοτε εφικτές (Αθανασιάδου, 2004 · Χούλια-Καπελώνη & Μπουτοπούλου, 2004). Οι παρεμβάσεις που γίνονται στους αρχαιολογικούς χώρους ποικίλουν ανάλογα με τη γεωγραφική θέση και τις γεωφυσικές ιδιομορφίες τους (Καραντζά, 2004).

2.2.2. Ανάπτυξη εκπαιδευτικών και επικοινωνιακών δράσεων για άτομα με αναπηρία.

Η πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στους μουσειακούς χώρους δε συνδέεται μόνο με σε τεχνικής φύσης βοηθήματα παρόλο που αυτά έχουν αναμφίβολα μεγάλη σημασία (Dufreney-Trinchinetti, 2004). Συνδέεται και περιλαμβάνει τη δυνατότητα συμμετοχής σε ποικίλες δράσεις και πολιτιστικές εκδηλώσεις που οργανώνουν τα μουσεία. Όπως έχει αναφερθεί (1.1.), τα μουσεία σήμερα δεν εξαντλούν το ρόλο τους στη συλλογή, συντήρηση και έκθεση των συλλογών τους αλλά αναπτύσσουν μια μεγάλη ποικιλία δράσεων με εκπαιδευτική και επικοινωνιακή πρόθεση όπως εκπαιδευτικά προγράμματα, ξεναγήσεις, εκπαιδευτικό υλικό, περιοδικές εκθέσεις,

κινητές εκθέσεις, διαλέξεις, κ.ά. Ανώτερος στόχος όλων αυτών των δράσεων είναι το «άνοιγμα» του μουσείου σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα.

Μια από τις πιο σημαντικές δράσεις των μουσείων είναι ο σχεδιασμός και η οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων για διάφορες ομάδες κοινού. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα των μουσείων είναι το απότοκο του γενικότερου προβληματισμού για ένα μουσείο ανοιχτό στην κοινωνία και σε διάλογο με αυτή (Λέκκα & Αλεξίου, 2002: 30-34).

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα έρχονται σε αντιδιαστολή με την παραδοσιακή «ξενάγηση» που εξαντλείται στην απαρίθμηση ιστορικών γεγονότων και χρονολογιών και στερεί από το άτομο την ενεργό συμμετοχή τοποθετώντας το στη θέση του παθητικού δέκτη. Πρόκειται για οργανωμένες δράσεις αποκωδικοποίησης μηνυμάτων, δημιουργικής έμπνευσης και αισθητικής απόλαυσης (Ψαρράκη-Μπελεσιώτη, 2002: 35 - 37), δράσεις οι οποίες περιλαμβάνουν επιλογή θεματικών ενοτήτων, στόχων, μεθόδων προσέγγισης και διδακτικών μέσων (Νικονάνου, 2002: 287).

Στην Ελλάδα, τα μουσεία στην προσπάθεια πραγμάτωσης του κοινωνικού και εκπαιδευτικού τους ρόλου έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη εκπαιδευτικών δράσεων με αποδέκτη το σχολείο για λόγους πρακτικούς, κοινωνικούς και παιδαγωγικούς (Βέμη, 2003 · Ζαφειράκου, 2000: 17 · Νικονάνου, 2002: 13). Ο προσανατολισμός αυτός και η έμφαση στις σχολικές ομάδες δε θα πρέπει να οδηγήσει στην παρανόηση ότι το εκπαιδευτικό έργο των μουσείων και η Μουσειοπαιδαγωγική αφορά μόνο στις σχολικές ομάδες. Οι σχολικές ομάδες αποτελούν μόνο μια συγκεκριμένη ομάδα κοινού (Νικονάνου, 2002: 13).

Σταδιακά οι εκπαιδευτικές αυτές δράσεις διευρύνονται και σε άλλες ομάδες κοινού όπως οικογένειες, μέλη μειονοτήτων, άτομα με αναπηρία αλλά το μαθητικό κοινό εξακολουθεί να αποτελεί την κύρια ομάδα αποδεκτών της εκπαιδευτικής δράσης των μουσείων.

Σε ό,τι αφορά τα άτομα με αναπηρία, ανάμεσα στα μουσεία και τους φορείς που υλοποιούν εκπαιδευτικά προγράμματα για άτομα με αναπηρία είναι το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, το Μουσείο Μπενάκη, το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, το Νομισματικό Μουσείου, το Τμήμα

Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Υπουργείου Πολιτισμού, το Νομισματικό, το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, το Λαογραφικό Μουσείο Λάρισας, κ.ά.¹⁰.

Κύριο χαρακτηριστικό πολλών εκπαιδευτικών προγραμμάτων που υλοποιούνται για άτομα με αναπηρία είναι η προσαρμογή των μόνιμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων του μουσείου στις ανάγκες της κάθε ομάδας¹¹. Σύμφωνα με τη Χρυσουλάκη (1997: 51), υπεύθυνη του Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του ΥΠΠΟ, *τα μόνιμα εκπαιδευτικά προγράμματα εκπονούνται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να είναι εύπλαστα, δηλαδή να προσαρμόζονται χωρίς μεγάλες επεμβάσεις σε επισκέπτες διαφόρων ηλικιών, ενδιαφερόντων και παιδείας ακόμα και σε ενήλικες* ενώ σύμφωνα με τον Γκότση (2004: 208), υπεύθυνο του Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου τα εκπαιδευτικά προγράμματα έχουν, μεταξύ των άλλων, και την *ευελιξία να προσαρμόζονται κάθε φορά στις ιδιαίτερες δυνατότητες και ανάγκες των ομάδων που συμμετέχουν*. Μάλιστα ο σχεδιασμός «ειδικών δράσεων» για άτομα με αναπηρία θεωρείται ότι θέτει τις ομάδες των ατόμων αυτών και πάλι στο περιθώριο μέσω μιας άλλης οδού (Πίνη, 2004). Έτσι, συχνά οι υπεύθυνοι των εκπαιδευτικών προγραμμάτων αναφέρονται σε *προσαρμοσμένα αρχαιολογικά εκπαιδευτικά προγράμματα, προσαρμοσμένες παρουσιάσεις εκπαιδευτικών προγραμμάτων ή ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα*. Δε λείπουν, ωστόσο, και περιπτώσεις εκπαιδευτικών προγραμμάτων που έχουν σχεδιαστεί με κύρια ομάδα αποδεκτών παιδιά με αναπηρία όπως τα εκπαιδευτικά προγράμματα του Κέντρου Γαία για ομάδες παιδιών με διαφορετικές αναπηρίες (Ιακωβίδου- Αλευρά, 2004), το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Το μάτι ακούει» στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο για κωφούς μαθητές (Κοκκέβη-Φωτίου, 2002 · 2004) ή το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Η τέχνη του πηλού – Ειδική Αγωγή» του Μουσείου Νεότερης Κεραμικής¹². Τα παραπάνω προγράμματα, σε

¹⁰ Περισσότερα βλ. Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουνταςάκη, 1997 και Τσιτούρη, 2004

¹¹ Βλ. ενδεικτικά τα εκπαιδευτικά προγράμματα του ΚΕΠ (Χρυσουλάκη, 1997 · Πίνη 2004), του Νομισματικού Μουσείου (Γαλάνη – Κρίκου, 1997), του Κυκλαδικού Μουσείου (Πλατή, 1997), του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού (Σταυρουλάκη, 2004) και του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου (Γκότσης, 2004).

¹² Ο σχεδιασμός του προγράμματος έγινε με εξωτερική συνεργασία την κ. Καλλιόπη Κύρδη. Το πρόγραμμα έχει σχεδιαστεί για άτομα με ελαφρά ή μέτρια νοητική υστέρηση, με προβλήματα όρασης, ακοής, διαταραχές συμπεριφοράς και κινητικά προβλήματα. Εφαρμόζεται ανάλογα με τα

αντίθεση με τον αποσπασματικό χαρακτήρα των περισσότερων εκπαιδευτικών προγραμμάτων για άτομα με αναπηρία, υλοποιούνται σε μόνιμη βάση.

Σε ό,τι αφορά τα *προσαρμοσμένα προγράμματα* το είδος των προσαρμογών ποικίλει ανάλογα με τις ανάγκες της ομάδας που πρόκειται να συμμετάσχει. Για την προσαρμογή του εκπαιδευτικού προγράμματος και την τροποποίηση του συνοδευτικού υλικού λαμβάνονται υπόψη και ορισμένα άλλα χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με την Πίνη (2004), ορισμένα από αυτά τα χαρακτηριστικά είναι η περιορισμένη κοινωνική εμπειρία των ατόμων με αναπηρίες, η ανασφάλεια που μπορεί να νιώθουν σε ένα νέο περιβάλλον και σε νέες εμπειρίες, η ανάγκη για προσωπική σχέση με τον ενήλικα που θα τα υποδεχτεί στο μουσείο, κ.ά.

Στην περίπτωση των ατόμων με κινητικά προβλήματα τα εκπαιδευτικά προγράμματα διαρκούν περισσότερο χρόνο και μπορεί να χρησιμοποιείται φορητό εποπτικό υλικό και συμπληρωματικό εκπαιδευτικό υλικό. Για τα άτομα με νοητική καθυστέρηση οι προσαρμογές που απαιτούνται, σύμφωνα πάντα με τους σχεδιαστές τους, είναι περισσότερες, όπως μείωση του όγκου των πληροφοριών, απλοποίηση του λόγου, αναπροσαρμογή στόχων, σχεδιασμός διαδρομών και στάσεων ανάλογα με το επίπεδο και την ηλικιακή σύνθεση των επιμέρους ομάδων. Για τα άτομα με προβλήματα όρασης οι προσαρμογές των εκπαιδευτικών προγραμμάτων εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τα διαθέσιμα αντικείμενα για ψηλάφηση (Γκότσης, 2004). Ανάλογα με την περίπτωση απαραίτητη είναι η μεταγραφή των πληροφοριών και η παραγωγή συμπληρωματικού υλικού (π.χ. κείμενα σε Braille) και η συνεργασία κατά την εφαρμογή του προγράμματος με άτομα που γνωρίζουν τη νοηματική γλώσσα (Πέννα, 2004 · Πίνη, 2004).

Για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων οι ομάδες που συμμετέχουν πρέπει να έχουν μικρό αριθμό ατόμων ενώ ορισμένα μουσεία φροντίζουν την ημέρα επίσκεψης της ομάδας να μην υπάρχει κάποια άλλη σχολική ομάδα στο χώρο (Πέννα, 2004 · Χρυσουλάκη, 1997), γεγονός που δημιουργεί κάποια ερωτήματα σχετικά με την κοινωνική διάσταση της μουσειακής εμπειρίας (βλ. 1.2.2).

Οι υπεύθυνοι των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των μουσείων τονίζουν την ανάγκη συνεργασίας με τους υπεύθυνους των ομάδων αυτών και τους ειδικούς

χαρακτηριστικά του νοητικού επιπέδου των παιδιών (μέση νοητική ηλικία Α' και Β' Δημοτικού).
Περισσότερα Πέννα, 2004

παιδαγωγούς την οποία και θεωρούν κλειδί για την επιτυχία της προσαρμογής των εκπαιδευτικών δράσεων (Αντζουλάτου – Ρετσίλα, 1997 · Γκότσης, 2004 · Πίνη, 2004). Στο πλαίσιο αυτής της συνεργασίας οι υπεύθυνοι των μουσείων μαθαίνουν για τις ανάγκες και τις δυνατότητες της ομάδας έτσι ώστε να προχωρήσουν στις απαραίτητες τροποποιήσεις του προγράμματος και του συνοδευτικού εκπαιδευτικού υλικού. Αρκετά μουσεία και φορείς δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην επίσκεψη του μουσειακού χώρου από τους υπεύθυνους των ομάδων. Οι επισκέψεις αυτές είναι χρήσιμες γιατί οι άνθρωποι αυτοί γνωρίζοντας τα χαρακτηριστικά της ομάδας των παιδιών μπορούν να εκτιμήσουν καλύτερα τις δυνατότητες του χώρου (Πλατή, 1997) και να κάνουν ανάλογες επισημάνσεις. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι υπεύθυνοι των μουσείων κρίνουν σημαντικό να επισκεφθούν και οι ίδιοι τα σχολεία των παιδιών ώστε να δημιουργήσουν τους πρώτους προσωπικούς δεσμούς μαζί τους (Χρυσουλάκη, 1997) αλλά και για την καλύτερη προετοιμασία των ίδιων (Γκότσης, 2004). Η συνεργασία μεταξύ των υπευθύνων των μουσείων και των υπευθύνων των ομάδων αυτών μπορεί να είναι και περισσότερο συστηματική όπως στην περίπτωση του Λαογραφικού Μουσείου Λάρισας με τη δημιουργία του Εκπαιδευτικού Δικτύου Ειδικής Αγωγής που είχε ως αποτέλεσμα την εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων για παιδιά με αναπηρία τόσο στο χώρο του μουσείου όσο και «εκτός των τειχών», δηλαδή μέσα στα ίδια τα σχολεία (Κόντσα, 2004).

Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται, επίσης, στην προετοιμασία των παιδιών πριν από την επίσκεψη στο μουσείο αλλά και στην περαιτέρω επεξεργασία του υλικού στο σχολείο με τους ειδικούς παιδαγωγούς και άλλους ειδικούς (Κόντσα, 2004). Ορισμένα μουσεία προμηθεύουν τους ειδικούς παιδαγωγούς με εποπτικό υλικό, εκπαιδευτικούς φακέλους, φυλλάδια, μουσειοσκευές (Αντζουλάτου- Ρετσίλα, 1997 · Πλατή, 1997 · Χρυσουλάκη, 1997) και έτσι οι ομάδες των παιδιών έρχονται προετοιμασμένες στο χώρο του μουσείου γεγονός που συμβάλλει στην αποτελεσματικότερη εφαρμογή του εκπαιδευτικού προγράμματος.

Αναφορικά με την αξιολόγηση αυτών των εκπαιδευτικών προγραμμάτων δεν υπάρχουν στοιχεία συστηματικής αξιολόγησής τους. Γενικά, το ζήτημα της αξιολόγησης των εκπαιδευτικών δράσεων στα μουσεία παραμένει ένα ανοιχτό πεδίο έρευνας¹³. Σε ορισμένες περιπτώσεις η αξιολόγηση του εκπαιδευτικού προγράμματος

¹³ Στη χώρα μας τα περισσότερα μουσεία έχοντας διαπιστώσει την αδυναμία αξιολόγησης των προγραμμάτων τους επιδιώκουν συνήθως μια περαιτέρω επικοινωνία με τους συμμετέχοντες στα

γίνεται με βάση έργα των παιδιών (π.χ. ζωγραφιές) ή άλλες εργασίες, επιστολές, κλ.π. και με τις εκθέσεις αξιολόγησης των υπευθύνων των μουσείων και των σχολείων. Τα στοιχεία αυτά χρησιμεύουν για το σχεδιασμό μελλοντικών ειδικών προγραμμάτων (Χρυσουλάκη, 1997).

Στο πλαίσιο μιας γενικής αποτίμησης αυτών των δράσεων θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι υπεύθυνοι των μουσείων θεωρούν ότι η ενασχόληση με παιδιά με αναπηρία είναι πολύ θετική και προσφέρει και στους ίδιους πολύτιμες εμπειρίες (Χρυσουλάκη, 1997). Από την πλευρά των εκπαιδευτικών και με βάση τα λίγα διαθέσιμα στοιχεία, υπάρχει επίσης μια θετική αποτίμηση των δράσεων αυτών σε επίπεδο γνωστικών αλλά και κοινωνικοσυναισθηματικών στόχων (Μαλαμίδου, 1997). Και οι δύο πλευρές επισημαίνουν και τις προϋποθέσεις για την αποτελεσματική εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων όπως είναι ο σωστός σχεδιασμός, η σωστή προετοιμασία, οι ορθές προβλέψεις, η δημιουργία κατάλληλου υλικού, η συνεργασία των υπευθύνων των μουσείων και των ειδικών παιδαγωγών, η επιμόρφωση του προσωπικού των μουσείων, κ.λπ. (Γκότσης, 2004 · Μαλαμίδου, 1997).

2.2.3. Επιμόρφωση του προσωπικού των μουσείων

Ένας σημαντικός παράγοντας για τη βελτίωση της προσβασιμότητας ατόμων με αναπηρία σε μουσειακούς χώρους είναι η ενημέρωση και η επιμόρφωση του προσωπικού των χώρων αυτών σε θέματα αναπηρίας. Η προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία σε μουσειακούς χώρους και γενικότερα στα πολιτιστικά αγαθά προϋποθέτει τη χάραξη μιας πολιτικής για την προσβασιμότητα και την ανάπτυξη κανόνων και πρακτικών. Μέρος αυτής της πολιτικής πρέπει να είναι και η επιμόρφωση όλων των ανθρώπων που εμπλέκονται στη λειτουργία των μουσείων

προγράμματα εκπαιδευτικούς. Δίνονται ερωτηματολόγια στους συνοδούς εκπαιδευτικούς για αξιολόγηση μετά το τέλος του προγράμματος τα οποία όμως απηχούν μόνο τη γνώμη τους για το πρόγραμμα. Η αξιολόγηση για την επίτευξη ή μη των επιμέρους στόχων ενός προγράμματος προϋποθέτει χρονική απόσταση από την επίσκεψη, συγκεκριμένες δραστηριότητες (Χαλκιά, 2002) την ύπαρξη ειδικού επιστημονικού προσωπικού αλλά την εδραίωση στενής συνεργασίας μεταξύ των διαφορετικών φορέων.

(φύλακες, ξεναγοί, τουριστικοί πράκτορες, επιστημονικό προσωπικό, κ.ά.) σχετικά με τους επισκέπτες με αναπηρία (Καστρινάκη, 2004 · Νανιόπουλος & Μαρκή, 2004).

Η προσβασιμότητα περιλαμβάνει και την υποδοχή των ατόμων με αναπηρία με σεβασμό στην αξιοπρέπειά τους. Επιπλέον, η επιμόρφωση του προσωπικού των μουσείων συμβάλλει και στη διάχυση της γνώσης σχετικά με ζητήματα προσβασιμότητας ανάμεσα στους ανθρώπους που εμπλέκονται στην υποδοχή και την εξυπηρέτηση του κοινού σε πολιτιστικούς χώρους (Αντζουλάτου-Ρετσιλά, 1997 · Καστρινάκη, 2004). Η ενημέρωση και η επιμόρφωση του προσωπικού των μουσείων με επίκεντρο το ίδιο το άτομο και όχι την αναπηρία είναι ένα ζωτικής σημασίας στοιχείο στην έννοια της προσβασιμότητας που συμβάλλει στην άρση των προκαταλήψεων (McGinnis, 1999).

Διάφοροι οργανισμοί, μη κερδοσκοπικές εταιρείες και φορείς, στο εξωτερικό και στην Ελλάδα, αναπτύσσουν ποικίλες δράσεις προς την κατεύθυνση αυτή όπως οργάνωση ημερίδων, δικτύων, δημιουργία Βάσεων Δεδομένων για θέματα αναπηρίας που διευκολύνουν τους πολιτιστικούς οργανισμούς να αναζητήσουν εξειδικευμένες συμβουλές, βιωματικά εργαστήρια, σεμινάρια, κ.ά.¹⁴.

Στη χώρα μας δεν έχει πραγματοποιηθεί κάποια οργανωμένη και συστηματική εκπαίδευση των εργαζομένων στους πολιτιστικούς χώρους σε θέματα αναπηρίας. Στην προσπάθεια κάλυψης αυτού του κενού, σημαντική είναι η δράση της Ελληνικής Εταιρείας Καλλιτεχνικών Προγραμμάτων Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες (Very Special Arts Hellas)¹⁵ που σε συνεργασία με μουσεία και άλλους φορείς οργανώνει ημερίδες, σεμινάρια και βιωματικά εργαστήρια καθώς και εκπαιδευτικά προγράμματα για ομάδες ατόμων με αναπηρία (Καστρινάκη, 2004).

2.2.4. Απασχόληση ατόμων με αναπηρία σε μουσειακούς χώρους

Μια άλλη σημαντική παράμετρος της προσβασιμότητας ατόμων με αναπηρία στα μουσεία είναι η δυνατότητα απασχόλησής τους στους χώρους αυτούς. Η ύπαρξη ατόμων με αναπηρία στο προσωπικό του μουσείου μπορεί να παίξει έναν ουσιαστικό

¹⁴ Ενδεικτικά βλ. Montgomery, 2004 · Καστρινάκη, 2004

¹⁵ Η εταιρεία Very Special Arts Hellas είναι μη κερδοσκοπική εταιρεία μέλος της διεθνούς οργάνωσης VSA Arts με περισσότερα από 80 κράτη μέλη και έχει αναπτύξει μια σημαντική δραστηριότητα με εργαστήρια, παραστάσεις, εκθέσεις κ.λπ. με ανθρώπους με αναπηρία και με μικτές ομάδες καλλιτεχνών. Περισσότερα βλ. Καστρινάκη, 2004.

και συμβουλευτικό ρόλο στη βελτίωση της πρόσβασης και διακίνησης σε αυτό (Πολυχρονίου, 1997).

Ορισμένα μουσεία του εξωτερικού έχουν κάνει σημαντικά βήματα προς την κατεύθυνση αυτή όπως το μουσείο Cite des sciences et de l' industrie στο Παρίσι που έχει προσλάβει έναν κωφό ξεναγό που πραγματοποιεί ξεναγήσεις για κωφά άτομα στο μουσείο ή το Βασιλικό Μουσείο Καλών Τεχνών στο Βέλγιο που συνεργάζεται με κωφούς εκπαιδευμένους ξεναγούς οι οποίοι πραγματοποιούν εθελοντικά ξεναγήσεις στη γαλλική νοηματική γλώσσα (Χριστοπούλου, 2004). Η επιμόρφωση των ατόμων αυτών – τετραετούς διάρκειας – έγινε με πρωτοβουλία του ίδιου του μουσείου και περιελάμβανε μαθήματα και διαλέξεις στην Ιστορία της Τέχνης αλλά και ζητήματα ξενάγησης, δημιουργικών διαδρομών για παιδιά, κ.λπ. (Alpen, 2004).

Μια ανάλογη περίπτωση στη χώρα μας είναι το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στο οποίο πραγματοποιούνται εκπαιδευτικά προγράμματα και ξεναγήσεις για κωφούς μαθητές από αρχαιολόγο που είναι κωφή (Κοκκέβη – Φωτίου, 1999 · 2004). Η ίδια συνεργάζεται και με άλλα μουσεία στο πλαίσιο ανάλογων δράσεων όπως για παράδειγμα με το Νομισματικό Μουσείο στην Αθήνα (Γαλάνη-Κρίκου, 1999).

Η βελτίωση και εξασφάλιση της προσβασιμότητας στα μουσεία δεν εξαντλείται στις παραπάνω παραμέτρους. Ένα πολύ σημαντικό ζήτημα είναι αυτό της ενημέρωσης και της πληροφόρησης των ομάδων με αναπηρία για την υφιστάμενη κατάσταση των χώρων αυτών, τις διευκολύνσεις αλλά και τις δράσεις που υλοποιούνται για άτομα με αναπηρία (Νανιόπουλος & Μαρκή, 2004). Η πληροφόρηση πρέπει να γίνεται με πολλούς και εναλλακτικούς τρόπους ώστε να φτάνει στους ενδιαφερόμενους (McGinnis, 1999). Η σύγχρονη τεχνολογία και το διαδίκτυο δίνουν δυνατότητες παροχής πληροφοριών στους χρήστες ανάλογα με τις ανάγκες τους¹⁶ και υπάρχουν παραδείγματα μουσείων και φορέων που αξιοποιούν αυτές τις δυνατότητες¹⁷. Τα μουσεία στην προσπάθεια ενημέρωσης του κοινού

¹⁶ Περισσότερα για την πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε διαδικτυακούς τόπους βλ. Weisen, 2004).

¹⁷ Στην Αγγλία η οργάνωση MAGIC στην οποία συμμετέχουν δεκατέσσερα μουσεία όπως το Βρετανικό Μουσείο, η Tate Modern, το Μουσείο Βικτορίας και Αλβέρτου, κ.ά., διαθέτει δικτυακό τόπο για την ενημέρωση του κοινού σχετικά με εκδηλώσεις για άτομα με κώφωση ή βαρηκοΐα, κ.ά. Ανάλογους δικτυακούς τόπους διαθέτουν και οργανώσεις ατόμων με αναπηρία όπως η Ένωση

μπορούν να βοηθηθούν σημαντικά από τους διάφορους φορείς, συλλόγους, κ.λπ. ατόμων με αναπηρία οι οποίοι μπορούν να συμβάλλουν στη διάδοση της πληροφόρησης και στην ενημέρωση των μελών τους (McGinnis, 1999). Η δημιουργία και διατήρηση επαφών είναι απαραίτητη για τη συνεχή ενημέρωση των ατόμων με αναπηρία για τις δυνατότητες και ευκαιρίες που έχουν ώστε να ωφεληθούν από το μουσείο (Αντζουλάτου – Ρετσίλα, 1997).

Η προσβασιμότητα των μουσείων σε άτομα με αναπηρία δεν είναι υπόθεση αποκλειστικά των μουσείων. Απαιτείται η συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων μερών, φορέων και προσώπων και η σωστή προώθηση του ρόλου του καθένα όπως της Τοπικής Αυτοδιοίκησης που μπορεί να συμβάλλει στην παροχή της δυνατότητας μετακίνησης, το σχεδιασμό θέσεων στάθμευσης, την κατάλληλη σήμανση, την προβολή των διευκολύνσεων προσβασιμότητας της πόλης ή της περιοχής, των φορέων διαχείρισης των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων με την εκπόνηση σχετικών μελετών και την εφαρμογή των ανάλογων μέτρων, των συλλόγων ατόμων με αναπηρία που μπορούν να δώσουν τις δικές τους παρατηρήσεις και προτάσεις, των εργαζομένων στα μουσεία, των ξεναγών, των ασχολούμενων με τον τουρισμό, κ.ά. (Νανιόπουλος & Μαρκή, 2004).

Η ενημέρωση, η ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου για θέματα αναπηρίας είναι επίσης ένας πολύ σημαντικός παράγοντας όχι μόνο για τη προσβασιμότητα αλλά και την ουσιαστική κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρία. Όπως αναφέρει ο Αργυρόπουλος (2008), *οι αρχές της καθολικής σχεδίασης για την προσβασιμότητα και η προσέγγιση της θεώρησης της αναπηρίας αποτελούν καταστάσεις αμοιβαία εξαρτώμενες, που σημαίνει πως η τροποποίηση της μιας επηρεάζει τα χαρακτηριστικά και το περιεχόμενο της άλλης και αντιστρόφως. Αυτή η δυναμική ισορροπία καθορίζει ουσιαστικά στάσεις και αντιλήψεις και γι' αυτό μπορεί να χαρακτηριστεί πολιτικό ζήτημα βαρύνουσας σημασίας στην ένταξη όλων των πολιτών σε μια ισότιμη και ισόνομη επί της ουσίας πολιτεία.*

Η συζήτηση για την προσβασιμότητα προϋποθέτει όχι μόνο μια διαφορετική θεώρηση της έννοιας της αναπηρίας αλλά και τη γνώση των χαρακτηριστικών, των αναγκών και των δυνατοτήτων των ατόμων της κάθε ομάδας. Η γνώση αυτή αποτελεί

Γαλλόφωνων Βέλγων Κωφών στο Βέλγιο αλλά και μεγαλύτερης εμβέλειας οργανώσεις όπως η EUCREA International ο δικτυακός τόπος της οποίας περιλαμβάνει και γενικότερη πληροφόρηση για θέματα προσβασιμότητας στον πολιτισμό (Fertier, 2004 · Χριστοπούλου, 2004).

τη βάση για ανάλογες παρεμβάσεις με σεβασμό στην κάθε ομάδα και χωρίς προκαταλήψεις και μύθους που συχνά κυριαρχούν στην κοινή αντίληψη. Στη συνέχεια θα εστιάσουμε σε μία ομάδα ατόμων με αναπηρία και συγκεκριμένα στα άτομα με ολική ή μερική απώλεια όρασης στα οποία επικεντρώνεται η παρούσα εργασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΟΡΑΣΗΣ

3.1. Ορισμοί και ιατρική ταξινόμηση των ατόμων με προβλήματα όρασης

Μια από τις κατηγορίες ατόμων με αναπηρία είναι τα άτομα με προβλήματα όρασης, άτομα δηλαδή που έχουν μερική ή ολική απώλεια όρασης. Η αξιολόγηση των προβλημάτων όρασης γίνεται με διάφορες εξετάσεις και τεστ που προσδιορίζουν την πάθηση, το είδος και την έκταση του προβλήματος (Mason, 2005)¹⁸.

Με ιατρικά κριτήρια τα άτομα με προβλήματα όρασης ταξινομούνται με βάση το βαθμό οπτικής οξύτητας ή καθαρότητας της όρασης, το πλάτος και τη στενότητα του οπτικού τους πεδίου¹⁹.

Οι ορισμοί και οι ταξινομήσεις διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Στην Ελλάδα ισχύει ο παρακάτω ορισμός (Ν. 958/ΦΕΚ 191/ τ. Α'/14 – 8 – 1979, άρθρο 1): *Τυφλός, κατά την έννοια του παρόντος νόμου, νοείται παν πρόσωπον, το οποίον στερείται παντελώς και της αντιλήψεως του φωτός ή του οποίου η οπτική οξύτης είναι μικροτέρα του ενός εικοστού (1/20) της φυσιολογικής τοιαύτης. Σ' αυτόν τον ορισμό αλλά και σε όλες τις μετρήσεις της όρασης ο δεύτερος αριθμός δηλώνει την απόσταση από την οποία ένα άτομο με φυσιολογική όραση διακρίνει ένα αντικείμενο. Ο πρώτος αριθμός δηλώνει την απόσταση από την οποία το άτομο με το οπτικό πρόβλημα διακρίνει το ίδιο αντικείμενο. Μ' άλλα λόγια, η παραπάνω μέτρηση σημαίνει ότι αυτό που μπορεί να δει κάποιος από απόσταση είκοσι μέτρων το άτομο με οπτικό πρόβλημα μπορεί να το δει σε απόσταση ενός μέτρου (Κουτάντος, 2005: 66 · Λιοδάκης, 2000: 16 – 18).*

Η ταξινόμηση των βαθμών οξύτητας έχει καθοριστεί από την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας (ΠΟΥ), και χρησιμοποιείται διεθνώς. Σύμφωνα με την ΠΟΥ τα

¹⁸ Για τα είδη των προβλημάτων όρασης και τις κοινές παθήσεις των ματιών βλ. Λιοδάκης, 2000: 28 – 38 · Κουτάντος, 2005: 83 - 94· Mason, 2005^a.

¹⁹ Οπτική οξύτητα ή καθαρότητα της όρασης είναι η ικανότητα του ματιού (η φυσιολογική ή η μετά την καλύτερη δυνατή διόρθωση) να διακρίνει καθαρά δύο αντικειμενικά σημεία ξεχωριστά, να διακρίνει από απόσταση έντονες αντιθέσεις, σχήματα κα λεπτομέρειες. Οπτικό πεδίο είναι η περιοχή του έξω κόσμου την οποία αντιλαμβάνεται κανείς με μάτι ακίνητο ή η περιοχή που μπορεί κανείς να δει από όλα τα σημεία του ματιού όταν κοιτάζει ευθεία μπροστά (Λιοδάκης, 2000:15 · Mason, 2005).

άτομα που έχουν οπτική οξύτητα μικρότερη του 3/60 θεωρούνται ως «εγγεγραμμένα τυφλά» (Αργυρόπουλος, 2008^α).

Με βάση τους παραπάνω ορισμούς και σε αντίθεση με την κοινή πεποίθηση, προκύπτει ότι αν ένα άτομο καταχωρηθεί ως τυφλό δε σημαίνει ότι δεν έχει καθόλου όραση. Σύμφωνα με την Mason (2005β), λιγότεροι από το 10% των καταχωρημένων ως τυφλών είναι εντελώς τυφλοί. Πολλοί έχουν χρήσιμη υπολειπόμενη όραση ή αντιλαμβάνονται τη διαφορά ανάμεσα στο φως και στο σκοτάδι ή μπορούν να διαβάσουν σε μεγέθυνση ή με συσκευές μειωμένης όρασης.

Σε ό,τι αφορά τα άτομα με μερική όραση δεν υπάρχει κάποιος αντίστοιχος νόμος που να ορίζει ποια άτομα έχουν μερική όραση. Η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας ορίζει τη μερική όραση ως την αδυναμία που έχουν οι μερικώς βλέποντες να μετρήσουν τα δάχτυλα του χεριού σε απόσταση μικρότερη ή ίση των 20 ποδών ή διαφορετικά, μειωμένη όραση έχουν τα άτομα με οπτική οξύτητα <6/18 έως >3/60 (χειρότερα από 6/18 αλλά καλύτερα ή ίσα με 3/60), (Κουτάντος, 2005: 66 · Λιοδάκης, 2000: 17 · Mason, 2005).

3.2. Εκπαιδευτική Ταξινόμηση των ατόμων με προβλήματα όρασης

Η μέτρηση της όρασης συνδέεται με μία ποσοτική εκτίμηση κάποιων μεταβλητών όπως η κοντινή όραση, η μακρινή όραση, το οπτικό πεδίο, κ.λπ.²⁰. Για την εκπαίδευση και τη σχολική επίδοση ενός παιδιού με πρόβλημα όρασης ο κρίσιμος παράγοντας είναι το πώς χρησιμοποιεί την όρασή του μέσα και έξω από την τάξη. Συχνά η ιατρική εξέταση δεν έχει απόλυτη σχέση με τις εκπαιδευτικές επιδόσεις (Λιοδάκης, 2000: 18 · Mason, 2005).

Όπως αναφέρει ο Κουτάντος (2005: 114 – 115), μεταξύ των αδυναμιών της κλινικής εξέτασης συμπεριλαμβάνονται η δυσκολία επικοινωνίας του ειδικού στο τεχνικό περιβάλλον του ιατρείου ή του νοσοκομείου, ο περιορισμένος αριθμός πληροφοριών που δίνουν τα κλινικά τεστ, ζητήματα ακρίβειας των οργάνων μέτρησης και οι δυσκολίες χρήσης αυτών των τεστ από παιδιά με μειωμένη όραση και άλλες επιπλέον βλάβες.

Συχνά υπάρχει αντίθεση ανάμεσα στα αποτελέσματα των κλινικών εξετάσεων και την καθημερινή εμπειρία. Δύο παιδιά με το ίδιο πρόβλημα όρασης

²⁰ Βλ. κεφ. 3.1.

μπορεί να λειτουργούν με διαφορετικό τρόπο. Παιδιά τα οποία με κλινικές εξετάσεις χαρακτηρίστηκαν ως νομικώς τυφλά, μετά από συστηματική εκπαίδευση έμαθαν να χρησιμοποιούν την υπολειμματική τους όραση και να διαβάζουν έντυπα με κανονική γραφή σε μεγέθυνση ή σε Braille ή και με τους δύο τρόπους (Κουτάντος, 2005: 115 · Λιοδάκης, 2000: 18 · Mason, 2005).

Έτσι, η ταξινόμηση και η κατηγοριοποίηση των μερικώς βλεπόντων και των τυφλών ατόμων αναθεωρήθηκε μεταφέροντας το κέντρο βάρους του ορισμού της τυφλότητας από την παθολογική πλευρά της κατάστασης στη λειτουργική της πλευρά (Αργυρόπουλος, 2006).

Ο συμπληρωματικός τρόπος αξιολόγησης της όρασης είναι η λειτουργική αξιολόγηση, η αξιολόγηση δηλαδή για το πώς χρησιμοποιούν τα παιδιά την όραση που διαθέτουν και η οποία γίνεται με συστηματική παρατήρηση μέσα στην τάξη από εκπαιδευτικούς με πολλαπλά μέσα και τη συστηματική καταγραφή πληροφοριών από το σπίτι (Κουτάντος, 2005: 115 · Mason, 2005). Η λειτουργική αξιολόγηση αποτελεί τον τρίτο βασικό άξονα αξιολόγησης - μαζί με την ιατρική – οπτομετρική ανάλυση και την κλινική αξιολόγηση – που συνθέτει μια ολοκληρωμένη εικόνα της οπτικής δυνατότητας και αδυναμίας του παιδιού. Πρόκειται για μια συνεχή και πολυδιάστατη διαδικασία που περιλαμβάνει τις παρατηρήσεις του εκπαιδευτικού σε σχέση με το δυναμικό σύστημα του παιδιού, του περιβάλλοντος και της αλληλεπίδρασης μεταξύ τους. Μια ολοκληρωμένη έκθεση λειτουργικής αξιολόγησης περιέχει προτάσεις για προσαρμογές εκπαιδευτικού υλικού, τη διδασκαλία αντισταθμιστικών στρατηγικών, προσαρμογές στον εργασιακό χώρο, κλπ., και αποτελεί τη βάση για τον σχεδιασμό του εξατομικευμένου εκπαιδευτικού προγράμματος για το παιδί (Αργυρόπουλος, 2006). Η λειτουργική αξιολόγηση γενικά παρέχει ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης έτσι ώστε να βοηθηθούν τα παιδιά να χρησιμοποιούν την όραση που διαθέτουν γιατί με την εκπαίδευση η λειτουργική χρήση της όρασης μαθαίνεται και οι οπτικές αντιληπτικές δεξιότητες βελτιώνονται (Κουτάντος, 2005: 115).

Έτσι, σύμφωνα με την εκπαιδευτική ταξινόμηση και την ορολογία που χρησιμοποιείται για εκπαιδευτικούς σκοπούς, τα άτομα με προβλήματα όρασης διακρίνονται σε τυφλά και αμβλύωπα. Τυφλά είναι τα άτομα τα οποία μετά από την καλύτερη δυνατή ιατρική διορθωτική παρέμβαση, δεν μπορούν μεν να διαβάσουν έντυπα με συμβατική γραφή, μπορούν όμως να μάθουν να διαβάζουν και να γράφουν και γενικότερα να εκπαιδευτούν με το ανάγλυφο σύστημα Braille. Αμβλύωπα ή μερικώς βλέποντα είναι τα άτομα, τα οποία, ύστερα από την καλύτερη δυνατή

ιατρική διορθωτική παρέμβαση, αν και έχουν σοβαρή βλάβη στην όραση, μπορούν να μάθουν να διαβάζουν κοινά έντυπα με μεγεθυμένα τυπογραφικά στοιχεία ή με τη βοήθεια μεγεθυντικών οργάνων και συσκευών και να γράφουν με συμβατική γραφή (Λιοδάκης, 2000:18).

Κλείνοντας την ενότητα για την εκπαιδευτική ταξινόμηση και τη λειτουργική αξιολόγηση είναι απαραίτητο να σημειώσουμε ότι η προσέγγιση του οπτικού προβλήματος είναι ολιστική. Τα σοβαρά προβλήματα όρασης δεν μπορούν να εξετάζονται ανεξάρτητα από τις συναισθηματικές, κοινωνικές και ψυχολογικές επιπτώσεις τους αλλά μέσα στο όλο πλέγμα της οπτικής λειτουργίας και των επιπτώσεων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η λειτουργικότητα και η αποδοτικότητα εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες, φυσιολογικούς, ψυχολογικούς, διανοητικούς και περιβαλλοντικούς, ο συνδυασμός των οποίων είναι μοναδικός για κάθε ξεχωριστό άτομο (Αργυρόπουλος, 2006 · Κουτάντος, 2005: 115 · Mason, 2005α).

3.3. Συχνότητα εμφάνισης των προβλημάτων όρασης

Τα σοβαρά προβλήματα όρασης οφείλονται σε διάφορα αίτια που διακρίνονται σε γενετικά, προγεννητικά, περιγεννητικά και μεταγεννητικά²¹. Η μεγάλη ανάπτυξη της επιστήμης και ιδιαίτερα της γενετικής, της οφθαλμολογίας και άλλων συναφών επιστημών είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του ποσοστού τυφλών παιδιών προσχολικής ηλικίας. Αντίθετα, δε συμβαίνει το ίδιο στις μεγαλύτερες ηλικίες όπου το ποσοστό των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης παραμένει στα ίδια επίπεδα (Λιοδάκης, 2000: 38).

Γενικά, η τύφλωση δεν είναι μια συχνή αναπηρία. Σχετικές έρευνες που έχουν γίνει σε διάφορες χώρες όπως για παράδειγμα στις ΗΠΑ αναφέρονται σε ποσοστά μικρότερα του 1% . Στις έρευνες αυτές παρατηρούνται διαφορές οι οποίες οφείλονται εν μέρει στο γεγονός ότι ένα μεγάλο ποσοστό παιδιών με προβλήματα όρασης παρουσιάζουν και άλλες αναπηρίες όπως νοητική καθυστέρηση, κώφωση ή κινητικές αναπηρίες οπότε γεννάται το ερώτημα για το ποια είναι η πρωταρχική αναπηρία (Hodapp, 2003: 164).

²¹ Περισσότερες λεπτομέρειες για τα αίτια των προβλημάτων όρασης βλ. Mason, 2005^α · Λιοδάκης, 2000: 36, 38).

Στη χώρα μας, όπως αναφέρει ο Λιοδάκης (2000: 38), δεν έχουν γίνει συστηματικές έρευνες για τον καθορισμό του αριθμού των ατόμων με προβλήματα όρασης. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Πανελλήνιου Συνδέσμου Τυφλών, ο αριθμός των ατόμων με προβλήματα όρασης στα τέλη του 1990 ανερχόταν σε 20.591 άτομα. Με βάση τα ποσοστά που αναφέρονται σε άλλες χώρες υπολογίζεται ότι στη χώρα μας θα πρέπει να υπάρχουν περίπου 2.000 άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης, ηλικίας 3- 18 ετών ενώ σε ό,τι αφορά την κοινωνική προέλευσή τους παρατηρείται ότι οι οικογένειές τους κατανέμονται ισομερώς σε όλα τα κοινωνικά στρώματα.

3.4. Ανάπτυξη των παιδιών με τύφλωση ή σοβαρά προβλήματα όρασης

Η τύφλωση δεν είναι μια αναπηρία με υψηλή συχνότητα εμφάνισης και για το λόγο αυτό οι έρευνες σε παιδιά με τύφλωση ή σοβαρά προβλήματα όρασης ήταν μέχρι πρόσφατα λιγότερες σε σχέση με εκείνες των παιδιών με νοητική καθυστέρηση ή κώφωση. Όπως αναφέρει ο Hodapp (2003: 163 - 164), πριν από τη δεκαετία του 1960 οι σχετικές έρευνες μεγάλης κλίμακας ήταν περιορισμένες ενώ περισσότερες εκτεταμένες έρευνες έχουν γίνει τα τελευταία είκοσι χρόνια. Το ενδιαφέρον των ερευνητών έχει στραφεί στα τυφλά παιδιά επειδή θεωρούνται ιδανικά υποκείμενα έρευνας για την επίλυση της διαμάχης σχετικά με τον εγγενή ή επίκτητο χαρακτήρα της απόκτησης της γνώσης.

Η ανάπτυξη και η εξέλιξη των τυφλών παιδιών αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο έρευνας καθώς οι διαδικασίες με τις οποίες τα τυφλά παιδιά αντισταθμίζουν την έλλειψη της όρασης οδηγούν το ενδιαφέρον στις όψεις της ανάπτυξης που επηρεάζονται από την απουσία της όρασης (Hodapp, 2003: 164). Η απώλεια της όρασης έχει επιπτώσεις στην ανάπτυξη των τυφλών παιδιών η οποία δεν είναι ακριβώς ίδια με την ανάπτυξη των βλέπόντων παιδιών μη ανάπηρων παιδιών (Hodapp, 2003: 165). Οι συνέπειες αυτές αφορούν εξελικτικούς τομείς όπως η κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη, η κινητικότητα, η γλωσσική και η γνωστική ανάπτυξη (Kinsgley, 2005). Ωστόσο, η έρευνα έχει δείξει ότι όταν υπάρχει κατάλληλη πρώιμη παρέμβαση τα παιδιά με αναπηρία όρασης μπορούν να επιτύχουν τα ίδια επίπεδα εξέλιξης και στον ίδιο χρόνο με τα βλέποντα παιδιά (Stone, 2005).

Πιο συγκεκριμένα, σε ό,τι αφορά τη συναισθηματική και κοινωνική εξέλιξη των παιδιών με σοβαρά προβλήματα όρασης σχετικές έρευνες έχουν αναδείξει ότι δεν υπάρχει «τυφλή προσωπικότητα» και τονίζουν τη σημασία και το ρόλο του

κοινωνικού περιβάλλοντος στην ανάπτυξη των παιδιών, ξεκινώντας από τις πρώιμες σχέσεις με τους γονείς και στη συνέχεια στο σχολείο και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον (Kingsley, 2005 · Κουτάντος, 2005: 104 - 105). Συχνά οι άνθρωποι που περιβάλλουν το παιδί μπορεί να υποτιμούν ή να υπερτιμούν τις ικανότητές του, να θεωρούν ότι έχει ανάγκη από ιδιαίτερη φροντίδα και να υιοθετούν μια άστοχη συμπεριφορά που επηρεάζει τη φυσική και ψυχολογική του ανάπτυξη. Τα συναισθήματα των γονέων (π.χ. φόβος, ενοχή, ντροπή) μπορούν να οδηγήσουν σε ανάλογες στάσεις και συμπεριφορές όπως άρνηση, υπέρμετρη εκδήλωση συμπάθειας, οίκτου, θαυμασμού για αυτονόητες ικανότητες, απαιτήσεις ανώτερες ή κατώτερες των πραγματικών του ικανοτήτων, υπερπροστασία κ.ά. (Κουτάντος, 2005: 100, Λιοδάκης · 2000: 44 – 45). Η λανθασμένη ειδική φροντίδα τόσο της οικογένειας όσο και κάποιων ιδρυμάτων μπορεί να παρεμποδίσει τη φυσική και ψυχολογική ανάπτυξη του τυφλού παιδιού αλλά και να οδηγήσει σε κοινωνική απομόνωση (Rodney, 2003).

Το οπτικό πρόβλημα έχει συνέπειες στην κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών, μεγάλο μέρος των οποίων προέρχονται από βιώματα αρνητικών κοινωνικών καταστάσεων ή άγνοιας σχετικά με τη φύση του προβλήματος. Οι δυσκολίες επικοινωνίας των ατόμων με τυφλότητα, οι λανθασμένες εκτιμήσεις των βλεπόντων και η ασύμμετρη συμπεριφορά τους προς τους ανθρώπους με τυφλότητα μπορούν να επηρεάσουν δυσμενώς την ομαλή ανάπτυξη της προσωπικότητας των ατόμων αυτών (Λιοδάκης, 2000: 44 - 45). Το χαμηλό αυτοσυναίσθημα, οι συμβιβαστικοί – εξισορροπητικοί τρόποι συμπεριφοράς και αντίδρασης των ατόμων με τυφλότητα και καταστάσεις όπως θλίψη, μοναξιά, απομόνωση, μελαγχολία που μας κάνουν να νιώθουμε λύπη για το παιδί, απορρέουν από δευτερογενείς κοινωνικούς παράγοντες και όχι από βιολογικούς (Λιοδάκης, 2000: 47 · Rodney, 2000). Γενικά, η μη ομαλή κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών με σοβαρά προβλήματα όρασης δεν είναι συνέπεια της οπτικής βλάβης αλλά κυρίως του κοινωνικού περιβάλλοντος, της αρνητικής στάσης των βλεπόντων και της αρνητικής αυτοεικόνας που τα ίδια τα άτομα έχουν για τον εαυτό τους (Κουτάντος, 2005: 98 · Λιοδάκης, 2000: 47).

Η κίνηση, επίσης, είναι ένας σημαντικός τομέας που συνδέεται όχι μόνο με την πρώιμη ανάπτυξη του παιδιού με σοβαρά προβλήματα όρασης αλλά και με την γενικότερη ανάπτυξη και εξέλιξη του ατόμου, με τη μάθηση, την κοινωνική αλληλεπίδραση, την κοινωνική ένταξη, τη συγκρότηση της προσωπικότητας (π.χ. αυτοεκτίμηση), τη φυσική κατάσταση και την υγεία, τη δυνατότητα εργασίας. Η

δυνατότητα του ανθρώπου να κινείται με ασφάλεια στο περιβάλλον του – φυσικό και κοινωνικό - καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την ποιότητα της ζωής του και έχει συνέπειες ψυχολογικές, κοινωνικές, συναισθηματικές, σωματικές και οικονομικές (Koenig & Holbrook, 2000: 530 · Stone, 2005β).

Η τυφλότητα ή τα σοβαρά προβλήματα όρασης μπορούν να καθυστερήσουν την κινητική εξέλιξη του παιδιού καθώς επηρεάζουν τα κίνητρα για κινητική δραστηριότητα και δημιουργούν αβεβαιότητα και φόβο με αποτέλεσμα το παιδί να επιζητά την ασφάλεια της ακινησίας (Kingsley, 2005 · Stone, 2005). Η ανάπτυξη δεξιοτήτων προσανατολισμού και κινητικότητας²² είναι ιδιαίτερα σημαντική για την πρόωμη ανάπτυξη της κίνησης (Kingsley, 2005). Το οικογενειακό περιβάλλον έχει έναν καθοριστικής σημασίας ρόλο για την κινητική εξέλιξη του παιδιού. Το παιδί από τους πρώτους μήνες της ζωής του πρέπει να ενθαρρύνεται να κινείται διερευνητικά και σκόπιμα στο περιβάλλον του, να αναπτύξει ένα αίσθημα ασφάλειας και να κατανοήσει τη διακριτή φυσική του οντότητα (Stone, 2005). Ωστόσο, η ανάπτυξη δεξιοτήτων προσανατολισμού και κινητικότητας δεν αφορά μόνο το οικογενειακό περιβάλλον του παιδιού αλλά αποτελεί μέρος της εκπαίδευσης των παιδιών με τυφλότητα ή σοβαρά προβλήματα όρασης. Η θεμελιώδης σημασία αυτής της εκπαίδευσης και τα πολλαπλά οφέλη της για όλη τη ζωή ενός ανθρώπου με τυφλότητα, καθιστούν αναγκαία τη συστηματική εισαγωγή σ' αυτή από πολύ νωρίς (Koenig & Holbrook, 2000: 530 · Stone, 2005β). Η εκπαίδευση στον προσανατολισμό και την κινητικότητα αποτελεί ειδική περιοχή της αντισταθμιστικής εκπαίδευσης των παιδιών με τυφλότητα και του διευρυμένου αναλυτικού προγράμματος. Δεν εμπλουτίζει απλώς το πρόγραμμα σπουδών αλλά είναι αναπόσπαστο μέρος της εκπαίδευσής τους (Fazzi, 2005 · Koenig & Holbrook, 2000: 531 · Wolfee, 1998)²³.

²² Ο προσανατολισμός είναι η αντίληψη του χώρου και της θέσης του σώματος σε αυτόν με τη βοήθεια και τη χρήση των υπόλοιπων αισθήσεων (Koenig & Holbrook, 2000: 530 · Λιοδάκης, 2000: 84 · Stone, 2005β). Κινητικότητα είναι η ικανότητα ασφαλούς κυκλοφορίας, η ικανότητα δηλαδή να επισημαίνει κανείς τους κινδύνους και να ενεργεί ανάλογα ώστε να τους αποφύγει. Είναι ένα σύνολο τεχνικών και δεξιοτήτων που καθιστούν το άτομο ικανό να κινείται σκόπιμα στο χώρο με ασφάλεια, άνεση και αυτοπεποίθηση και να μπορεί να ταξιδεύει μέσα στο περιβάλλον του (Koenig & Holbrook, 2000: 530 · Κουτάντος, 2005: 165 · Λιοδάκης, 2000: 84 · Stone, 2005β).

²³ Περισσότερα για την εκπαίδευση στον προσανατολισμό και την κινητικότητα βλ. Jacobson, 1993 · Koenig & Holbrook, 2000: 530 – 558 · Λιοδάκης, 2000: 86 – 104.

Σε ό,τι αφορά τη γλωσσική εξέλιξη των παιδιών με τυφλότητα ή σοβαρά προβλήματα όρασης, σχετικές έρευνες – χωρίς να θεωρούνται καταληκτικές – έχουν επισημάνει διαφορές στη γλωσσική εξέλιξη των παιδιών με τυφλότητα ή σοβαρά προβλήματα όρασης σε σχέση με τα βλέποντα παιδιά. Οι διαφορές αυτές αφορούν την ηλικία στην οποία αρχίζουν να μιλούν, το λεξιλόγιο, την επίγνωση του φωνητικού συστήματος, τις υπογενικεύσεις και τις υπεργενικεύσεις, τη σωστή συντακτική χρήση των λέξεων, κ.λπ., (Hodapp, 2003: 165 – 172 · Kingsley, 2005).

Σύμφωνα με τον Elstner (1983), όπως αναφέρει η Kingsley (2005), οι αιτίες αυτών των διαφορών και της καθυστέρησης, βρίσκονται στην αδυναμία των τυφλών παιδιών να καταγράψουν τα ταυτόχρονα οπτικά και ακουστικά γεγονότα χάνοντας έτσι πολύτιμα ερεθίσματα για την ομιλία και ευκαιρίες επικοινωνίας ενώ άλλοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι τα γλωσσικά ελλείμματα οφείλονται στο ότι τα τυφλά παιδιά έχουν λιγότερες εμπειρίες οι οποίες περιορίζονται ακόμα περισσότερο λόγω των καθυστερήσεων που παρουσιάζουν στην κίνηση (Hodapp, 2003: 166 – 167).

Όπως και σε άλλους τομείς ανάπτυξης έτσι και στον τομέα της γλωσσικής εξέλιξης ο ρόλος του οικογενειακού περιβάλλοντος, των υπευθύνων φύλαξης αλλά και των εκπαιδευτικών είναι ιδιαίτερα σημαντικός για τη γλωσσική εξέλιξη των παιδιών με τυφλότητα ή σοβαρά προβλήματα όρασης. Ευκαιρίες για απόκτηση εμπειριών και επικοινωνία, ο λεκτικός σχολιασμός αντικειμένων και απλών κινήσεων, παιχνίδια με λέξεις, τραγούδια και ρίμες, κ.λπ., είναι πολύ σημαντικά για τη γλωσσική εξέλιξη των τυφλών παιδιών (Kingsley, 2005 · Stone, 2005), τα οποία δείχνουν μεγάλο ενδιαφέρον για τη χρήση της γλώσσας αφού αποτελεί το κυριότερο κανάλι επικοινωνίας με τους άλλους (Λιοδάκης, 2000: 44).

Αναφορικά με τη γνωστική ανάπτυξη και τις διαδοχές στην αναπτυξιακή διαδικασία των παιδιών με τυφλότητα ή σοβαρά προβλήματα όρασης, σχετικές έρευνες δείχνουν ότι, τα παιδιά αυτά όπως και τα περισσότερα βλέποντα παιδιά αναπτύσσονται διατρέχοντας με τη σειρά τα διάφορα στάδια ανάπτυξης. Στην κλασική, στον τομέα αυτό, έρευνα της Fraiberg (1977), όπως αναφέρει ο Hodapp (2003: 165), διαπιστώθηκε ότι τα τυφλά παιδιά διατρέχουν διαδοχικά τα πιαζετιανά στάδια ανάπτυξης αν και μπορεί να αναπτύσσονται πιο αργά σε σχέση με τα βλέποντα παιδιά.

Η τύφλωση ή τα σοβαρά προβλήματα όρασης δημιουργούν ορισμένους περιορισμούς στην ανάπτυξη της γνωστικής λειτουργίας που αφορούν στο φάσμα και την ποικιλία των εμπειριών του παιδιού, στην ικανότητά του να κινείται στο χώρο και

στην αλληλεπίδρασή του με το περιβάλλον. Προβλήματα γνωστικής ανάπτυξης μπορεί να οφείλονται στην έλλειψη πληροφοριών καθώς οι άλλες αισθήσεις δεν μπορούν να επεξεργαστούν τις πληροφορίες τόσο αποτελεσματικά όπως η όραση χωρίς όμως να υπάρχουν ενδείξεις ότι αυτοί οι περιορισμοί μειώνουν οπωσδήποτε το δυναμικό του παιδιού (Kingsley, 2005). Γενικά, η απουσία της όρασης δε φαίνεται να είναι απαραίτητη προϋπόθεση της ανάπτυξης. Η γνωστική ανάπτυξη των τυφλών παιδιών είναι διαφορετική σε σχέση με εκείνη των βλέπόντων παιδιών αλλά όχι αναγκαστικά ελλειμματική (Hodapp, 2003:183).

Είναι γεγονός ότι ένας σημαντικός αριθμός ερευνών σχετικά με τη γνωστική αλλά και τη γενικότερη ανάπτυξη των παιδιών με τυφλότητα ή σοβαρά προβλήματα όρασης επικεντρώνεται στη σύγκριση των ικανοτήτων και των χαρακτηριστικών των παιδιών αυτών με τις ικανότητες και τα χαρακτηριστικά των βλέπόντων παιδιών. Με την προσέγγιση αυτή που χρησιμοποιεί ως κύρια μεταβλητή την παρουσία ή την απουσία της όρασης συμπεραίνονται οι συνέπειες της απουσίας της όρασης. Ωστόσο, αυτή η προσέγγιση δεν εξηγεί τις αναπτυξιακές παραλλαγές που παρατηρούνται στο πλαίσιο του πληθυσμού των τυφλών παιδιών (Warren, 2005: 22 – 25).

Το παιδί του οποίου η ανάπτυξη παρεμποδίζεται εξαιτίας μιας λειτουργικής ανεπάρκειας, όπως η τυφλότητα, δε θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται ως λιγότερο αναπτυγμένο σε σύγκριση με τους συνομηλίκους του αλλά σαν ένα παιδί που αναπτύσσεται μέσα από διαφορετικές και εναλλακτικές οδούς ανάπτυξης μέσα σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό περιβάλλον (Rodney, 2003). Έτσι, η γενικότερη ανάπτυξη του παιδιού με τυφλότητα δεν αντιμετωπίζεται ως ένα ζήτημα που αφορά μόνο το ίδιο το άτομο αλλά θεωρείται ότι καθορίζεται από τις σχέσεις του περιβάλλοντος του παιδιού και ιδιαίτερα από τον τρόπο που οι άλλοι αντιδρούν στην αναπηρία του. Το αναπτυσσόμενο παιδί καλείται να αντιμετωπίσει ποικίλες καταστάσεις του περιβάλλοντος ανάλογα με τις προσωπικές του ικανότητες και χαρακτηριστικά. Το περιβάλλον όμως μορφοποιεί όχι μόνο τη φύση αυτών των καταστάσεων αλλά και τις ικανότητες και τα χαρακτηριστικά του παιδιού. Οι αντισταθμίσεις που κάνουν τα τυφλά ή με σοβαρά προβλήματα όρασης παιδιά οδηγούν το ενδιαφέρον στην αναζήτηση και την αξιολόγηση σχέσεων και μεταβλητών που αναδεικνύονται στη δυναμική αλληλεπίδραση ανάμεσα στις ικανότητες των παιδιών αυτών και των δυνατοτήτων που παρέχει το περιβάλλον (Warren, 2005: 27 – 29).

Η κατανόηση της αμφίδρομης σχέσης της αντιστάθμισης και της προσωπικότητας, του ατόμου και της κοινωνικού περιβάλλοντος προσδίδει μια άλλη

διάσταση στην ερμηνεία της τυφλότητας. Η τυφλότητα από μόνη της δεν καθιστά το άτομο ανάπηρο αλλά το τοποθετεί σε δύσκολη κοινωνική θέση. Δεν είναι η τυφλότητα ο αποφασιστικός παράγοντας και αυτό εξηγεί γιατί άνθρωποι με το ίδιο πρόβλημα όρασης αναπτύσσονται τόσο διαφορετικά (Rodney, 2003).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναδεικνύεται ο ρόλος του περιβάλλοντος σε όλα τα επίπεδα: της οικογένειας, του σχολείου, της ευρύτερης κοινωνίας, της πολιτείας και αυτό με τη σειρά του έχει σημαντικότερη επίδραση στην αποδόμηση μονοσήμαντων ερμηνειών για την αναπηρία, συμπεριλαμβανομένης και της τυφλότητας (Κουτάντος, 2005: 45 – 53). Όπως έχει ήδη αναφερθεί (βλ. 2.1.), η αναπηρία σήμερα ερμηνεύεται με βάση το βαθμό αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με το περιβάλλον και τις απαιτήσεις που αυτό θέτει και αυτή είναι η πρόκληση για την κοινωνία. Πρόκληση όχι μόνο να αναγνωρίσει τις ετερότητες των μελών της και το δικαίωμά τους να εξελιχθούν αλλά και να διαμορφώσει ευκαιρίες για τη μέγιστη αξιοποίηση των δυνατοτήτων τους (Νικολαραϊζή, 2000).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΣΟΒΑΡΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΟΡΑΣΗΣ

4.1. Η πρόσβαση ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης στο μουσείο

Η παραδοσιακή αντίληψη που επικρατεί για την τέχνη και τον υλικό πολιτισμό είναι ότι πρόκειται για ένα ζήτημα οπτικής πρόσληψης (Levi, 2005). Ανάλογα το μουσείο θεωρείται ένας χώρος *θέασης αυθεντικού πολιτισμικού υλικού* (Βαϊνά, 1997: 143-162) ενώ οι εκπαιδευτικές πρακτικές που εφαρμόζονται στον χώρο του μουσείου στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στην *παιδαγωγική του βλέμματος* (Ζαφειράκου, 2000α: 105). Η τυφλότητα έρχεται σε αντίθεση με τα παραπάνω και φαίνεται να αποκλείει τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης από το μουσείο και τις δράσεις του όταν μάλιστα η αφή είναι μια «απαγορευμένη» αίσθηση μέσα στο χώρο του μουσείου, απαγόρευση που συνοψίζεται στη χαρακτηριστική πρόταση «Μην αγγίζετε».

Ωστόσο, τα μουσεία μπορούν να έχουν σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης. Ήδη, πριν από το τέλος του 19^{ου} αιώνα οι εκπαιδευτές των ατόμων με τυφλότητα, έχοντας διαπιστώσει ότι οι λεκτικές περιγραφές δεν είναι αρκετές για την κατανόηση των αισθητικών αξιών όπως τα έργα τέχνης, τα μνημεία, στοιχεία φυσικής ιστορίας, κ.λπ., είχαν συλλάβει την ιδέα δημιουργίας ειδικών συλλογών για την απτική εκπαίδευση των ατόμων αυτών (Μπενάκη-Πολυδώρου, 1997).

Εκτός όμως από τα ζητήματα εκπαίδευσης, η πρόσβαση στους μουσειακούς χώρους και γενικότερα σε όλες τις μορφές πολιτισμού αποτελεί βασικό ανθρώπινο δικαίωμα και ένα διαρκές αίτημα των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης – και όχι μόνο - που συνδέεται με το δικαίωμα συμμετοχής στην κοινωνία, στον πολιτισμό, την τέχνη, την επιστήμη και την κοινωνική ένταξη γενικότερα. Η πρόσβαση στα μουσεία και τους μουσειακούς χώρους γενικότερα και η παιδευτική τους αξιοποίηση συνδέεται, όπως έχει ήδη αναφερθεί (βλ. 1.1.), με την προάσπιση του δικαιώματος όλων των ατόμων στον πολιτισμό και το αντιστάθμισμα των κοινωνικών ανισοτήτων (Νάκου, 2001: 108 · 2002: 127). Τα μουσεία, σήμερα, συγκαταλέγονται ανάμεσα στους σημαντικότερους πολιτιστικούς και εκπαιδευτικούς οργανισμούς (Levi, 2005) για την αναζήτηση της συλλογικής μνήμης, της συμμετοχής στην κοινή πολιτιστική

κληρονομιά και τη δημιουργία της αίσθησης του ανήκειν στην κοινωνία ως ισότιμο μέλος και πολίτης (Dufreney-Trinchinetti, 2004).

Σε μια εποχή που τα μουσεία επαναπροσδιορίζουν τον κοινωνικό και εκπαιδευτικό τους ρόλο το αίτημα για εκδημοκρατισμό της γνώσης, όπως αναφέρει ο Γκότσης (2004), αποκτά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όταν πρόκειται για άτομα με αναπηρία τα οποία συχνά αντιμετωπίζουν έναν ιδιότυπο αποκλεισμό από τις μορφωτικές προτάσεις του μουσείου.

Σε ό,τι αφορά τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης, στο χώρο των μουσείων από τη δεκαετία του '60 άρχισε να παρατηρείται μια κινητικότητα για την πρόσβαση των ατόμων αυτών στην τέχνη με τη δημιουργία ειδικών εκθέσεων στα μουσεία, την οργάνωση συνεδρίων, κ.λπ., ενώ πιο ουσιαστικές βάσεις μπήκαν κατά τη δεκαετία του '80. Διάφορα μουσεία και σχετικοί οργανισμοί – κυρίως στο εξωτερικό – όπως η Ιστορική Εταιρεία στο Σικάγο, η Ιστορική Εταιρεία San Mateo, το Μουσείο Τέχνης στη Νέα Υόρκη (Metropolitan Museum of Art) κ.ά., ανέπτυξαν ποικίλες δράσεις για τη διευκόλυνση των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης όπως ξεναγήσεις αφής με αυθεντικά αντικείμενα ή αντίγραφα, επιγραφές σε Braille, κ.λπ. (Μπενάκη-Πολυδώρου, 1997). Παράλληλα, διάφορες οργανώσεις τυφλών αλλά και οργανισμοί που ασχολούνται με τον πολιτισμό αναπτύσσουν ποικίλες δράσεις για τη βελτίωση της προσβασιμότητας των ατόμων με προβλήματα όρασης στα μουσεία ή τη δημιουργία μουσείων ειδικά σχεδιασμένων για τα άτομα αυτά²⁴.

Παρά τα σημαντικά βήματα που έχουν γίνει σε ορισμένα μουσεία για την πρόσβαση των ατόμων με προβλήματα όρασης και την ανάπτυξη της τεχνολογίας που δίνει νέες δυνατότητες πρόσβασης, τα περισσότερα μουσεία σήμερα παραμένουν στο ζήτημα αυτό χαρακτηριστικά πίσω από την εποχή τους (Levi, 2005). Παρά το διαρκές αίτημα των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης για μια ευρύτερη πρόσβαση στον πολιτισμό που σήμερα είναι εντονότερο από ποτέ (Boussaid, 2004), ελάχιστα μουσεία έχουν κατορθώσει να εξασφαλίσουν τις προϋποθέσεις για ανεξάρτητη και σταθερή πρόσβαση των ατόμων αυτών στις συλλογές τους. Όπως αναφέρει η Τσιτούρη (2005), συνήθως πρόκειται για παρεμβάσεις περιορισμένου

²⁴ Παραδείγματα τέτοιων οργανώσεων είναι ο Φάρος Τυφλών Ελλάδος (Ασιδέρη, 2004), η ένωση VAMI (Volontari Associati per i Musei Italiani – Ένωση Εθελοντών για τα Ιταλικά Μουσεία της Τοσκάνης με έδρα τη Φλωρεντία που δραστηριοποιείται ιδιαίτερα στην οργάνωση επισκέψεων για άτομα με αναπηρίες όρασης, (Κονιόρδος, 2004), κ.ά.

βεληνεκούς που γίνονται σε μικρές ειδικές αίθουσες ή αφορούν ελάχιστο τμήμα των συλλογών.

Η πρόσβαση για τα τυφλά ή με σοβαρά προβλήματα όρασης εξαρτάται από τη δυνατότητα προσανατολισμού σε έναν άγνωστο χώρο. Ορισμένα μουσεία διαθέτουν βοηθήματα προσανατολισμού όπως επιδαπέδιους οδηγούς όδευσης τυφλών, χειρολισθήρες με στοιχεία Braille, υπέρυθρες συσκευές με προφορικές οδηγίες κίνησης, χρωματικές αντιθέσεις, υποβοήθηση από προσωπικό του μουσείου και δυνατότητα χρήσης σκύλου-οδηγού (Τσιτούρη, 2005). Παρόλα αυτά για την πλειοψηφία των μουσείων η βοήθεια του συνοδού παραμένει ακόμα ο πιο αποτελεσματικός τρόπος κίνησης μέσα στον χώρο του μουσείου (Levi, 2005). Για τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης ζητούμενο, εκτός από την αυτόνομη κίνηση, είναι και η παροχή της δυνατότητας να «αναγνώσουν» τα εκθέματα, μέσα από την αφή και την ακοή (Τσιτούρη, 2005), σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης μιας συνολικής αντίληψης με διαφορετικά μέσα και τεχνικές (Dufreney-Trinchinetti, 2004). Για την προσέγγιση των εκθεμάτων παρέχεται η δυνατότητα ψηλάφησης πρωτότυπων τρισδιάστατων αντικειμένων ή αντιγράφων ενώ η απτική εμπειρία συμπληρώνεται από μακέτες, ανάγλυφα σχέδια ή χάρτες, επεξηγηματικές πινακίδες και ενημερωτικά έντυπα σε γραφή Braille. Πληροφορίες επίσης μπορεί να παρέχονται από συστήματα ακουστικής περιγραφής (ηχογραφημένες ξεναγήσεις) ή μέσα από ζωντανές ξεναγήσεις και εκπαιδευτικές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται από ειδικά επιμορφωμένο προσωπικό (Τσιτούρη, 2005).

Οι παραπάνω δράσεις και διευκολύνσεις απαντώνται σε πολύ λίγα μουσεία. Στα περισσότερα δεν υπάρχει τέτοιος σχεδιασμός ενώ τα εκπαιδευτικά προγράμματα συνήθως δεν λαμβάνουν υπόψη τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης. Η κατάσταση αυτή είναι χειρότερη στις μικρότερες, επαρχιακές πόλεις οι οποίες όχι μόνο έχουν λιγότερα μουσεία αλλά και δε διαθέτουν αποτελεσματικά εκπαιδευτικά προγράμματα για τα άτομα αυτά (Levi, 2005).

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στις κυριότερες δράσεις των μουσείων που απευθύνονται σε άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης παραθέτοντας ενδεικτικά παραδείγματα.

4.2. Δράσεις μουσείων για τυφλά ή με σοβαρά προβλήματα όρασης άτομα

Τα μουσεία που περιλαμβάνουν στο σχεδιασμό τους το ζήτημα της πρόσβασης των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης εκτός από τις γενικότερες παροχές που διαθέτουν για τη διευκόλυνση των ατόμων με αναπηρία, αναπτύσσουν ποικίλες δράσεις όπως οργάνωση τμημάτων με μόνιμες απτικές εκθέσεις, περιοδικές απτικές εκθέσεις και εκπαιδευτικά προγράμματα για τα άτομα με προβλήματα όρασης. Εκτός από τα λεγόμενα συμβατικά μουσεία και τις δράσεις τους, υπάρχουν και μουσεία που διαθέτουν συλλογές σχετικά με την εκπαίδευση και την πρόοδο των τυφλών ατόμων όπως το Μουσείο Marie and Eugene Callahan Museum (American Printing House for the Blind) στο Kentucky των ΗΠΑ²⁵. Μια ιδιαίτερη κατηγορία μουσείων είναι, επίσης, τα μουσεία τυφλών ή τα μουσεία αφής για τα οποία θα γίνει εκτενέστερη αναφορά παρακάτω.

4.2.1. Μόνιμες απτικές συλλογές

Ορισμένα μεγάλα μουσεία διαθέτουν μόνιμες εκθέσεις για τα τυφλά ή με σοβαρά προβλήματα όρασης άτομα, σε ειδικά σχεδιασμένες αίθουσες και εξοπλισμένες με βοηθήματα προσανατολισμού που βοηθούν την αυτόνομη κίνηση προς όλες τις κατευθύνσεις. Οι αίθουσες αυτές είναι περιορισμένες και κατά συνέπεια και οι εκθέσεις είναι περιορισμένες τόσο θεματικά όσο και σε έκταση. Παράδειγμα τέτοιας έκθεσης είναι το «Τμήμα Αφής» στο Μουσείο του Λούβρου με εκθέσεις γλυπτικής. Οι επισκέπτες μπορούν να αγγίζουν τα εκμαγεία των γλυπτών χωρίς περιορισμό ενώ χειρολισθήρες παράλληλοι με τον τοίχο οδηγούν από το ένα έκθεμα στο άλλο. Η πληροφόρηση συμπληρώνεται με γραπτές πληροφορίες για κάθε έκθεμα σε Braille και σε επικλινείς πινακίδες που καθιστούν την ανάγνωση πιο άνετη ενώ πιο λεπτομερείς πληροφορίες διατίθενται με φυλλάδια σε προσβάσιμη μορφή (Braille, μεγεθυμένη γραφή και ήχο).

Επίσης, το Βρετανικό Μουσείο διαθέτει μια μόνιμη ειδική έκθεση για τον Παρθενώνα. Βασικά στοιχεία της Ακρόπολης και του Παρθενώνα παρουσιάζονται σε απτικά σχέδια και με λογική σειρά ενώ πληροφορίες παρέχονται και με ήχο με τη χρήση ενός κασετόφωνου που ο επισκέπτης κρεμάει στο λαιμό του για μεγαλύτερη δυνατότητα κινήσεων (Boussaid, 2004). Το Μητροπολιτικό Μουσείο στη Νέα Υόρκη

²⁵Περισσότερα στο δικτυακό τόπο <http://www.aph.org/museum/index.html> (τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009).

διαθέτει επίσης απτική συλλογή έργων τέχνης²⁶ η οποία απευθύνεται σε άτομα με ολική ή μερική απώλεια όρασης μετά από συνεννόηση (Levi, 2005).

Στην Ελλάδα η πρόταση για τη δημιουργία αιθουσών στα μουσεία με προθήκες ανοιχτές και προσβάσιμες στα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης οι οποίες θα διαθέτουν αντίγραφα εκθεμάτων ή αντικείμενα που υπάρχουν στις αποθήκες των μουσείων και δεν απαρτίζουν τις μόνιμες συλλογές τους, έχει συζητηθεί από τους εκπροσώπους των ατόμων αυτών με τους υπεύθυνους των μουσείων (Ασιδέρη, 2004). Μέχρι σήμερα κανένα μουσείο στην Ελλάδα δε διαθέτει μόνιμη απτική συλλογή. Στο νέο Μουσείο της Ακρόπολης – το οποίο δεν έχει ανοίξει τις πύλες του στο κοινό κατά το χρόνο συγγραφής της παρούσας εργασίας – εξετάζεται η πρόταση για τη δημιουργία μιας έκθεσης αφής αφού πρόκειται για ένα μουσείο κυρίως γλυπτικής, γεγονός που καθιστά τις εκθέσεις όχι μόνο «οπτικές» αλλά εν δυνάμει και πολύ «απτές» (Παντερμαλής & Δόλλη, 2004).

4.2.2. Περιοδικές απτικές εκθέσεις

Ορισμένα μουσεία οργανώνουν περιοδικές εκθέσεις που ανταποκρίνονται στις ανάγκες των ατόμων με τυφλότητα ή σοβαρά προβλήματα όρασης. Παράδειγμα τέτοιας έκθεσης είναι η περιοδική έκθεση “Earth from the Air” που πραγματοποιήθηκε το 2002 και το 2003 στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας στο Λονδίνο. Η έκθεση αυτή η οποία ανάμεσα στις 160 φωτογραφίες περιελάμβανε και τριάντα απτικές εικόνες (Levi, 2005).

Στην Ελλάδα παρόμοιες δράσεις έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία χρόνια με πρωτοβουλία κυρίως του Κρατικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης. Το πιο πρόσφατο παράδειγμα είναι η έκθεση ζωγραφικής «Αγγίζοντας την Τέχνη» που πραγματοποιήθηκε το φθινόπωρο του 2008 στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης στο πλαίσιο της έκθεσης «Πέντε Εποχές της Ρωσικής Πρωτοπορίας. Έργα από τη Συλλογή Κωστάκη του Κρατικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης».²⁷ Η πρωτοβουλία

²⁶Περισσότερα στο δικτυακό τόπο <http://www.metmuseum.org/events/visitorsdisabilities/blind> (τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009).

²⁷ Η έκθεση αυτή ήταν ενταγμένη στο πρόγραμμα προσβασιμότητας «Αγγίζοντας την τέχνη» του Κρατικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης (Κ.Μ.Σ.Τ) για άτομα με μερική ή ολική απώλεια όρασης και διοργανώθηκε σε συνεργασία με το Ίδρυμα Προστασίας Τυφλών Βορείου Ελλάδος «Ο ΗΛΙΟΣ» -

και η οργάνωση της έκθεσης αυτής ήταν ενταγμένη στο πλαίσιο της δράσης «Art Beyond Sight», μια διεθνή πρωτοβουλία στην οποία συμμετέχει ένα μεγάλος αριθμός μουσείων από όλο τον κόσμο, με στόχο την εξασφάλιση της προσβασιμότητας απόμων με μειωμένη ή ολική απώλεια όρασης στην τέχνη²⁸.

Εικόνα 1: Από την περιοδική έκθεση “Earth from the Air”, Natural History Museum, Λονδίνο 2002-3. Πηγή: <http://www.culture24.org.uk/science+%2526+nature/animals/art17622> (τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009)

Εικόνα 2: Από την περιοδική έκθεση «Αγγίζοντας την Τέχνη», Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα 2008 (φωτ. Χ. Κανάρη).

Σχολή Τυφλών και τον Πανελλήνιο Σύνδεσμο Τυφλών – Περιφερειακή Ένωση Κεντρικής Μακεδονίας www.Cycladic.gr (τελευταία επίσκεψη: Οκτώβριος 2008).

Το ΚΜΣΤ έχει οργανώσει και στο παρελθόν εκθέσεις απτικών έργων σύγχρονης τέχνης που συνόδευαν τις σχετικές εκθέσεις όπως το «Εικαστικό Πανόραμα Ελλάδα 2», η έκθεση «Η Ελληνική Χαρακτική Σήμερα» και η 1^η Triennale Χαρακτικής της Μεσογείου στη Ρόδο.

²⁸Περισσότερα για τις του δικτύου Art beyond sight βλ. www.artbeyondsight.org (τελευταία επίσκεψη: Νοέμβριος 2008).

4.2.3. Εκπαιδευτικά προγράμματα και ξεναγήσεις για άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης

Αρκετά μουσεία προσφέρουν κάποιου τύπου πρόσβαση στις συλλογές από άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης στο πλαίσιο εκπαιδευτικών προγραμμάτων, εργαστηρίων και ξεναγήσεων που περιλαμβάνουν τη δυνατότητα ψηλάφησης επιλεγμένων αυθεντικών έργων ή αντιγράφων. Για παράδειγμα το Κέντρο Επιστήμης και Βιομηχανίας στο Παρίσι (Cité des Sciences et l' Industrie – CSI) εφαρμόζει μια πολιτική προσβασιμότητας για επισκέπτες με αναπηρίες μεταξύ των οποίων και άτομα με προβλήματα όρασης. Εκτός από τις διευκολύνσεις της κίνησης (επιδαπέδιοι οδηγοί, υπέρυθρες ακουστικές συσκευές με οδηγίες για την κίνηση στον χώρο), παρέχονται και άλλες διευκολύνσεις για την πρόσβαση των εκθεμάτων σε διάφορους εκθεσιακούς χώρους (π.χ. οδηγίες και επεξηγήσεις ανάγλυφες ή σε Braille, απτά αντικείμενα, εκθέματα και παιχνίδια που οι επισκέπτες μπορούν να αγγίξουν, κ.λπ.). Επίσης, πραγματοποιούνται πολλές οργανωμένες ξεναγήσεις από επιστήμονες και τεχνικούς του CSI στις οποίες παρέχεται ειδικό ανάγλυφο έντυπο υλικό. Το μουσείο επίσης έχει δημιουργήσει δύο μουσειοσκευές για την αστρονομία οι οποίες περιέχουν ανάγλυφες εικόνες, κείμενα σε Braille και σε μεγεθυσμένη γραφή, κασέτες με ακουστικό υλικό, κ.λπ. (Guyomarch, 2004).

Τα Βασιλικά Μουσεία Καλών Τεχνών στο Βέλγιο, επίσης, οργανώνουν ποικίλες δράσεις με αποδέκτες άτομα με προβλήματα όρασης όπως ξεναγήσεις αφής σε πρωτότυπα έργα των μόνιμων συλλογών του Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης. Το γεγονός αυτό επιτρέπει σε μια ομάδα να επισκεφτεί το μουσείο πολλές φορές στη διάρκεια μιας χρονιάς παρακολουθώντας ξεναγήσεις με διαφορετικές θεματικές. Το μουσείο έχει εφαρμόσει επίσης και προγράμματα ηχητικής επένδυσης των έργων τέχνης όπως και εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά και εφήβους. Στα προγράμματα αυτά η προσέγγιση των έργων γίνεται δια της αφής μέσα από την αφήγηση ιστοριών, τη χρήση ειδικά σχεδιασμένου παιδαγωγικού υλικού και αντικειμένων που λειτουργούν ως υλικοί σύνδεσμοι μέσα στην ομάδα και εμπυχώνουν τη διήγηση, τη χρήση μουσικής, κ.λπ. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι ξεναγήσεις αφής και τα εκπαιδευτικά προγράμματα πραγματοποιούνται από ξεναγούς που έχουν παρακολουθήσει σχετικά προγράμματα επιμόρφωσης τα οποία οργανώνει το ίδιο το μουσείο (Alpen, 2004).

Γενικότερα, μεγάλα μουσεία του εξωτερικού όπως το Βρετανικό Μουσείο, το Μουσείο του Λούβρου, το Μητροπολιτικό Μουσείο Νέας Υόρκης, το Μουσείο Victoria and Albert στο Λονδίνο κ.ά., οργανώνουν ξεναγήσεις εκπαιδευτικά προγράμματα ή εργαστήρια για άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης²⁹. Στις περιπτώσεις που απαγορεύεται η ψηλάφηση αυθεντικών αντικειμένων για λόγους παλαιότητας και προστασίας των εκθεμάτων γίνεται χρήση γαντιών τα οποία πρέπει να είναι πολύ λεπτά για να μη μειώνουν την αίσθηση της αφής. Οι ειδικές ξεναγήσεις ή τα προγράμματα οργανώνονται σε προκαθορισμένες ημερομηνίες και συνήθως απευθύνονται σε ομάδες (Boussaid, 2004).

Ορισμένα μουσεία αναπτύσσουν και δράσεις που παρέχουν τη δυνατότητα πρόσβασης μέσω άλλων αισθήσεων, εκτός της αφής και της ακοής, όπως η όσφρηση. Παραδείγματα τέτοιων δράσεων είναι οι οσφρητικές διαδρομές στο Musée du Quai Branly στο Παρίσι (Marie, 2004) και οι διαδρομές μέσω αφής και οσμής που σχεδιάστηκαν στην Cortona της Ιταλίας στο πρόγραμμα «Αρχαιολογία χωρίς Εμπόδια» στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος Culture 2000. Στην περίπτωση αυτή σχεδιάστηκε, εφαρμόστηκε και αξιολογήθηκε ένα πρόγραμμα αρωματισμού επιχρισμάτων σε τρεις «δια της αφής» αίθουσες ετρουσκικού πολιτισμού. Τα αρώματα διαχέονταν από τις επιχρισμένες τοιχοποιίες των αιθουσών ή από τα κατασκευασμένα με αρωματικά κονιάματα πάνελ της έκθεσης και με χρωματισμούς που συσχετίζονταν θεματικά με τα αρώματα ή με τα αρχαιολογικά εκθέματα. Η επιλογή των αρωμάτων έγινε με βάση τη μελέτη κειμένων και παλαιοβοτανικών ευρημάτων του «κόσμου των οσμών» του ετρουσκικού πολιτισμού. Οι διαδρομές αυτές αξιοποιούν αισθήσεις που συνήθως δεν χρησιμοποιούνται και προωθούν την πρόσβαση όλων των επισκεπτών αποφεύγοντας τη διάκριση ανάμεσα σε μια κατηγορία επισκεπτών ικανών να δουν, να διαβάσουν και να ακούσουν και σε μια άλλη, εκείνων για τους οποίους προετοιμάζονται τα υποκατάστατα (Κονιόρδος, 2004).

²⁹Περισσότερα στους δικτυακούς τόπους των μουσείων: <http://www.britishmuseum.org/>, <http://www.louvre.fr/>, <http://www.metmuseum.org/>, <http://www.vam.ac.uk/>

Εικόνα 3: Από την έκθεση “Museum Image” στο Arezzo της Ιταλίας (2002). Πάνελ με δείγματα αρωματικών επιχρισμάτων και αντίγραφο κλίμακας 1:1 του αρχαίου βωμού από την ανασκαφή στο Tumulo del Sodo II στην Cortona (Κονιόρδος, 2004).

Πηγή: <http://www.cortonaweb.net/archeologia/gallery/arezzo/index.htm> (Τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009).

Στην Ελλάδα, μόνιμη απτική διαδρομή έχει σχεδιαστεί μόνο στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο από το 2007 (Κωνσταντίνος, 2009). Η διαδρομή σχεδιάστηκε σε συνεργασία με τον Φάρο Τυφλών της Ελλάδος και το Μουσείο Αφής και αποτελεί μέρος της συνολικής πιλοτικής δράσης με τίτλο «Μουσείο για Όλους» στο πλαίσιο της συμμετοχής του BMX στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα συνεργασίας Access to Cultural Heritage: Policies of Presentation and Use (ACCU). Η απτική διαδρομή περιλαμβάνει δέκα αυθεντικά εκθέματα της μόνιμης έκθεσης του μουσείου και υποστηρίζεται από λεζάντες σε Braille και ακουστική περιγραφή των αντικειμένων³⁰.

Εκπαιδευτικά προγράμματα για ομάδες ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης έχουν πραγματοποιηθεί κατά καιρούς σε ορισμένα μουσεία της χώρας μας. Για παράδειγμα στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, σχεδιάστηκαν το 2000, σχετικές εκπαιδευτικές δραστηριότητες για μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου. Για τον καλύτερο σχεδιασμό των δράσεων αυτών είχαν προηγηθεί επισκέψεις γνωριμίας στις

³⁰ Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, Δελτίο Τύπου, 5/6/2007

εγκαταστάσεις του Κέντρου Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών (ΚΕΑΤ) και συνεργασία με τους ειδικούς παιδαγωγούς του Κέντρου. Οι θεματικές επιλογές των δράσεων αυτών υπαγορεύτηκαν κυρίως από τα αντικείμενα που επιλέχθηκαν και ψηλαφίστηκαν. Τα αντικείμενα ήταν αυθεντικά και αναφέρονταν σε υλικά κατασκευής των αντικειμένων, τη διακόσμηση και τη χρήση τους (Γκότσης, 2004).

Ανάλογες δράσεις έχουν πραγματοποιηθεί κατά καιρούς από το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας του ΥΠΠΟ. Στο πλαίσιο αυτών των δράσεων αξιοποιούνται όλα τα αντίγραφα αρχαιολογικών αντικειμένων που αποτελούν μέρος του εποπτικού υλικού μιας έκθεσης ή ενός εκπαιδευτικού προγράμματος και παράγεται συμπληρωματικό υλικό όπως ανάγλυφες εικόνες, χάρτες και κείμενα σε Braille (Χρυσουλάκη, 1997 · Πίνη, 2004). Άλλα μουσεία που έχουν οργανώσει εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά με σοβαρά προβλήματα όρασης είναι το Μουσείο Μπενάκη (Ψαρράκη-Μπελεσιώτη, 1997) και το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης (Αντζουλάτου-Ρετσίδα, 1997).

4.2.4. Μουσεία για άτομα τυφλά ή με σοβαρά προβλήματα όρασης

Μια ιδιαίτερη κατηγορία μουσείων είναι τα μουσεία τα οποία δημιουργήθηκαν από οργανώσεις τυφλών και προσφέρουν την καλύτερη δυνατή πρόσβαση στα τυφλά ή με σοβαρά προβλήματα όρασης άτομα σ' ένα ευρύ φάσμα έργων τέχνης αξιοποιώντας καινοτόμα συστήματα πρόσβασης και προσανατολισμού (Boussaid, 2004).

Ανάμεσα στα μουσεία αυτά, ο αριθμός των οποίων δεν ξεπερνά τα 4-5 στον κόσμο, είναι και το Μουσείο Αφής στην Αθήνα το οποίο ανήκει στο Φάρο Τυφλών Ελλάδας³¹. Τα εκθέματα των συλλογών του είναι πιστά αντίγραφα πρωτότυπων έργων που βρίσκονται σε διάφορα μουσεία της Ελλάδας. Καλύπτουν τις ιστορικές περιόδους από την προϊστορική εποχή ως τη ρωμαϊκή ενώ υπάρχει και συλλογή με εκθέματα από τη Βυζαντινή περίοδο. Μέρος της έκθεσης αποτελούν και γλυπτά του

³¹ Ο Φάρος Τυφλών της Ελλάδος ιδρύθηκε το 1946 και είναι σωματείο ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Βασικός σκοπός του ΦΤΕ είναι η κοινωνική προσαρμογή των τυφλών ατόμων, η μείωση των συνεπειών της τύφλωσης, η ανάπτυξη των ικανοτήτων των ατόμων με οπτικές αναπηρίες στον ανώτατο βαθμό με στόχο την επαγγελματική τους αποκατάσταση και την ισότιμη ένταξή τους στην κοινωνία (Ασιδέρη, 2004: 136-138). Περισσότερα για τη δράση του ΦΤΕ και για το Μουσείο Αφής βλ. <http://www.fte.org.gr/> και www.tactualmuseum.gr αντίστοιχα (τελευταία επίσκεψη: Σεπτέμβριος 2008).

τυφλού γλύπτη Πέτρου Ρουκουτάκη καθώς και έργα ατόμων με προβλήματα όρασης από το εργαστήρι Κεραμικής και Γλυπτικής του Φάρου Τυφλών της Ελλάδος. Η οργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων το 2004 στη χώρα μας ήταν η αφορμή για τη δημιουργία μιας αίθουσας με θέμα τους Ολυμπιακούς και Παραολυμπιακούς Αγώνες στην οποία υπάρχουν σχετικά εκθέματα.

Το Μουσείο Αφής διαθέτει αυτόματη ξενάγηση στα ελληνικά και στα αγγλικά και επεξηγηματικές πινακίδες στη γραφή Braille και σε μεγεθυμένα γράμματα για τους μερικώς βλέποντες. Για την προσβασιμότητα του μουσείου και από άλλες κοινωνικές ομάδες έχουν πραγματοποιηθεί οι απαραίτητες κτιριακές παρεμβάσεις, ράμπα, wc για άτομα με κινητικά προβλήματα και ανελκυστήρας κλίμακας.

Εκτός από τις μόνιμες συλλογές του, το Μουσείο Αφής οργανώνει και εκπαιδευτικά προγράμματα τα οποία δεν απευθύνονται μόνο σε άτομα με προβλήματα όρασης. Οι υπεύθυνοι του Μουσείου έχοντας συνειδητοποιήσει ότι η δυνατότητα ψηλάφησης των εκθεμάτων αποτελεί έναν εναλλακτικό τρόπο προσέγγισης των εκθεμάτων και για τους βλέποντες, οργανώνει εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά ηλικίας 6-12 ετών στη διάρκεια των οποίων τα παιδιά παρακινούνται να αγγίζουν τα εκθέματα, να τα ψηλαφίσουν και να αυτενεργήσουν. Η χρήση μάσκας κατά τη διάρκεια των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων στοχεύει, μεταξύ άλλων, στην ευαισθητοποίηση των παιδιών σε θέματα που αφορούν τα άτομα με προβλήματα όρασης. Εκτός από τα οργανωμένα εκπαιδευτικά προγράμματα και τις επισκέψεις σχολικών τάξεων που πραγματοποιούνται μετά από συνεννόηση με τη διεύθυνση του μουσείου, το Μουσείο Αφής οργανώνει επίσης και προγράμματα εκπαίδευσης ερμηνευτών εκπαιδευτικών προγραμμάτων για εκπαιδευτικούς προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (Ασιδέρη, 2004).

Εικόνα 4: «Ψηλαφίζοντας την επιτύμβια στήλη του πολέμιστή Δεξιάεω».
Πηγή: www.tactualmuseum.gr/html/educ.htm (τελευταία επίσκεψη: Σεπτέμβριος 2008)

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι το Μουσείο Αφής δεν έχει μόνιμο προσωπικό και η λειτουργία του στηρίζεται σε εθελοντές. Η κρατική οικονομική στήριξη, η εξασφάλιση πόρων και μόνιμου προσωπικού είναι ιδιαίτερα σημαντικά για την προώθηση των δράσεων του Μουσείου αλλά και για τον εμπλουτισμό των συλλογών και την υλοποίηση και άλλων παρεμβάσεων και διευκολύνσεων πρόσβασης (Levi, 2005).

Ένα άλλο μουσείο ειδικά σχεδιασμένο για άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης βρίσκεται στη Bologna της Ιταλίας. Πρόκειται για το μουσείο Anteros (Museo Tattile Anteros) το οποίο εφαρμόζει μια καινοτόμα προσέγγιση έργων ζωγραφικής τέχνης (Boussaid, 2004). Οι εκθέσεις του αποτελούνται από τρισδιάστατες αναπαραγωγές έργων διάσημων ζωγράφων της ιστορίας της τέχνης τα οποία δημιουργήθηκαν από τη Σχολή Εφαρμοσμένης Γλυπτικής της Μπολόνια (School of Applied Sculpture of Bologna).

Εικόνα 5: Gioconda, Leonardo da Vinci, Μουσείο Anteros, Μπολόνια. Πηγή: <http://www.cavazza.it/arte/edmnv/museoint.htm> (τέλευταία επίσκεψη: Σεπτέμβριος 2008)

Οι τρισδιάστατες αναπαραγωγές συνοδεύονται από προπαρασκευαστικό πληροφοριακό υλικό και επεξηγηματικά φύλλα τα οποία είναι μεταφρασμένα σε Braille τα οποία προσφέρουν στους επισκέπτες τις απαραίτητες πληροφορίες για το

στιλιστικό και εικονογραφικό πλαίσιο του έργου τέχνης καθοδηγώντας τους σ' αυτή την απτική εξερεύνηση.

Ο στόχος του μουσείου Anteros είναι να μετατραπεί σ' ένα χρήσιμο, απτικό «manual», συγκεντρώνοντας και διαδίδοντας τη γνώση σχετικά με την ιστορική και αισθητική αξία της ζωγραφικής. Το μουσείο οργανώνει προγράμματα Ιστορίας της Τέχνης και μεθοδολογίας της ερμηνείας τα οποία είναι σχεδιασμένα για τυφλούς και για βλέποντες. Επιπλέον, είναι προγράμματα έρευνας που συνδέονται με τη γνωστική διαδικασία αποκρυπτογράφησης εικόνων από άτομα τυφλά ή με μειωμένη όραση. Για το σκοπό αυτό το μουσείο συνεργάζεται με διάφορους οργανισμούς όπως πανεπιστήμια και εκπαιδευτικά ιδρύματα και οργανισμούς³².

Επίσης, στην Ancona της Ιταλίας υπάρχει το μουσείο Omero (Museo Tattile Statale Omero) το οποίο δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία της Ιταλικής Ένωσης Τυφλών. Το μουσείο περιλαμβάνει αντίγραφα κλασικών και σύγχρονων γλυπτών αλλά και μακέτες σημαντικών μνημείων (Boussaid, 2004) και οργανώνει ποικίλες δράσεις όπως περιοδικές εκθέσεις, συνέδρια σχετικού ενδιαφέροντος, συνεργασίες με άλλες χώρες, κ.λπ.³³.

Εικόνα 6: Εκπαιδευτική επίσκεψη στο Μουσείο Omero. Πηγή: http://www.museoomero.it/main?p=news_xxx_yyy_id_4161&idLang=3 (Τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος

³² Περισσότερα στον δικτυακό τόπο <http://www.cavazza.it/arte/edmnv/comunic.en.htm> (τελευταία επίσκεψη: Σεπτέμβριος 2008)

³³ Περισσότερα στον δικτυακό τόπο www.museoomero.it (τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009).

Το Μουσείο Τυφλών (Museo Tiflogico) στη Μαδρίτη είναι, επίσης, ένα μουσείο ειδικά σχεδιασμένο για άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης που ιδρύθηκε από την Εθνική Οργάνωση Τυφλών της Ισπανίας (ONCE). Στο μουσείο εφαρμόζονται καινοτόμα συστήματα προσανατολισμού και πρόσβασης στην πληροφορία όπως επιδαπέδια σήμανση, ηχογραφήσεις σε όλες τις εισόδους που επιτρέπουν στους επισκέπτες να γνωρίζουν πού βρίσκονται σε κάθε στιγμή, διαφορετικά υλικά στα δάπεδα για τον διαχωρισμό των χώρων έκθεσης από τους κοινόχρηστους χώρους, χρωματικές αντιθέσεις, κατάλληλος φωτισμός, πληροφορίες ηχογραφημένες, κ.λπ. Στο μουσείο εκτίθενται προπλάσματα αρχιτεκτονικών μνημείων της Ισπανίας αλλά και όλου του κόσμου (π.χ. Κολοσσαίο, Ταζ Μαχάλ, Κρεμλίνο, κ.ά.). Τα προπλάσματα διακρίνονται για την εξαιρετική τους ποιότητα και σε ορισμένες περιπτώσεις είναι κατασκευασμένα από αυθεντικά υλικά όπως για παράδειγμα το πρόπλασμα του Ταζ Μαχάλ που είναι φτιαγμένο από το ίδιο μάρμαρο με το πρωτότυπο. Οι πληροφορίες παρέχονται με ένα σύστημα ηχογράφησης σε δύο επίπεδα: τις πληροφορίες βασικού επιπέδου που καθοδηγούν την ψηλάφηση και τις επιπλέον τεκμηριωμένες πληροφορίες για την ιστορία και άλλα γεγονότα σχετικά με το μνημείο (Boussaid, 2004).

Εικόνα 7: Προπλάσματα αρχιτεκτονικών μνημείων από το Tiflogico Museo στη Μαδρίτη. Πηγή: <http://museo.once.es/> (Τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009).

Για τις δράσεις που προαναφέρθηκαν εκφράζονται ορισμένες επιφυλάξεις. Για παράδειγμα στα λεγόμενα συμβατικά μουσεία οι απτικές εκθέσεις ή διαδρομές είναι περιορισμένες σε έκταση αλλά και σε θεματικές. Συχνά οι ξεναγήσεις αφήνουν οργανώνονται σε προκαθορισμένες ημερομηνίες γεγονός που δεν αφήνει περιθώρια

στα άτομα με προβλήματα όρασης για απροσχεδίαστες και αυθόρμητες επισκέψεις. Επιπλέον, οι ξεναγήσεις αυτές μπορεί να ματαιώνονται όταν δεν υπάρχει μεγάλη συμμετοχή. Η ψηλάφηση αυθεντικών αντικειμένων προσκρούει στο ζήτημα της διατήρησης και ασφάλειας των εκθεμάτων. Η χρήση γαντιών αφής είναι μια συμβιβαστική λύση αλλά δεν επιτρέπει την ολοκληρωμένη αντίληψη του υλικού και της υφής του ή την αίσθηση της παλαιότητας (Levi, 2005). Σε ό,τι αφορά τα μουσεία που είναι ειδικά σχεδιασμένα για άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης εκφράζεται ο φόβος για την περαιτέρω γκετοποίηση των τυφλών αφού στα μουσεία αυτά απουσιάζει εντελώς η επαφή με τα αυθεντικά μουσειακά αντικείμενα και το στοιχείο της συνύπαρξης και της αλληλεπίδρασης με άλλες κοινωνικές ομάδες που επισκέπτονται τα συμβατικά μουσεία (Τσιτούρη, 2005).

Παρά τις επιφυλάξεις που εκφράζονται οι δράσεις αυτές είναι πολύ σημαντικές για την εκπαίδευση αλλά και την επαφή των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης με την ιστορία και την τέχνη. Όπως η επισημαίνει η Levi (2005), η ενασχόληση με τις τέχνες μπορεί να κάνει τη διαφορά στην ακαδημαϊκή αλλά και επαγγελματική επιτυχία των ατόμων με τυφλότητα. Ενδυναμώνει την αυτοπεποίθηση, την απτική δεξιότητα, συμβάλλει στην κατάργηση κοινωνικών διαχωρισμών και γενικότερα εμπλουτίζει τη ζωή. Η επαφή και η αλληλεπίδραση βλεπόντων και μη βλεπόντων μέσα στο χώρο του μουσείου μπορεί να γεφυρώσει το χάσμα που υπάρχει μεταξύ τους και το οποίο συχνά οφείλεται σε άγνοια.

Σε ό,τι αφορά τα μουσεία για τυφλούς ή τα μουσεία αφής, από τα παραδείγματα που προαναφέρθηκαν προκύπτει ότι τα μουσεία αυτά, αν και δημιουργήθηκαν με στόχο την προώθηση της επαφής των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης με την τέχνη και την ιστορία, στην πραγματικότητα δεν απευθύνονται μόνο στα άτομα αυτά αλλά και σε βλέποντες, δηλαδή σε όλους όσους αναζητούν διαφορετικούς, εναλλακτικούς τρόπους προσέγγισης της τέχνης και του υλικού πολιτισμού, αμβλύνοντας έτσι τον κίνδυνο της γκετοποίησης των ειδικών μουσείων.

Η μάθηση μέσα από την αφή μπορεί να αποκαλύψει στους βλέποντες επισκέπτες έναν διαφορετικό τρόπο προσέγγισης των πραγμάτων και να τους δώσει μια διαφορετική και βαθύτερη κατανόηση της τέχνης (Levi, 2005). Όπως αναφέρει η

Loretta Secchi³⁴, διευθύντρια του μουσείου Anteros της Bologna, *το να ξέρει κανείς πώς να βλέπει με τα χέρια και πώς να αγγίζει με τα μάτια σημαίνει, τόσο για τους μη βλέποντες όσο και για τους βλέποντες, ότι οι προκαταλήψεις παύουν να υπάρχουν στην αβίαστη μάθηση για την πραγματική ομορφιά των πραγμάτων.*

Ωστόσο, παρά τα σημαντικά βήματα που έχουν πραγματοποιηθεί απομένουν πάρα πολλά ακόμα ώστε να μπορούμε να μιλάμε για μια διευρυμένη και ουσιαστική πρόσβαση των τυφλών ή με σοβαρά προβλήματα όρασης ατόμων στους μουσειακούς χώρους, την τέχνη και τον πολιτισμό. Όπως έχει ήδη αναφερθεί (βλ. 4.1.), ελάχιστα μουσεια εξασφαλίζουν τις προϋποθέσεις για ανεξάρτητη και σταθερή πρόσβαση των ατόμων αυτών στις συλλογές τους. Οι δράσεις αυτές συχνά έχουν αποσπασματικό χαρακτήρα και περιορισμένο βεληνεκές ενώ από τα περισσότερα μουσεια λείπουν παντελώς.

Το γεγονός αυτό έχει επισημανθεί και από σχετικές έρευνες που διεξάγουν διάφορες οργανώσεις όπως η έρευνα που διεξήχθη στο πλαίσιο του διακρατικού προγράμματος «Σκανδιναβικά Μουσεία για Όλους» (Gunnestand de Represa, 2004) ή της Ευρωπαϊκής Ένωσης Τυφλών (European Blind Union – EBU). Ανάμεσα στα κυριότερα αποτελέσματα και επισημάνσεις της έρευνας αυτής είναι ότι τα άτομα με προβλήματα όρασης εξακολουθούν να υφίστανται τον άδικο περιορισμό της συμμετοχής τους στην καλλιτεχνική και πολιτιστική ζωή που απολαμβάνουν οι βλέποντες συμπολίτες τους. Ένα σημαντικό εμπόδιο για μια λογική προσβασιμότητα είναι το γεγονός ότι ελάχιστες πρωτοβουλίες προσβασιμότητας οργανώνονται σε μόνιμη βάση με αποτέλεσμα τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης να μην μπορούν να σχεδιάσουν μια επίσκεψη σε ένα μουσείο σε μια ελεύθερη δική τους μέρα αν στη συγκεκριμένη μέρα δεν προβλέπεται μια ανάλογη ξενάγηση. Οι μόνιμες εκθέσεις αφής θα έπρεπε να αποτελούν κοινή πρακτική στα συμβατικά μουσεια. Το παράδειγμα μεγάλων μουσειών όπως το Μουσείο του Λούβρου ή το Βρετανικό Μουσείο δείχνει τις δυνατότητες αυτών των εκθέσεων τόσο για τα άτομα με προβλήματα όρασης όσο και για τους βλέποντες. Μεγάλο κενό, επίσης, υπάρχει στον τομέα της πληροφόρησης ώστε τα άτομα με προβλήματα όρασης να γνωρίζουν τις δυνατότητες πρόσβασης των διαφόρων μουσειών (Boussaid, 2004).

³⁴ <http://www.cavazza.it/arte/edmnv/comunic.en.htm> (Τελευταία επίσκεψη: Σεπτέμβριος 2008).

Στην Ελλάδα, όπως αναφέρει η Levi (2005), στα συμβατικά μουσεία δίνεται προτεραιότητα στις ανάγκες των επισκεπτών με κινητικά προβλήματα. Σε σχετική έρευνα που έγινε σε ορισμένα μεγάλα μουσεία της Αθήνας διαπιστώθηκε ότι κατά το χρόνο της έρευνας αυτής, κανένα μουσείο δεν είχε τμήμα αφής ή πρόγραμμα και οι επισκέπτες με προβλήματα όρασης μπορούσαν να αγγίξουν αντικείμενα μόνο στο πωλητήριο. Εξαίρεση αποτελούσε το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης όπου το προσωπικό ήταν πρόθυμο να προσφέρει αντικείμενα για απτική προσέγγιση και το Νομισματικό Μουσείο το οποίο έχει αντίγραφα νομισμάτων που προσφέρονται για ψηλάφηση.

Η διερεύνηση των όρων και των προϋποθέσεων για την ουσιαστική, σταθερή και διευρυμένη πρόσβαση των ατόμων με προβλήματα όρασης στους μουσειακούς χώρους αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο έρευνας και διεπιστημονικών προσεγγίσεων. Στη διαδικασία αυτή η γνώση των αναγκών αλλά και των δυνατοτήτων των ατόμων αυτών είναι καθοριστικής σημασίας σε έναν διάλογο με ισότιμη συμμετοχή των ίδιων των ενδιαφερομένων. Στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε μια έρευνα για τις απόψεις και τις αντιλήψεις των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης για το μουσειακό χώρο η οποία παρουσιάζεται στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ - ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

5.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας, όπως έχει ήδη αναφερθεί (βλ. εισαγωγή), είναι η διερεύνηση των ιδεών και αντιλήψεων των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης για το μουσείο. Οι επιμέρους στόχοι της έρευνας είναι η διερεύνηση των εμπειριών των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης σχετικά με το μουσείο ή και τον μουσειακό χώρο γενικότερα, η καταγραφή των αντιλήψεών τους για το μουσείο και το ζήτημα της προσβασιμότητας σε μουσειακούς χώρους και η καταγραφή των προτάσεών τους για τη βελτίωση των συνθηκών πρόσβασης σε μουσειακούς χώρους. Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται η μέθοδος συλλογής και επεξεργασίας των δεδομένων, το δείγμα της έρευνας καθώς και τα αποτελέσματά της.

5.2. Μέθοδος συλλογής και επεξεργασίας των δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων της έρευνας πραγματοποιήθηκε στο χρονικό διάστημα από τον Δεκέμβριο του 2008 ως τον Μάρτιο του 2009, με τη διεξαγωγή συνεντεύξεων. Ακολουθήθηκε ο τύπος της ημι-δομημένης συνέντευξης η οποία περιλαμβάνει ορισμένους άξονες γύρω από τους οποίους αναπτύσσονται οι ερωτήσεις. Ο τύπος αυτός συνεντεύξεων παρέχει μεγαλύτερη ευελιξία, δίνει τη δυνατότητα στους ερωτώμενους να μιλήσουν ελεύθερα σχετικά με το θέμα και να εκφράσουν τις δικές τους απόψεις ενώ ταυτόχρονα δίνει και στον συνεντευκτή την ελευθερία να τροποποιήσει την αλληλουχία των ερωτήσεων, να αλλάξει τη διατύπωση, να τις εξηγήσει, κ.λπ., (Bell, 2001: 143 – 168 · Cohen & Manion, 1994: 373 – 410).

Για τη διερεύνηση των εμπειριών και των αντιλήψεων των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης που συμμετείχαν στην έρευνα δημιουργήθηκαν δύο ομάδες ερωτήσεων: η πρώτη περιελάμβανε ερωτήσεις για τις περιπτώσεις των ατόμων που έχουν επισκεφτεί μουσεία και μουσειακούς χώρους γενικότερα, και η δεύτερη περιελάμβανε ερωτήσεις για τις περιπτώσεις των ατόμων που δεν έχουν επισκεφτεί ποτέ κάποιο μουσείο (βλ. παρ.). Οι ερωτήσεις στην πλειοψηφία τους ήταν ανοιχτές. Οι ανοιχτές ερωτήσεις επιτρέπουν αφ' ενός στον συνεντευκτή να διατυπώσει

ερωτήσεις ώστε να πάει σε μεγαλύτερο βάθος ή να ζητήσει διευκρινίσεις και αφ' ετέρου μπορεί να δώσουν μη αναμενόμενες ή απρόβλεπτες απαντήσεις (Cohen & Manion, 1994: 381). Αναφορικά με το περιεχόμενο των ερωτήσεων, αυτές κινήθηκαν γύρω από τρεις άξονες: το μουσείο ως χώρος (εμπειρίες από επισκέψεις, συχνότητα επίσκεψης, λόγοι επίσκεψης, γνώσεις γενικά για τα μουσεία, κ.λπ.), η πρόσβαση στο μουσείο (παράγοντες που διευκόλυναν ή δυσκόλεψαν, τρόποι επικοινωνίας με τα εκθέματα, κ.λπ.) και τα αναγνωρίσιμα βιώματα από την επαφή με τα εκθέματα και την κοινωνική αλληλεπίδραση μέσα στον χώρο του μουσείου.

Η επεξεργασία των απαντήσεων και η ανάλυση σε κατηγορίες έγινε με την ανάπτυξη κατηγοριών μεσαίας τάξης (middle-order approach) η οποία συνδυάζει την ολική προσέγγιση (holistic view) και την τμηματική ανάλυση (bit – bit – analysis). Η οργάνωση των απαντήσεων σε κατηγορίες μεσαίας τάξης διευκολύνει στη συνέχεια τη δημιουργία πιο ευδιάκριτων κατηγοριών (Dey, 1993), οι οποίες μπορούν να δώσουν μια πιο σαφή εικόνα του θέματος που εξετάζεται στην παρούσα εργασία.

5.3. Δείγμα της έρευνας

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 13 άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης τα περισσότερα από τα οποία κατοικούν στον νομό Μαγνησίας³⁵. Πιο συγκεκριμένα από τα άτομα αυτά, τα τρία έχουν ολική απώλεια όρασης και τυφλώθηκαν πριν από την ηλικία των 3 ετών, τέσσερα άτομα έχουν επίσης ολική απώλεια όρασης που επήλθε σε ηλικία μεγαλύτερη των 20 ετών και τα έξι άτομα είναι αμβλύωπα. Οι ηλικίες των ατόμων του δείγματος κυμαίνονται από 16 έως 50 ετών. Σε ό,τι αφορά το φύλο των συμμετεχόντων στην έρευνα οι πέντε ήταν γυναίκες και οι οκτώ άντρες.

Η ταξινόμηση του δείγματος σε υποκατηγορίες έγινε με βάση τα κριτήρια εκπαιδευτικής ταξινόμησης και όχι ιατρικής (βλ. 3.1, 3.2.). Ο λόγος για τον οποίο το δείγμα της έρευνας ταξινομήθηκε σε τρεις διαφορετικές κατηγορίες είναι ότι οι συνέπειες της απώλειας της όρασης συνδέονται τόσο με το είδος και την έκταση του οπτικού προβλήματος όσο και με την ηλικία στην οποία εμφανίστηκε, αν δηλαδή εμφανίστηκε σε πρώιμο στάδιο ανάπτυξης ή σε μεγαλύτερη ηλικία (Warren, 2005: 24). Έτσι, οι επιπτώσεις της απώλειας της όρασης σε τομείς όπως η κίνηση, η

³⁵ Τα περισσότερα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα είναι μέλη του Σωματείου Ατόμων με Αναπηρία Όρασης ν. Μαγνησίας «Μάγνητες Τυφλοί». Για τη δράση του σωματείου βλ. τον δικτυακό τόπο www.matv.gr (τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009).

συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη ή η γλωσσική εξέλιξη, στις οποίες αναφερθήκαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο (3.4.), οι εμπειρίες από τη φοίτηση σε γενικό ή ειδικό σχολείο ή από την εργασία, η αποδοχή του προβλήματος και οι συναισθηματικές επιπτώσεις της ξαφνικής εμφάνισης ενός προβλήματος που στερεί εμπειρίες και δυνατότητες που θεωρούνταν δεδομένες (Kirkwood, 2005), διαμορφώνουν και επηρεάζουν τις ιδέες, τις απόψεις και τον τρόπο αντιμετώπισης των πραγμάτων. Τα παραπάνω είναι δυνατόν να αναδείξουν ποικίλες παραμέτρους στο θέμα που αποτελεί αντικείμενο της παρούσας εργασίας που είναι η διερεύνηση των ιδεών, εμπειριών και απόψεων των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης για το μουσείο.

5.4. Παρουσίαση Αποτελεσμάτων

Η επεξεργασία των απαντήσεων από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν έγινε με βάση τη μέθοδο που προτείνει ο Dey (1993), (βλ. 5.2.). Με βάση τους άξονες γύρω από τους οποίους αναπτύχθηκαν οι ερωτήσεις των συνεντεύξεων, δημιουργήθηκαν κατηγορίες μεσαίας τάξης από τις οποίες στη συνέχεια προέκυψαν πιο ευδιάκριτες κατηγορίες ανάλυσης. Όπως έχει ήδη αναφερθεί (βλ. 5.2.), κατά το σχεδιασμό της έρευνας αυτής δημιουργήθηκαν δύο ομάδες ερωτήσεων, μία που περιελάμβανε ερωτήσεις για τις περιπτώσεις των ατόμων που έχουν επισκεφτεί μουσεία και μουσειακούς χώρους γενικότερα, και μία που περιελάμβανε ερωτήσεις για τις περιπτώσεις των ατόμων που δεν έχουν επισκεφτεί ποτέ κάποιο μουσείο. Από τις ομάδες αυτές ερωτήσεων, χρησιμοποιήθηκε μόνο η πρώτη καθώς όλα τα άτομα του δείγματος είχαν προηγούμενες εμπειρίες από επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους.

Πιο αναλυτικά οι μεσαίας τάξης κατηγορίες που αναδύθηκαν κατά την ανάλυση των δεδομένων είναι οι εξής:

- Επισκέψεις σε χώρους πολιτισμικής αναφοράς και μουσεία
- Γνώσεις για μουσεία
- Κυριότεροι λόγοι επίσκεψης σε μουσεία
- Πλαίσιο Επίσκεψης
- Συμμετοχή σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή ξενάγηση
- Παράγοντες που διευκόλυναν ή δυσκόλεψαν την επίσκεψη
- Τρόποι πρόσβασης στα εκθέματα

- Αίσθηση από την επαφή με τα εκθέματα
- Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά άλλων επισκεπτών
- Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά προσωπικού
- Ευχάριστες ή δυσάρεστες αναμνήσεις/εντυπώσεις
- Επιθυμία για επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους
- Μουσείο και εμπλουτισμός της καθημερινότητας
- Προτάσεις για την προσβασιμότητα

Τα αποτελέσματα και οι μικρότερες κατηγορίες που προκύπτουν από κάθε μία από τις παραπάνω κατηγορίες, παρουσιάζονται ξεχωριστά για κάθε μια από τις υποκατηγορίες του δείγματος, δηλαδή άτομα που τυφλώθηκαν σε ηλικία μικρότερη των 3 ετών, άτομα που τυφλώθηκαν σε ηλικία μεγαλύτερη των 20 ετών και αμβλύωπα. Οι μικρότερες κατηγορίες που προκύπτουν από την ανάλυση παρουσιάζονται με σειρά που αντιστοιχεί στη συχνότητα αναφοράς.

5.4.1. Άτομα με Ολική Απώλεια Όρασης σε ηλικία < 3 ετών, (Αριθμός ατόμων: 3).

- **Επισκέψεις σε χώρους πολιτισμικής αναφοράς και μουσεία**

Όλα τα άτομα αυτής της κατηγορίας δήλωσαν ότι επισκέπτονται διάφορους χώρους πολιτισμικής αναφοράς με συχνότητα που διαφέρει από άτομο σε άτομο. Ο χώρος που κυρίως ανέφεραν είναι το *θέατρο*, και οι *μουσικές εκδηλώσεις* ενώ αναφέρθηκε σε μια περίπτωση και η *βιβλιοθήκη*.

Αναφορικά με τις επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους, όλα τα άτομα αυτής της κατηγορίας δήλωσαν ότι έχουν επισκεφτεί μουσεία. Ο αριθμός των επισκέψεων που έχουν πραγματοποιήσει κυμαίνεται γύρω στις 5. Στην ερώτηση για τα είδη των μουσείων που έχουν επισκεφτεί οι απαντήσεις ποικίλουν σε ό,τι αφορά τα μουσεία αλλά και γενικότερα μουσειακούς χώρους. Αναφέρονται *συμβατικά μουσεία* διαφόρων ειδών στην Ελλάδα και στο εξωτερικό με συγκεκριμένες αναφορές ή και πιο γενικές («*Μουσείο Λαϊκών Οργάνων και Παραδοσιακών, αρχαιολογικά, ζωγραφικής, μουσεία πολιτισμού*», «*Στου Βόλου σ' εκείνα τα αγάλματα*»). Επίσης, αναφέρονται *αρχαιολογικοί χώροι* (Ακρόπολη, Βεργίνα) και *μοναστήρια* (Μονή Αγάθωνος). Οι επισκέψεις αυτές για τα άτομα αυτής της κατηγορίας είναι σχετικά πρόσφατες με παλαιότερη επίσκεψη το 2004.

Πίνακας 1: Επισκέψεις σε χώρους πολιτισμικής αναφοράς και μουσεία

Χώρος	Αριθμός επισκέψεων
Θέατρα	
Συναυλίες	
Βιβλιοθήκες	
Μουσεία <ul style="list-style-type: none"> ✓ Συμβατικά μουσεία ✓ Αρχαιολογικοί χώροι ✓ Μοναστήρια 	2 - 5

▪ **Γνώσεις για μουσεία**

Σε ό,τι αφορά τις γενικότερες γνώσεις για άλλα μουσεία, τα άτομα αυτής της κατηγορίας έδωσαν ποικίλες απαντήσεις με συγκεκριμένες αναφορές (*Κυκλαδικής Τέχνης, Μουσείο Αφής, Πινακοθήκη*) ή πιο γενικές («*Νομίζω ότι γνωρίζω αρκετά είδη μουσείων*», «*Διάφορα*», «*Μουσεία πολιτισμού*»).

▪ **Κυριότεροι λόγοι επίσκεψης σε μουσεία**

Στη ερώτηση για ποιους λόγους επισκέπτονται μουσεία με αυτή την συχνότητα, τα άτομα αυτής της κατηγορίας αναφέρθηκαν κυρίως στην οργάνωση και την πραγματοποίηση επισκέψεων με πρωτοβουλία άλλων, όπως διάφοροι **φορείς** που οργανώνουν εκδρομές (*σχολείο, Εκκλησία*) ή **φιλικά πρόσωπα** («*Εκδρομές με το σχολείο*», «*Συνήθως επειδή κάποιος οργανώνει την επίσκεψη π.χ. σχολείο, φίλοι*»). Η οργάνωση αυτών των εκδρομών και των επισκέψεων από τρίτους αποτελεί και τον κύριο λόγο επίσκεψης σε μουσειακούς χώρους με αυτή τη συχνότητα.

Πίνακας 2: Λόγοι επίσκεψης σε μουσεία

Κυριότεροι λόγοι για τη συχνότητα των επισκέψεων	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Οργάνωση επισκέψεων με πρωτοβουλία άλλων <ul style="list-style-type: none"> ✓ Σχολείο ✓ Εκκλησία ✓ Φίλοι
---	--

- **Πλαίσιο Επίσκεψης**

Ανάλογα, το πλαίσιο επίσκεψης σε μουσειακούς χώρους είναι οι *εκδρομές με το σχολείο* και άλλους φορείς όπως η *Εκκλησία* και οι *φίλοι*.

Πίνακας 3: Πλαίσιο επίσκεψης

Πλαίσιο Επίσκεψης	<ul style="list-style-type: none">▪ Σχολείο/συμμαθητές▪ Εκκλησία▪ Φίλοι
--------------------------	---

- **Συμμετοχή σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή ξενάγηση**

Κανένα από τα άτομα του δείγματος αυτής της κατηγορίας δε συμμετείχε κατά τη διάρκεια των επισκέψεων αυτών σε κάποιο οργανωμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή πρόγραμμα σχεδιασμένο σύμφωνα με τις ανάγκες των ατόμων αυτών. Στις επισκέψεις αυτές υπήρχε ξενάγηση η οποία ήταν οργανωμένη είτε από την πλευρά του σχολείου και συγκεκριμένα του KEAT είτε από την πλευρά του μουσείου, ξεναγήσεις δηλαδή που συνήθως προσφέρουν οι άνθρωποι των μουσείων σε σχολικές ή άλλες ομάδες («*Από το KEAT η ξενάγηση ήταν οργανωμένη... από τους εκπαιδευτικούς όχι από το μουσείο*», «*Ό,τι ξενάγηση προσέφερε το μουσείο*»). Σε μία περίπτωση, σε μουσείο του εξωτερικού, αναφέρθηκε και ηχογραφημένη ξενάγηση («*Ένα device που έδινε πληροφορίες σχετικά με το έκθεμα στα μουσεία της UK*»).

- **Παράγοντες που διευκόλυναν ή δυσκόλεψαν την επίσκεψη**

Οι παράγοντες που διευκόλυναν την πρόσβαση, σύμφωνα με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα, ήταν η *λεκτική περιγραφή* σε ό,τι αφορά την επικοινωνία και ο *συνοδός* σε ό,τι αφορά την κίνηση («*Όταν μου εξηγούσαν σωστά και καταλάβαινα τι έλεγαν*», «*Ο συνοδός και ένα device που έδινε πληροφορίες...*»). Δεν αναφέρθηκε κάποια άλλη παροχή διευκόλυνσης. Ο παράγοντας που κυρίως δυσκόλεψε τα άτομα αυτής της κατηγορίας στις επισκέψεις τους στα μουσεία είναι η *απαγόρευση απτικής πρόσβασης* στα εκθέματα («*Εμείς του λέγαμε ότι δεν το καταλαβαίνουμε, σου έλεγε αυτό το άγαλμα δεν αγγίζεται*», «*Τα μουσεία απευθύνονται σε βλέποντες*»).

Πίνακας 4: Διευκολύνσεις και δυσκολίες πρόσβασης

Παράγοντες που διευκόλυναν την πρόσβαση	Παράγοντες που δυσκόλεψαν την πρόσβαση ή ενόχλησαν
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ξενάγηση/Λεκτική περιγραφή 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απαγόρευση απτικής πρόσβασης στα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Συνοδός 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ελλιπής κατανόηση

▪ **Τρόποι πρόσβασης στα εκθέματα**

Στην ερώτηση για το πώς επικοινωνήσαν με τα εκθέματα, τα άτομα αυτής της κατηγορίας ανέφεραν τη *λεκτική περιγραφή* ενώ σε μια περίπτωση, σε τοπικό λαογραφικό μουσείο, ένα άτομο ανέφερε ότι του επιτράπηκε να αγγίξει εκθέματα. Η λεκτική περιγραφή μπορεί να είναι η ξενάγηση που προσφέρεται από το μουσείο από ξεναγούς ή ηχογραφημένη, από τους εκπαιδευτικούς ή οι περιγραφές τρίτων όπως ο συνοδός. Εκτός από την περίπτωση του τοπικού λαογραφικού μουσείου που επέτρεψε το άγγιγμα σε παραδοσιακές ενδυμασίες, δεν αναφέρθηκαν άλλες παρόμοιες εμπειρίες ή διευκολύνσεις με άλλο υλικό (αντίγραφα, μακέτες, έντυπα σε Braille, κ.λπ.).

Πίνακας 5: Πρόσβαση στα εκθέματα

Τρόποι πρόσβασης στα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ξενάγηση <ul style="list-style-type: none"> ✓ Από ξεναγούς ✓ Ακουστική (ηχογραφημένη ξενάγηση) ✓ Από τους εκπαιδευτικούς ✓ Πληροφορίες από τον συνοδό ▪ Ψηλάφηση

▪ **Αίσθηση από την επαφή με τα εκθέματα**

Αν και η ξενάγηση γενικά χαρακτηρίζεται ικανοποιητική έως και *εξαιρετική* μερικές φορές, φαίνεται ότι δεν είναι αρκετή για την πρόσβαση και την επικοινωνία με τα μουσειακά εκθέματα. Η γενική αίσθηση από τα εκθέματα είναι *θετική* («Ωραία ένιωσα. Αφού ήθελα να το επισκεφτώ καλά ένιωσα», «Καταλαβαίνεις την κληρονομιά που μας έχουν αφήσει οι πρόγονοί μας») αλλά υπάρχει και το στοιχείο της *ελλιπούς κατανόησης και επαφής* («δεν κατάλαβα πολλά πράγματα γιατί δεν είναι δυνατόν να δούμε τα αγάλματα δια της αφής», «(Ένιωθα) πολύ συχνά αποκομμένος»).

▪ **Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά άλλων επισκεπτών**

Σε ό,τι αφορά την αλληλεπίδραση με τους άλλους επισκέπτες του μουσείου σε μια περίπτωση αναφέρθηκε η αίσθηση ότι οι άλλοι επισκέπτες *τους κοιτούν περίεργα*, η αίσθηση ότι οι επισκέπτες είναι μάλλον *αδιάφοροι προς τα εκθέματα* ενώ σε άλλη περίπτωση δεν υπήρχε κάτι άξιο παρατήρησης σχετικά με τους άλλους επισκέπτες, την συμπεριφορά και την κοινωνική αλληλεπίδραση μαζί τους.

Πίνακας 6: Μουσειακός Χώρος και επισκέπτες

<p>Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά άλλων επισκεπτών</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Περιέργεια για τα άτομα με προβλήματα όρασης ▪ Αδιαφορία για τα εκθέματα ▪ Καμία παρατήρηση
--	---

▪ **Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά προσωπικού**

Στην ερώτηση σχετικά με το προσωπικό των μουσείων, αν χρειάστηκαν κάτι οι ίδιοι και πώς εξυπηρετήθηκαν, οι απαντήσεις ποικίλουν. Στο αίτημα για ψηλάφηση αντικειμένων αναφέρεται περίπτωση που αυτό έγινε αποδεκτό ενώ σε άλλη όχι, κάτι που συνοδεύτηκε και από αρνητικά σχόλια για τη γενικότερη αίσθηση που αφήνει η άρνηση αυτή («Σε τέτοια θέματα είναι αφιλόξενος, ο νομός, η Ελλάδα γενικά»). Επίσης, αναφέρθηκε και μια περίπτωση στην οποία δεν υπήρχε κάποια αλληλεπίδραση με την έννοια ότι δε ζητήθηκε κάτι από το προσωπικό του μουσείου. Σε αντίστοιχες ερωτήσεις σχετικά με ευχάριστες ή δυσάρεστες εντυπώσεις από τις επισκέψεις τους σε μουσεία, τα άτομα αυτής της κατηγορίας ανέφεραν εμπειρίες τους

από τη συμπεριφορά του προσωπικού των μουσείων οι οποίες είναι και θετικές και αρνητικές σε ό,τι αφορά το αίτημα για ψηλάφηση αντικειμένων.

Πίνακας 7: Μουσειακός χώρος και προσωπικό

<p>Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά προσωπικού</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αίτημα για ψηλάφηση αντικειμένων <ul style="list-style-type: none"> ➤ Ναι (θετικά σχόλια) ➤ Όχι (αρνητικά σχόλια) ▪ Καμία αλληλεπίδραση
--	---

▪ **Ευχάριστες ή δυσάρεστες αναμνήσεις/εντυπώσεις**

Στην ερώτηση για θετικές εντυπώσεις ή ευχάριστες αναμνήσεις, οι απαντήσεις των ατόμων αυτής της κατηγορίας αναφέρονται στην *ικανοποιητική ξενάγηση* («*Η αφήγηση του ξεναγού*»), στην *ευγενική συμπεριφορά* των υπευθύνων του μουσείου ή του συνοδού («*Αυτή η κυρία στη Ζαγορά, μας μίλησε, τραγούδησε, δηλαδή έκανε το μουσείο όπως είναι πραγματικά το μουσείο...μου μίλησε και ιδιαίτερα*», «*Η προσπάθεια της συνοδού να με πληροφορήσει για τα εκθέματα*»), στην *αποδοχή του αιτήματος για ψηλάφηση* («*Είπαμε...ότι το παιδί έχει πρόβλημα στην όρασή του. Και λέει να τα δει όλα. Τι θέλει να δει;*», «*Που μου άνοιξαν και είδα τις τοιχογραφίες*») και στη *γενικότερη αίσθηση του χώρου και της ιστορίας των εκθεμάτων* («*Η Ακρόπολη μου άρεσε*», «*Θα μπορούσα να πω πολλά για την ιστορία των εκθεμάτων*»).

Στην αντίστοιχη ερώτηση για δυσάρεστες αναμνήσεις, αρνητικές εντυπώσεις ή κάτι που τους ενόχλησε στις επισκέψεις αυτές, οι απαντήσεις περιελάμβαναν τους παράγοντες που δυσκόλεψαν την πρόσβασή τους και κυρίως την *απαγόρευση της ψηλάφησης* και την *ελλιπή πρόσβαση στην πληροφορία* («*Το μόνο που μ' ενοχλεί σ' αυτές τις περιπτώσεις είναι ότι δεν μπορώ να έχω πλήρη αντίληψη του εκθέματος και της ιστορίας του*»), την *αρνητική συμπεριφορά των υπευθύνων* των μουσείων για ψηλάφηση αντικειμένων («*Όταν πήγα στο «Καραϊσκάκη» και ήθελα να δω το κύπελλο του Ολυμπιακού δεν με άφησαν*») και η *άγνοια* γενικότερα του κόσμου και της Πολιτείας.

Πίνακας 8: Εντυπώσεις από τις επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους

Ευχάριστες αναμνήσεις - Θετικές Εντυπώσεις	Δυσάρεστες αναμνήσεις- Αρνητικές εντυπώσεις
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ξενάγηση 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απαγόρευση απτικής πρόσβασης στα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ευγενική, φιλόξενη συμπεριφορά προσωπικού 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ελλιπής πρόσβαση στην πληροφορία
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Συμπεριφορά συνοδού 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αρνητική συμπεριφορά προσωπικού
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αποδοχή αιτήματος για ψηλάφηση 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Η άγνοια
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Η ιστορία των εκθεμάτων 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ο χώρος 	

▪ **Επιθυμία για επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους**

Στην ερώτηση αν γενικότερα επιθυμούν ή ενδιαφέρονται για επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους οι απαντήσεις είναι θετικές ενώ σε μια περίπτωση τίθεται η προϋπόθεση της προσβασιμότητας (*«Ναι σε πολλά μουσεία αρκεί να υπάρχει καλύτερη πρόσβαση»*).

▪ **Μουσείο και εμπλουτισμός της καθημερινότητας**

Αναφορικά με τον ρόλο του μουσείου στον εμπλουτισμό της καθημερινότητας, τα άτομα αυτής της κατηγορίας πιστεύουν γενικά ότι τα μουσεία είναι *χρήσιμα* και μπορούν να εμπλουτίσουν κυρίως τις γνώσεις μας (*«Την καθημερινότητα όχι, σίγουρα όμως μπορεί να εμπλουτίσει τις γνώσεις μου ιδιαίτερα για την ιστορία»*, *«Ναι, να μαθαίνουμε πράγματα, να βλέπουμε πράγματα»*).

Πίνακας 9: Μουσείο και καθημερινότητα

Μουσείο και εμπλουτισμός της καθημερινότητας	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Χρήσιμα ▪ Εμπλουτισμός γνώσεων
--	---

--	--

▪ **Προτάσεις για την προσβασιμότητα**

Οι προτάσεις τους για την προσβασιμότητα σε μουσειακούς χώρους αναφέρονται κυρίως στη *δυνατότητα απτικής προσέγγισης των εκθεμάτων* («*Να αφήνουν τα αγάλματα να αγγίζονται*», «*Να μην τα βάζουν σε βιτρίνες μόνο*»), την *εκπαίδευση των ξεναγών και του προσωπικού των μουσείων* («*Η καλή εκπαίδευση και η ικανότητα των ξεναγών να περιγράφουν τα εκθέματα*») την *παροχή υλικού* («*ηχογραφημένο ή άλλο υλικό*») και την γενικότερη *ενημέρωση και πληροφόρηση της κοινωνίας* για τα άτομα με προβλήματα όρασης («*θα 'πρεπε να γνωρίζει περισσότερα η πολιτεία*»).

Πίνακας 10: Προσβασιμότητα

<p>Προτάσεις για την προσβασιμότητα σε μουσειακούς χώρους</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Δυνατότητα απτικής προσέγγισης ▪ Εκπαίδευση ξεναγών ▪ Ηχογραφημένο ή άλλο υλικό ▪ Ενημέρωση, πληροφόρηση για τα άτομα με προβλήματα όρασης
--	---

5.4.2. Άτομα με Ολική Απώλεια Όρασης σε ηλικία > 20 Ετών
(Αριθμός ατόμων: 4).

▪ **Επισκέψεις σε χώρους πολιτισμικής αναφοράς και μουσεία**

Από τα άτομα αυτής της κατηγορίας δύο δήλωσαν ότι δεν επισκέπτονται γενικά χώρους πολιτισμικής αναφοράς όχι μόνο λόγω του προβλήματος της όρασης αλλά και λόγω έλλειψης γενικότερου ενδιαφέροντος. Τα άλλα δύο άτομα αυτής της κατηγορίας δήλωσαν ότι επισκέπτονται χώρους πολιτισμικής αναφοράς αναφέροντας το *θέατρο*, τις *συναυλίες* και *αθλητικούς χώρους*. Η συχνότητα επίσκεψης και σ' αυτή την κατηγορία ατόμων διαφέρει από άτομο σε άτομο.

Αναφορικά με τις επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους δύο από τα άτομα του δείγματος δήλωσαν ότι έχουν επισκεφτεί κάποια μουσεία. Οι επισκέψεις αυτές όμως έχουν πραγματοποιηθεί παλαιότερα είτε με το σχολείο στο πλαίσιο εκπαιδευτικών εκδρομών στην πρώτη περίπτωση, είτε στη διάρκεια ταξιδιών όσο ακόμα δεν είχε εμφανιστεί το πρόβλημα της όρασης. Ωστόσο, πρόσφατα το ένα από αυτά τα άτομα πραγματοποίησε μια επίσκεψη σε μουσείο συμμετέχοντας στην πιλοτική εφαρμογή εκπαιδευτικού προγράμματος που υλοποιήθηκε από το Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας³⁶. Τα άλλα δύο άτομα του δείγματος σε αυτή την κατηγορία δήλωσαν ότι έχουν επισκεφτεί μουσειακούς χώρους τόσο πριν την ολική απώλεια όρασης όσο και μετά.

Τα άτομα του δείγματος αυτής της κατηγορίας δεν προσδιόρισαν σε όλες τις περιπτώσεις τον αριθμό των επισκέψεων που έχουν πραγματοποιήσει σε μουσεία. Για τα τρία από τα τέσσερα άτομα του δείγματος οι επισκέψεις αυτές είναι πρόσφατες (συμπεριλαμβανομένης και της συμμετοχής στο πιλοτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας) ενώ το τέταρτο άτομο αυτής της κατηγορίας δήλωσε ότι δεν επισκέπτεται ανάλογους χώρους μετά την απώλεια της όρασης (*παλιά...όταν ταξίδευα*).

Στην ερώτηση για τα είδη των μουσείων που έχουν επισκεφτεί οι απαντήσεις ποικίλουν σε ό,τι αφορά τα μουσεία αλλά και γενικότερα μουσειακούς χώρους. Αναφέρονται επισκέψεις σε **συμβατικά μουσεία** διαφόρων ειδών με συγκεκριμένες αναφορές ή και πιο γενικές (*Πολεμικό Μουσείο, Μουσείο Κέρινων Ομοιωμάτων, Διάφορα στην Ελλάδα και στο εξωτερικό*), σε **αρχαιολογικούς χώρους** (*Θησείο, Ακρόπολη, Επίδαυρος, Ολυμπία, Διμήνι*), **ιστορικούς χώρους, κτίρια και μνημεία** στην Ελλάδα και στο εξωτερικό (*Τατόι, μνημείο στη Λισσαβόνα*), **εκθέσεις σε πολιτιστικούς χώρους** και επίσκεψη στο *Μουσείο Αφής*.

Πίνακας 11: Επισκέψεις σε χώρους πολιτισμικής αναφοράς και μουσεία

Χώρος	Αριθμός επισκέψεων
-------	--------------------

³⁶ Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή αυτού του πιλοτικού εκπαιδευτικού προγράμματος πραγματοποιήθηκε το 2009, στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου και στο πλαίσιο εκπόνησης πτυχιακής εργασίας της φοιτήτριας Γερασίμου Στέλλας με την επιστημονική επίβλεψη του κ. Αργυρόπουλου Βασίλη, καθηγητή στο Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής και της κ. Νάκου Ειρήνης, καθηγήτριας στο Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Θέατρα	
Συναυλίες	
Αθλητικοί χώροι	
Μουσεία	1- 2
✓ Συμβατικά μουσεία	2- 5
✓ Αρχαιολογικοί χώροι	Περισσότερες από 10
✓ Ιστορικοί χώροι	Δεν προσδιορίζουν
✓ Μνημεία	
✓ Μουσείο Αφής	
✓ Πολιτιστικοί χώροι	

▪ Γνώσεις για μουσεία

Σε ό,τι αφορά τις γενικότερες γνώσεις για άλλα μουσεία, τα άτομα αυτής της κατηγορίας έδωσαν ποικίλες απαντήσεις χωρίς συγκεκριμένες αναφορές («*Κρήτη, Πήλιο, νησιά*», «*Έχω ταξιδέψει σε όλη την υφήλιο*», «*Πολλά*») ενώ ένα άτομο δήλωσε ότι δεν γνωρίζει γενικά για άλλα μουσεία («*Όχι, ιδιαίτερα*», «*Όχι*»).

▪ Κυριότεροι λόγοι επίσκεψης σε μουσεία

Αναφορικά με τους λόγους επίσκεψης με αυτή τη συχνότητα ή μη επίσκεψης σε μουσειακούς χώρους τα άτομα του δείγματος αυτής της κατηγορίας αναφέρονται στις *υποχρεωτικές παρουσίες και επισκέψεις με το σχολείο*, στην *έλλειψη γενικότερου ενδιαφέροντος* τόσο πριν όσο και μετά την ολική απώλεια όρασης και στην *αδυναμία πρόσβασης στα εκθέματα* των μουσείων γεγονός που αφαιρεί το κίνητρο και καθιστά την επίσκεψη *χωρίς νόημα* («*Ξέροντας ότι δεν θα μου επιτραπεί η ψηλάφηση δεν πάω. Δεν έχει νόημα να πάω...Δεν μπορείς να πάρεις τίποτα σαν τυφλός...Απλά, ξεκάθαρα*»). Αναφέρουν, επίσης, ότι μπορεί να επισκεφτούν κάποιους μουσειακούς χώρους στη διάρκεια *εκδρομών* που οργανώνονται από την οικογένεια, τους φίλους, τον σύλλογό τους ή να συνοδεύσουν απλά την παρέα σε κάποιες εκθέσεις (για την παρέα). Η *περιέργεια* επίσης είναι ένας λόγος που παρακινεί για επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους.

Πίνακας 12: Λόγοι επίσκεψης σε μουσεία

Κυριότεροι λόγοι για τη συχνότητα των επισκέψεων

- Υποχρεωτικές εκπαιδευτικές επισκέψεις με το σχολείο
- Έλλειψη γενικότερου ενδιαφέροντος
- Αδυναμία πρόσβασης στα εκθέματα
- Εκδρομές /Ταξίδια
- Λόγοι παρέας
- Περιέργεια

▪ Πλαίσιο Επίσκεψης

Το πλαίσιο των επισκέψεων αυτών είναι το *σχολείο* – όταν ήταν μαθητές – και *φιλικά ή συγγενικά πρόσωπα* τόσο πριν την ολική απώλεια όρασης όσο και μετά. Μόνο ένα άτομο ανέφερε επίσκεψη ως μεμονωμένος επισκέπτης κατά τη διάρκεια της περιόδου που ήταν αμβλύωπας.

Πίνακας 13: Πλαίσιο επίσκεψης

Πλαίσιο επίσκεψης	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Σχολείο ▪ Φίλοι, συγγενείς ▪ Ατομική επίσκεψη
--------------------------	---

▪ Συμμετοχή σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή ξενάγηση

Κανένα από τα άτομα του δείγματος δε συμμετείχε κατά τη διάρκεια των επισκέψεων αυτών σε κάποιο οργανωμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή πρόγραμμα σχεδιασμένο σύμφωνα με τις ανάγκες των ατόμων αυτών. Εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση του ατόμου που συμμετείχε, όπως προαναφέρθηκε, στην πιλοτική εφαρμογή εκπαιδευτικού προγράμματος που σχεδιάστηκε από το Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου. Τα άτομα του δείγματος αναφέρονται στις ξεναγήσεις από ανθρώπους των μουσείων κατά τη διάρκεια των σχολικών επισκέψεων παλαιότερα και σε ελεύθερες επισκέψεις χωρίς ξενάγηση.

▪ **Παράγοντες που διευκόλυναν ή δυσκόλεψαν την επίσκεψη**

Στην ερώτηση για τους παράγοντες που διευκόλυναν τις επισκέψεις τους σε μουσειακούς χώρους μετά την ολική απώλεια όρασης εκτός από τα *πρόσωπα που τους συνόδευαν* (συγγενικά πρόσωπα, φίλοι) τα άτομα αυτής της κατηγορίας δεν ανέφεραν κάποιον άλλον παράγοντα διευκόλυνσης. Στις περιπτώσεις όμως των ατόμων που είχαν εμπειρίες από την επίσκεψη στο Μουσείο Αφής και από τη συμμετοχή στο πιλοτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα που προαναφέρθηκε και το οποίο είχε σαν κύριο χαρακτηριστικό την *απτική προσέγγιση των εκθεμάτων*, οι κύριοι διευκολυντικοί παράγοντες που αναφέρθηκαν ήταν η *αφή* και η *λεκτική περιγραφή* της αρχαιολόγου («*Στο Φάρο που μπορούσαμε να αγγίζουμε...κατάλαβα πιο πολλά*», «*Η αφή, η αρχαιολόγος*»).

Ανάλογα, ο κύριος παράγοντας δυσκολίας κατά τις επισκέψεις των ατόμων με ολική απώλεια όρασης είναι η *απαγόρευση της απτικής προσέγγισης των εκθεμάτων* και κάποια *εμπόδια/στοιχεία του χώρου* όπως τα μικρά σκαλοπάτια («*Δεν επιτρέπεται η ψηλάφηση*», «*Στην πρόσβαση ήταν δύσκολο να πιάνουμε*»).

Πίνακας 14: Διευκολύνσεις και δυσκολίες πρόσβασης

Παράγοντες που διευκόλυναν την πρόσβαση	Παράγοντες που δυσκόλεψαν την πρόσβαση ή ενόχλησαν
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Συνοδοί (συγγενικά πρόσωπα, φίλοι) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απαγόρευση απτικής πρόσβασης στα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Δυνατότητα απτικής προσέγγισης 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Κατασκευαστικά στοιχεία του χώρου

▪ **Τρόποι πρόσβασης στα εκθέματα**

Με εξαίρεση την επίσκεψη στο Μουσείο Αφής και τη συμμετοχή στο πιλοτικό πρόγραμμα στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου όπου υπήρχε η δυνατότητα απτικής πρόσβασης στα εκθέματα, ο μοναδικός τρόπος επικοινωνίας με τα εκθέματα που είχαν τα άτομα αυτής της κατηγορίας στις επισκέψεις τους σε μουσειακούς χώρους ήταν οι *λεκτικές περιγραφές* τρίτων («*Μου περιγράψανε κάποια*

πράγματα...ως εκεί»). Δεν αναφέρθηκαν άλλοι τρόποι προσέγγισης και επικοινωνίας με τα εκθέματα όπως αντίγραφα, μακέτες, Braille, κ.λπ.

Πίνακας 15: Πρόσβαση στα εκθέματα

Τρόποι πρόσβασης στα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none">▪ Λεκτικές περιγραφές τρίτων▪ Απτική πρόσβαση (Μουσείο Αφής, πιλοτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα από το Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας)

▪ Αίσθηση από την επαφή με τα εκθέματα

Αν και η λεκτική περιγραφή είναι σημαντική και παρά το γεγονός ότι υποστηρίζεται στην περίπτωση των ατόμων αυτών από την οπτική τους μνήμη, δεν φαίνεται να είναι αρκετή για την κατανόηση και την ουσιαστική επικοινωνία με τα εκθέματα. Το γεγονός αυτό επισημαίνεται σε σχετικές ερωτήσεις της συνέντευξης από όλα τα άτομα αυτής της κατηγορίας και τονίζεται ιδιαίτερα από τα άτομα που έχουν εμπειρίες απτικής πρόσβασης σε μουσειακούς χώρους. Η αίσθηση από την επαφή με τα εκθέματα σ' αυτές τις περιπτώσεις έχει διαφορά μεγάλη, είναι πολύ ωραία και ενθουσιάζει.

Παρά τις δυσκολίες στην πρόσβαση των εκθεμάτων η αίσθηση από την επαφή με αυτά αφήνει μια *ευχαρίστηση* για την απόκτηση καινούριων γνώσεων, μια *αίσθηση μαγείας*, μια *αίσθηση μυστηρίου*, μια *αίσθηση δέους και θαυμασμού* αλλά και *οργής* για τη γενικότερη πολιτική του Υπουργείου Πολιτισμού (*«Η γνώση στα υπόγεια των μουσείων που δεν αξιώθηκε ποτέ...γιατί δεν υπάρχουν κονδύλια...αυτό θα σου βγάλει και την οργή από μέσα σου και την τσατίλα»*).

▪ Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά άλλων επισκεπτών

Σε ό,τι αφορά την αλληλεπίδραση με τους άλλους επισκέπτες του μουσείου σε μια περίπτωση αναφέρθηκε η αίσθηση ότι οι άλλοι επισκέπτες *κοιτούσαν περίεργα* στη διάρκεια επίσκεψης σε μουσείο ως αμβλύωπας (*«Πλησίαζα κοντά για να δω τι γίνεται, οι άλλοι με κοιτούσαν λίγο περίεργα, τι κάνει αυτός!»*) ενώ σε άλλη περίπτωση

δεν αναφέρθηκε κάτι άξιο προσοχής ή εντύπωσης από τους άλλους επισκέπτες, την συμπεριφορά και την κοινωνική αλληλεπίδραση μαζί τους.

Πίνακας 16: Μουσειακός χώρος και επισκέπτες

Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά άλλων επισκεπτών	<ul style="list-style-type: none">▪ Περιέργεια για τα άτομα με προβλήματα όρασης▪ Καμία παρατήρηση
---	---

▪ Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά προσωπικού

Στην ερώτηση σχετικά με το προσωπικό των μουσείων, αν χρειάστηκαν κάτι οι ίδιοι και πώς εξυπηρετήθηκαν, οι απαντήσεις των ατόμων αυτής της κατηγορίας ποικίλουν. Η εμπειρία από τη συμμετοχή στο πιλοτικό πρόγραμμα στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου άφησε θετικές εντυπώσεις αναφορικά με την *συμπεριφορά της αρχαιολόγου* που είχε αναλάβει την ξενάγηση (*πολύ εξυπηρετική*) αν και είχε *αμηχανία* (*είχε κάποιο τρακ στην αρχή*) την οποία το ίδιο το άτομο κατάφερε, όπως είπε, να την κάνει να την ξεπεράσει. Και στην περίπτωση των ατόμων με ολική απώλεια όρασης αναφέρεται ότι ζητήθηκε από τους ανθρώπους των μουσείων η άδεια να ψηλαφίσουν αντικείμενα ή να πλησιάσουν πιο κοντά στα εκθέματα όταν ήταν αμβλύωπες κάτι που όμως δεν έγινε αποδεκτό.

Υπάρχει η άποψη ότι η συμπεριφορά γενικότερα των ανθρώπων των μουσείων στην Ελλάδα είναι *επιθετική, αγενής και υποτιμητική*. Η τήρηση των κανονισμών στα μουσεία θεωρείται ότι προσφέρει *ασφάλεια* και ότι *καλύπτει την άγνοια* ενώ υπάρχει και η άποψη ότι οι άνθρωποι των μουσείων δεν μπορούν να κάνουν διαφορετικά (*«Είναι ο κανονισμός του μουσείου λέει και τέλος. Καλύπτει την ανασφάλειά του ή την άγνοιά του πίσω από έναν κανονισμό», «Καλή ήταν. Αφού έτσι ήτανε δεν μπορείς να το αλλάξεις αυτό το πράγμα»*).

Πίνακας 17: Μουσειακός χώρος και προσωπικό

Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά προσωπικού	
<ul style="list-style-type: none">▪ Άρνηση για ψηλάφηση αντικειμένων▪ Αγενής συμπεριφορά	

- Καλή εξυπηρέτηση
- Αμηχανία (οι δύο τελευταίες κατηγορίες αναφέρονται στην περίπτωση του πιλοτικού εκπαιδευτικού προγράμματος στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου από το Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας)

▪ **Ευχάριστες ή δυσάρεστες αναμνήσεις/εντυπώσεις**

Στην ερώτηση για θετικές εντυπώσεις ή ευχάριστες αναμνήσεις, οι απαντήσεις των ατόμων αυτής της κατηγορίας αναφέρονται στις *εμπειρίες από το Μουσείο Αφής* («Στο Φάρο που μπορούσαμε να αγγίζουμε. Αλλιώς είναι να τα πιάνεις κι αλλιώς να στα περιγράφουν άλλοι»), στη συμμετοχή στο *πιλοτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα* στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου («Ήταν πολύ ωραία εμπειρία. Πολύ ωραία όντως»), στην *ιστορία των χώρων* που επισκέφτηκαν («Μου κάνει εντύπωση πώς μπόρεσαν κι έχτισαν αυτό στην εποχή τους» (Ακρόπολη), στην *ξενάγηση* και στην *αίσθηση από την απτική προσέγγιση* αρχαιολογικών μνημείων σε ατομική επίσκεψη κατά την περίοδο που το συγκεκριμένο άτομο ήταν αμβλύωπας («Χάιδενα τους κίονες, μετρούσα τις αυλακώσεις, προσπαθούσα να τις φανταστώ, όλες τις φθορές που πέρασαν... άλλη διαδικασία» (Ακρόπολη)

Στην αντίστοιχη ερώτηση για δυσάρεστες αναμνήσεις, αρνητικές εντυπώσεις ή κάτι που τους ενόχλησε στις επισκέψεις αυτές, εκτός από την *αρνητική συμπεριφορά ανθρώπων* σε ορισμένα μουσεία που προαναφέρθηκε, αναφέρεται, επίσης η *απαγόρευση της ψηλάφησης*.

Πίνακας 18: Εντυπώσεις από τις επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους

Ευχάριστες αναμνήσεις - Θετικές Εντυπώσεις	Δυσάρεστες αναμνήσεις- Αρνητικές εντυπώσεις
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Εμπειρίες απτικής πρόσβασης στα εκθέματα 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απαγόρευση απτικής πρόσβασης στα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ξενάγηση 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αρνητική συμπεριφορά προσωπικού
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ιστορία του χώρου (Ακρόπολη) 	

▪ **Επιθυμία για επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους**

Η δυνατότητα απτικής πρόσβασης στα εκθέματα των μουσείων συμβαδίζει με την επιθυμία των ατόμων αυτής της κατηγορίας για επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους. Όλα τα άτομα του δείγματος αυτής της κατηγορίας δηλώνουν ότι θα επιθυμούσαν να πραγματοποιήσουν επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους ή δεν θα έλεγαν όχι, με την προϋπόθεση όμως να μπορούν να έχουν απτική πρόσβαση στα εκθέματα (*«Ναι, έχει αλλάξει πολύ πιστεύω. Δηλαδή, πριν ένωθα περίεργα, πώς θα δω τα εκθέματα που δεν βλέπω. Δηλαδή πρέπει να τα πιάνω. Μετά επιβεβαιώθηκα»* (εμπειρία και σχόλια από τη συμμετοχή στο πιλοτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Παιδαγωγικού Τμήματος Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας), *«Θα ήθελα πολύ να συμμετέχω στη διαδικασία, αλλά δεν μπορώ να συμμετέχω, το 'χω συνειδητοποιήσει, το απορρίπτω, τέλειωσε. Απλά»*).

▪ **Μουσείο και εμπλουτισμός της καθημερινότητας**

Αναφορικά με τον ρόλο του μουσείου στον εμπλουτισμό της καθημερινότητας, τα άτομα αυτής της κατηγορίας πιστεύουν γενικά ότι τα μουσεία μπορούν να εμπλουτίσουν την καθημερινότητα (*κάνουν την καθημερινότητα πιο όμορφη*) μέσα από την *πρόσβαση σε διαφορετικές πληροφορίες* που μπορούν να ανοίξουν καινούριους δρόμους αλλά και την *απόκτηση γνώσεων* (*«Κάθε πληροφορία εμπλουτίζει την καθημερινότητα... δεν ξέρεις τι δρόμους μπορεί να ανοίξει. Και...θα κάνουμε μόνο τα απαραίτητα; Άλλο το ζην κι άλλο το ευ ζην»*, *«Είναι ωραίο να μαθαίνεις»*). Ωστόσο, σε μία περίπτωση αναφέρεται ότι το μουσείο θα μπορούσε να εμπλουτίσει την καθημερινότητα αλλά αυτή τη στιγμή προηγούνται άλλα πράγματα.

Πίνακας 19: Μουσείο και καθημερινότητα

Μουσείο και εμπλουτισμός της καθημερινότητας	<ul style="list-style-type: none">▪ Πρόσβαση σε διαφορετικές πληροφορίες▪ Εμπλουτισμός γνώσεων
---	---

▪ Προτάσεις για την προσβασιμότητα

Οι προτάσεις τους για την προσβασιμότητα σε μουσειακούς χώρους αναφέρονται κυρίως στη *δυνατότητα απτικής προσέγγισης των εκθεμάτων με περισσότερα εκθέματα ή αντίγραφα* («Το να φτιάξω μουσεία προσβάσιμα χωρίς να τους επιτρέπω την ψηλάφηση δε λέει», «Πιο πολλά εκθέματα, μπορούν να έχουν για παράδειγμα δίπλα στο αληθινό κομμάτι ένα πιστό αντίγραφο»), στην *ύπαρξη προσωπικού για τη διευκόλυνση του προσανατολισμού και της κινητικότητας* («να σου δώσουν μια κατεύθυνση, πώς θα πας, πώς θα γυρίσεις, πώς είναι ο χώρος»), στην *παροχή πληροφοριών σε Braille και υλικό σε ηχητική μορφή*, («το υλικό να δίνεται και σε Braille ή σε ηχητική μορφή, να μπορέσω να πάρω το cd. Να το πληρώσω»), στην *πληροφόρηση* για ανάλογες δράσεις των μουσείων μέσα από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (τηλεόραση, ραδιόφωνο, διαδίκτυο), τα Πανεπιστήμια αλλά και την συνεργασία μεταξύ των φορέων που εκπροσωπούν τους τυφλούς στην Ελλάδα («να υπάρχουν πληροφορίες ότι τότε θα γίνει μια έκθεση»), την *ξενάγηση* και το *ευέλικτο ωράριο* των μουσείων ώστε να μπορούν να προγραμματίσουν την επίσκεψη και να συμμετάσχουν σε ανάλογες δράσεις.

Πίνακας 20: Προσβασιμότητα

Προτάσεις για την προσβασιμότητα σε μουσειακούς χώρους
<ul style="list-style-type: none">▪ Δυνατότητα απτικής προσέγγισης αυθεντικών εκθεμάτων ή αντιγράφων▪ Προσωπικό για τη διευκόλυνση του προσανατολισμού και της κίνησης▪ Πρόσβαση σε πληροφορίες με Braille▪ Υλικό σε ηχητική μορφή▪ Ενημέρωση για τις δράσεις των μουσείων που απευθύνονται σε άτομα με προβλήματα όρασης▪ Ξενάγηση▪ Ευέλικτο ωράριο

5.4.3. Άτομα με αμβλυωπία (Αριθμός ατόμων: 6).

- **Επισκέψεις σε χώρους πολιτισμικής αναφοράς και μουσεία**

Όλα τα άτομα αυτής της κατηγορίας δήλωσαν ότι επισκέπτονται διάφορους χώρους πολιτισμικής αναφοράς με συχνότητα που διαφέρει από άτομο σε άτομο για λόγους χρόνου και υποχρεώσεων. Ο χώρος που κυρίως ανέφεραν είναι το **θέατρο**, και ακολουθούν οι **συναυλίες**, οι **βιβλιοθήκες** (και του Πανεπιστημίου) και η **λέσχη** του σωματείου των τυφλών.

Αναφορικά με τις επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους, όλα τα άτομα αυτής της κατηγορίας δήλωσαν ότι έχουν επισκεφτεί κατά καιρούς διάφορα μουσεία. Ο αριθμός των επισκέψεων που έχουν πραγματοποιήσει κυμαίνεται από 2- 5 και 5 - 10 ενώ σε κάποιες περιπτώσεις δεν προσδιορίζουν τον αριθμό («*Δε θυμάμαι*», «*Στις διακοπές μας πάντα πηγαίνουμε και στα μουσεία*»). Σε τρεις περιπτώσεις ατόμων αυτής της κατηγορίας οι επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους είναι σχετικά πρόσφατες ενώ τα υπόλοιπα άτομα δεν προσδιορίζουν πότε ήταν η τελευταία φορά που επισκέφτηκαν κάποιο μουσείο («*Δε θυμάμαι ακριβώς. Πριν από 10 – 15 χρόνια...στην ΣΤ' Δημοτικού νομίζω*», «*Τελευταία φορά δε θυμάμαι ακριβώς*»).

Στην ερώτηση για τα είδη των μουσείων που έχουν επισκεφτεί, τα άτομα αυτής της κατηγορίας έδωσαν απαντήσεις που αφορούν **συμβατικά μουσεία** στην Ελλάδα και το εξωτερικό με συγκεκριμένες αναφορές (*το Αρχαιολογικό στη Θεσσαλονίκη, Μουσείο Γουλανδρή, Μουσείο Παπαδιαμάντη, το Βρετανικό Μουσείο της Μαντάμ Τυσσώ*) ή πιο γενικές (*λαογραφικά, ιστορικά, βυζαντινά, νεωτερικά, γενικά διάφορα, μουσεία με πουλιά*), **αρχαιολογικούς χώρους** (*Δελφούς, Βεργίνα*), **εκκλησίες** (*Άγιος Δημήτριος στη Θεσσαλονίκη, γιατί κι αυτό είναι μουσείο, στην Παναγία Τήνο*), **μοναστήρια** και **εκθέσεις** που οργανώνονται σε διάφορους **πολιτιστικούς χώρους** (*όχι μουσεία-μουσεία, εκθέσεις που κάνουν σε κάποιους χώρους...εκθέσεις ζωγραφικής και φωτογραφίας*). Ορισμένα άτομα αυτής της κατηγορίας δεν έδωσαν συγκεκριμένες απαντήσεις στην ερώτηση αυτή («*Του Βόλου σίγουρα....Δε θυμάμαι και πολύ καλά*», «*Από τα μέρη που έχουμε πάει, σε νησιά, έχουμε επισκεφτεί διάφορα μουσεία*»).

Πίνακας 21: Επισκέψεις σε χώρους πολιτισμικής αναφοράς και μουσεία

Χώρος	Αριθμός επισκέψεων
▪ Θέατρα	
▪ Συναυλίες	
▪ Βιβλιοθήκες	
▪ Λέσχη σωματείου τυφλών	
▪ Μουσεία	3- 5
✓ Συμβατικά Μουσεία	5- 10
✓ Αρχαιολογικοί χώροι	Δεν προσδιορίζουν
✓ Εκκλησίες	
✓ Μοναστήρια	
✓ Εκθέσεις	
✓ Πολιτιστικοί χώροι	

▪ **Γνώσεις για μουσεία**

Σε ό,τι αφορά τις γνώσεις τους για άλλα μουσεία, τα άτομα αυτής της κατηγορίας έδωσαν ποικίλες απαντήσεις με περισσότερο γενικές απαντήσεις και όχι συγκεκριμένες αναφορές («Διάφορα, αρχαιολογικά, λαογραφικά», «Διάφορα», «Έχω ακούσει το μουσείο κάτω στο Ναύπλιο, το μουσείο στην Πάτρα») ενώ δύο άτομα δήλωσαν ότι δεν γνωρίζουν άλλα μουσεία («Δεν γνωρίζω... από την τηλεόραση κάποια πράγματα αλλά όχι δεν γνωρίζω, δε θυμάμαι»).

▪ **Κυριότεροι λόγοι επίσκεψης σε μουσεία**

Τα άτομα αυτής της κατηγορίας δήλωσαν ότι έχουν επισκεφτεί μουσεία στο πλαίσιο *σχολικών εκδρομών* όταν ήταν μαθητές («Με το σχολείο που μας πήγαιναν»), στη διάρκεια *εκδρομών με συλλόγους* ή με το σχολείο των παιδιών τους και *διακοπών* («στις διακοπές που πηγαίναμε και υπήρχε κάποιο μουσείο και θέλαμε να το επισκεφτούμε»). Ένα άτομο δήλωσε ότι γενικά *του αρέσει να επισκέπτεται μουσεία* γιατί *βλέπεις πράγματα που προφανώς δεν μπορείς να δεις στον δρόμο και κυρίως εκθέσεις σε πολιτιστικούς χώρους που μπορεί να υπάρχουν στην πόλη και τους*

οποίους μπορεί να επισκεφτεί στη βόλτα του. Σε άλλη περίπτωση αναφέρθηκε ότι το κίνητρο είναι και το **γενικότερο ενδιαφέρον** για τους χώρους αυτούς αλλά και η **ανάγκη σύγκρισης** και επιβεβαίωσης της κατάστασης αναφορικά με το οπτικό πρόβλημα («Είναι μεγάλη η ανάγκη της σύγκρισης για μένα. Να βλέπω κομμάτι – κομμάτι τι χάνω. Έτσι επιβεβαιώνεται σε ποια κατάσταση είμαι... να καταλάβω ότι ακόμα μπορώ να το κάνω και μόνη μου ανεξάρτητα αν λαμβάνω πλέον πολύ λίγα κομμάτια»). Επίσης, ένα άτομο δήλωσε ότι ο κύριος λόγος για τον οποίο οι επισκέψεις σε μουσεία έχουν μειωθεί είναι η **αδυναμία πρόσβασης και κατανόησης των εκθεμάτων** («αυτό τώρα δεν υπάρχει λόγος να το κάνω») ενώ ένα άτομο δήλωσε ότι πηγαίνει για να συνοδεύσει το παιδί του στις σχολικές εκδρομές («Δεν πήγα για μένα, καθόλου, γιατί ξέρω ότι αυτό που ήθελα εγώ να αισθανθώ και να δω δεν θα το ευχαριστιόμουν, πήγα για το παιδί μου, με το σχολείο»).

Πίνακας 22: Λόγοι επίσκεψης σε μουσεία

Κυριότεροι λόγοι για τη συχνότητα των επισκέψεων
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Οργάνωση επισκέψεων με πρωτοβουλία άλλων <ul style="list-style-type: none"> ✓ Σχολείο ✓ Σύλλογοι ▪ Οικογενειακές διακοπές, ταξίδια ▪ Προσωπικοί λόγοι <ul style="list-style-type: none"> ✓ Αδυναμία πρόσβασης στα εκθέματα ✓ Γενικότερο ενδιαφέρον γι' αυτούς τους χώρους ✓ Ανάγκη σύγκρισης

▪ **Πλαίσιο Επίσκεψης**

Ανάλογα, το πλαίσιο επίσκεψης είναι το **σχολείο**, οι **σύλλογοι**, η **οικογένεια**, οι **φίλοι** ενώ αναφέρθηκαν και **ατομικές επισκέψεις**.

Πίνακας 23: Πλαίσιο επίσκεψης

Πλαίσιο Επίσκεψης	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Σχολείο ▪ Σύλλογοι
-------------------	---

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Οικογένεια ▪ Φίλοι ▪ Ατομική επίσκεψη
--	---

▪ **Συμμετοχή σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή ξενάγηση**

Κανένα από τα άτομα του δείγματος δε συμμετείχε κατά τη διάρκεια των επισκέψεων αυτών σε κάποιο οργανωμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή πρόγραμμα σχεδιασμένο σύμφωνα με τις ανάγκες των ατόμων αυτών. Τα άτομα αυτής της κατηγορίας αναφέρουν γενικά ξεναγήσεις που είχαν στο πλαίσιο σχολικών εκδρομών αλλά και σε ορισμένες επισκέψεις σε μουσεία που πραγματοποίησαν μετά το σχολείο.

▪ **Παράγοντες που διευκόλυναν ή δυσκόλεψαν την επίσκεψη**

Στην ερώτηση για τους παράγοντες που διευκόλυναν την πρόσβαση οι απαντήσεις αναφέρονται κυρίως στα *άλλα άτομα* που τους συνοδεύουν όπως φιλικά ή συγγενικά πρόσωπα και τους βοηθούν στην κίνηση αλλά και στην επικοινωνία με τα εκθέματα με *λεκτικές περιγραφές* («...στην κίνηση, με είχαν εναλλάξ αγκαζέ κάποιος και προχωρούσαμε στα εκθέματα», «Ο άντρας μου που μου εξηγούσε», «Ο μπαμπάς μου και η μαμά μου αναλάμβαναν να μου λένε»), στην *ξενάγηση*, στον *μεγάλο χώρο του μουσείου* («ότι ήταν πολύ μεγάλο, μεγάλος χώρος»), και στα *βοηθητικά γυαλιά* που έχουν οι ίδιοι. Ένα άτομο ανέφερε ότι σε κάποια από τις επισκέψεις του σε μουσείο τού επιτράπηκε η *απτική πρόσβαση* σε εκθέματα.

Ο παράγοντας που κυρίως δυσκόλεψε τα άτομα αυτής της κατηγορίας στις επισκέψεις τους στα μουσεία είναι η *απόσταση από τα εκθέματα* και η *απαγόρευση να πλησιάσουν πιο κοντά* («που δε μ' άφηναν να πλησιάσω κοντά»), η *απαγόρευση της ψηλάφησης* («έχω την ανάγκη να αγγίζω κάποια πράγματα για να καταλάβω καλύτερα»), η *συμπεριφορά του προσωπικού* και οι *ρυθμοί της ξενάγησης* («Είναι αγενείς», «Ο ξεναγός θα μπορούσε να είναι πιο προσιτός... να το δείχνει πιο σιγά, λίγο πιο εξειδικευμένα», «Δεν μου εξηγούσανε»), η *τοποθέτηση των εκθεμάτων σε προθήκες* («δυσκολεύομαι αν το έχουν σε τζαμαρία και είναι στο ένα μέτρο»), ο *χαμηλός φωτισμός* στους μουσειακούς χώρους («αρκετές φορές στο μουσείο είναι ένα θέμα ο φωτισμός... προσεγγμένο ίσως φως στα εκθέματα αλλά...φώτισε και λίγο τον διάδρομο, είναι ένα ζήτημα»), η *διαμόρφωση του χώρου* («κάποιες φορές που κάνουν

κάτι περίεργα και βάζουν κάτι εκθέματα στη μέση ενός διαδρόμου»), ο **μεγάλος αριθμός επισκεπτών** («μες το μπουλούκι να μην ξέρω τι να κάνω και να χαθώ») και η **απαγόρευση της φωτογράφισης**.

Πίνακας 24: Διευκολύνσεις και δυσκολίες πρόσβασης

Παράγοντες που διευκόλυναν την πρόσβαση	Παράγοντες που δυσκόλεψαν την πρόσβαση ή ενόχλησαν
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Πρόσωπα που τους συνοδεύουν στην επίσκεψη (φίλοι, συμμαθητές, συγγενικά πρόσωπα) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απόσταση από τα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Λεκτικές περιγραφές τρίτων 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απαγόρευση να πλησιάσουν κοντά στα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ξενάγηση 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απαγόρευση της ψηλάφησης
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ο μεγάλος χώρος του μουσείου 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αρνητική συμπεριφορά προσωπικού
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Προσωπικά βοηθητικά γυαλιά 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Γρήγοροι ρυθμοί ξενάγησης
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Δυνατότητα απτικής πρόσβασης στα εκθέματα 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Τοποθέτηση εκθεμάτων σε βιτρίνες
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Χαμηλός φωτισμός χώρου
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Διαμόρφωση έκθεσης
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Μεγάλος αριθμός επισκεπτών
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απαγόρευση φωτογράφισης

▪ Τρόποι πρόσβασης στα εκθέματα

Αναφορικά με τους τρόπους επικοινωνίας με τα εκθέματα, τα άτομα αυτής της κατηγορίας ανέφεραν ως κύριο τρόπο την **ξενάγηση** και τις **λεκτικές περιγραφές** των προσώπων που τα συνόδευαν. Ένα άτομο μόνο δήλωσε ότι σε κάποιο μουσείο του επιτράπηκε η **απτική πρόσβαση** σε εκθέματα ενώ στο ίδιο μουσείο υπήρχε **υπολογιστής** (με οθόνη αφής) και **απτικός χάρτης**. Επίσης, στην ίδια περίπτωση αναφέρθηκε και η **ηχογραφημένη περιγραφή εκθεμάτων**. Δεν αναφέρθηκαν άλλες παρόμοιες εμπειρίες ή διευκολύνσεις με άλλο υλικό (αντίγραφα, μακέτες, έντυπα σε Braille, κ.λπ.).

Πίνακας 25: Πρόσβαση στα εκθέματα

Τρόποι πρόσβασης στα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none">▪ Ξενάγηση/Λεκτικές περιγραφές τρίτων▪ Απτική πρόσβαση▪ Η/Υ▪ Απτικός χάρτης▪ Ηχογραφημένη περιγραφή (οι τελευταίες τέσσερις κατηγορίες αναφέρονται σε ένα μουσείο)

▪ Αίσθηση από την επαφή με τα εκθέματα

Αν και η ξενάγηση γενικά είναι βοηθητική φαίνεται ότι δεν είναι αρκετή για την πρόσβαση και την επικοινωνία με τα μουσειακά εκθέματα και για τους αμβλύωπες εξαιτίας των *γρήγορων ρυθμών της ξενάγησης* και της *απόστασης από τα εκθέματα* («Προφανώς βοήθησε (η ξενάγηση) μόνο που βιαζόταν», «Ο ξεναγός προχωρούσε γρήγορα και ενώ αφήνανε να αγγίζω μας πήγαινε στο επόμενο, δεν μ' άφηνε να ολοκληρώσω», «Δεν καταλάβαινα και πολλά γιατί απαγορευόταν να πάω πολύ κοντά»)

Παρά τα θετικά συναισθήματα που υπάρχουν από την επαφή με τα εκθέματα («Σίγουρα πιο γεμάτος», «Γλυκό αίσθημα, κάτι ωραίο», «Όμορφα!», «Συγκίνηση και θαυμασμό»), τα άτομα αυτής της κατηγορίας αναφέρουν και μια *αίσθηση κρυάδας* και *απογοήτευσης* («βγαίνω με μια κρυάδα με την άποψη «ρε συ, πήγα στο μουσείο αλλά δεν τα είδα και τόσο καλά τελικά», «Η γενική αίσθηση όμως είναι ότι είμαστε έξω από αυτό το κομμάτι αλλά ότι δεν υπάρχει κατάρτιση για μας...είναι λίγο απογοητευτικό»). Επίσης αναφέρουν και *συναισθήματα ασαφή* αλλά ταυτόχρονα και *θετικά* όπως την *ικανοποίηση από την αύρα* και την *ατμόσφαιρα του χώρου* («Περίεργος χώρος...διαφορετικός, περίεργος αλλά κάτι γλυκό», «Συνήθως είναι σημαντικό στα άτομα με ειδικές ανάγκες να παίρνουν την αύρα, την ατμόσφαιρα, κάτι που μπορεί να σε ικανοποιήσει»). Επίσης επισημαίνουν ακόμα ότι οι αμβλύωπες δίνουν *έμφαση στις λεπτομέρειες* των εκθεμάτων («Είμαι πιο πολύ της λεπτομέρειας, πρώτα κοιτούσα πολύ επιφανειακά ένα έργο»).

▪ Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά άλλων επισκεπτών

Σε ό,τι αφορά την αλληλεπίδραση με τους άλλους επισκέπτες του μουσείου, σε μια περίπτωση αναφέρθηκε η αίσθηση ότι οι άλλοι επισκέπτες *κοίταζαν περίεργα* («τι κάνει αυτός αφού δεν επιτρέπεται»), καθώς και *αρνητικά σχόλια* («ε, δε βλέπει, τι ρωτάει»). Αναφέρθηκε, επίσης και περίπτωση που επισκέπτης πρόσφερε *βοήθεια* («...ένας επισκέπτης που κατάλαβε ότι είχα πρόβλημα και δεν μπορούσα να ακολουθήσω, έμεινε μαζί μου και μου εξηγούσε»). Δεν υπήρξαν άλλες παρατηρήσεις για τους άλλους επισκέπτες πέρα από το γεγονός ότι μερικές φορές δείχνουν να μην ενδιαφέρονται ουσιαστικά για τα εκθέματα.

Πίνακας 26: Μουσειακός χώρος και επισκέπτες

Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά άλλων επισκεπτών
<ul style="list-style-type: none">▪ Καμία παρατήρηση▪ Περιέργεια για τα άτομα με προβλήματα όρασης▪ Παροχή βοήθειας▪ Αρνητικά σχόλια▪ Αδιαφορία για τα εκθέματα

▪ Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά προσωπικού

Στην ερώτηση σχετικά με το προσωπικό των μουσείων, αν χρειάστηκαν κάτι οι ίδιοι και πώς εξυπηρετήθηκαν, τα περισσότερα άτομα αυτής της κατηγορίας δήλωσαν ότι *δεν ζήτησαν κάτι από το προσωπικό του μουσείου* είτε επειδή συνοδεύονταν από άλλα πρόσωπα είτε επειδή δεν το σκέφτηκαν ή δεν ήθελαν να το κάνουν («δεν έχω παράπονο, εφ' όσον δεν κινήθηκα εγώ», «Δεν δίνω δικαίωμα...δηλαδή αν θα περιμένω να ακούσω το «όχι» ή το «δεν μπορώ» ή «τι θέλετε», όχι δεν το ζητάω»). Στις περιπτώσεις που χρειάστηκαν να ζητήσουν κάτι και το έκαναν, αυτό ήταν η άδεια να πλησιάσουν πιο κοντά ή να ψηλαφίσουν. Σε μια μόνο περίπτωση αναφέρθηκε ότι επιτράπηκε η ψηλάφηση. Αναφορικά με τη γενικότερη συμπεριφορά του προσωπικού των μουσείων οι απαντήσεις ποικίλουν. Ορισμένοι δηλώνουν ότι γενικά οι άνθρωποι των μουσείων είναι *ευγενικοί* ενώ σε άλλες περιπτώσεις *αγενείς*

(«είναι αγενείς, κοιτάν λοξά»). Αναφέρονται επίσης οι γενικότερες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν σε ό,τι αφορά την εξυπηρέτηση και την **έλλειψη κατανόησης** («ξέρετε δεν μπορεί, και...θα είναι δύσκολο να το καταλάβει...»). Επίσης, σε άλλες σχετικές ερωτήσεις, τα άτομα αυτής της κατηγορίας επισημαίνουν τους **γρήγορους ρυθμούς ξενάγησης** που τους δυσκολεύουν.

Πίνακας 27: Μουσειακός χώρος και προσωπικό

Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά προσωπικού
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Καμία αλληλεπίδραση ▪ Δυσκολίες στην επικοινωνία <ul style="list-style-type: none"> ✓ Γρήγοροι ρυθμοί ξενάγησης ✓ Έλλειψη κατανόησης ▪ Αίτημα για ψηλάφηση αντικειμένων ή να πλησιάσουν πιο κοντά <ul style="list-style-type: none"> ✓ Όχι ✓ Ναι

▪ **Ευχάριστες ή δυσάρεστες αναμνήσεις/εντυπώσεις**

Στην ερώτηση για θετικές εντυπώσεις ή ευχάριστες αναμνήσεις, οι απαντήσεις των ατόμων αυτής της κατηγορίας αναφέρονται στις γενικότερες εντυπώσεις από **τα εκθέματα των μουσείων** που έχουν επισκεφτεί και από τους **αρχαιολογικούς χώρους** («*Το Βρετανικό σαν μουσείο είναι το πιο εντυπωσιακό...*», «*Στην αρχαία Μαρόνεια ήταν τέλεια. Έχουμε ωραία πράγματα, πολύ ωραία ελληνικά μουσεία*»), στις περιπτώσεις που τους επιτράπηκε η **απτική πρόσβαση** στα εκθέματα, στα **μέσα τεχνολογίας** («είχανε κάτι σαν υπολογιστή που έδειχνε ηφαίστειο, με αφή όμως, μπορούσες να το αγγίζεις και να καταλάβεις»). Επίσης αναφέρεται η **βοήθεια του ξεναγού** και η **ευγενική συμπεριφορά** ενός επισκέπτη ενώ ένα άτομο δεν ανέφερε κάποια ευχάριστη ανάμνηση («*Δε θυμάμαι κάτι...ήταν και πολύ παλιά*»).

Στην αντίστοιχη ερώτηση για δυσάρεστες αναμνήσεις, αρνητικές εντυπώσεις ή κάτι που τους ενόχλησε στις επισκέψεις αυτές, οι απαντήσεις περιελάμβαναν τους παράγοντες που δυσκόλεψαν την πρόσβασή τους και κυρίως την **απαγόρευση της ψηλάφησης**, την **απαγόρευση να πλησιάσουν πιο κοντά στα εκθέματα** και την **αρνητική συμπεριφορά** των υπευθύνων των μουσείων.

Πίνακας 28: Εντυπώσεις από τις επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους

Ευχάριστες αναμνήσεις – Θετικές εντυπώσεις	Δυσάρεστες αναμνήσεις – Αρνητικές εντυπώσεις
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Τα εκθέματα 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απαγόρευση ψηλάφησης
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ο χώρος (αρχαιολογικοί χώροι) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απόσταση από τα εκθέματα και απαγόρευση να πλησιάσουν πιο κοντά
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Δυνατότητα απτικής πρόσβασης στα εκθέματα 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αρνητική συμπεριφορά προσωπικού
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Χρήση Η/Υ 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ξενάγηση 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ευγενική συμπεριφορά επισκέπτη 	

▪ **Επιθυμία για επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους**

Στην ερώτηση αν γενικότερα επιθυμούν ή ενδιαφέρονται για επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους οι απαντήσεις είναι θετικές («Ναι...γιατί είναι κάτι διαφορετικό, μπορείς να μάθεις πράγματα», «Ναι πάρα πολύ», «Θα μου άρεσε»), τίθεται όμως το ζήτημα τη προσβασιμότητας («Αν δεν μ' αφήσουν να το αγγίζω, να το ψηλαφίσω, να δω πώς είναι το άγαλμα...και πρέπει να υπάρχει και κάποιος να μου εξηγεί...αυτό τώρα δεν υπάρχει λόγος να το κάνω»).

▪ **Μουσείο και εμπλουτισμός της καθημερινότητας**

Αναφορικά με τον ρόλο του μουσείου στον εμπλουτισμό της καθημερινότητας, τα άτομα αυτής της κατηγορίας πιστεύουν γενικά ότι τα μουσεία είναι *κάτι ξεχωριστό*, έχουν *μία αύρα, ηλεκτρισμό, ενέργεια*, έχουν *πράγματα διαφορετικά* («...που μπορεί να μην έχεις φανταστεί», «Μπορείς να πεις «κοίτα κάτι που δεν ήξερα») και μπορούν μ' αυτόν τον τρόπο να *αλλάξουν την καθημερινότητα* («να μπορέσεις να ξεφύγεις από αυτό που ζεις τώρα και να ταξιδέψεις κάπου αλλού») και ότι προσφέρουν *γνώσεις* («Εννοείται. Ό,τι έχει σχέση με την ιστορία γενικά»). Σε μία

περίπτωση αναφέρθηκε ότι οι επισκέψεις στα μουσεία και οι γνώσεις που αποκτά κανείς μέσα σ' αυτά έχουν και μια *ψυχολογική διάσταση* («αλλάζει η διάθεσή σου...ξεχνώ το πρόβλημά μου»).

Πίνακας 29: Μουσείο και καθημερινότητα

Μουσείο και εμπλουτισμός της καθημερινότητας
<ul style="list-style-type: none">▪ Διαφορετικός χώρος▪ Γνώσεις▪ Διαφορετικές εμπειρίες

▪ Προτάσεις για την προσβασιμότητα

Οι προτάσεις τους για την προσβασιμότητα σε μουσειακούς χώρους αναφέρονται σε θέματα που αφορούν το προσωπικό των μουσείων όπως η *συμπεριφορά, η ευαισθητοποίηση και η κατανόηση* («Πιστεύω ότι οι ξεναγοί... θα έπρεπε να υπάρχει λίγη περισσότερη κατανόηση, μία προσοχή λίγο παραπάνω στα μουσεία για τα άτομα με ειδικές ανάγκες»), η *βοήθεια από την πλευρά του προσωπικού* στην κίνηση και την επικοινωνία με τα εκθέματα και οι πιο *αργοί ρυθμοί ξενάγησης* («θα μπορούσε ένας άνθρωπος από το προσωπικό να τον βοηθάει λίγο στα εκθέματα, να τον αφήνει να πηγαίνει πιο κοντά, να περάσει τις κορδέλες, να τον προσέχει βέβαια μην χτυπήσει. Να εξηγούν πολύ καλά τα πράγματα. Να καταλαβαίνει ο άλλος. Κυρίως να μην βιάζονται»). Σχετικά με το ζήτημα της πρόσβασης στα εκθέματα αναφέρονται στη *δυνατότητα απτικής πρόσβασης* στα εκθέματα ή σε *αντίγραφα* («να μου επιτραπεί να αγγίζω, έστω και με επίβλεψη»), τον *φωτισμό* του χώρου («Σίγουρα καλύτερος φωτισμός...με τον φωτισμό στον διάδρομο να το ψάζουν λίγο») και στη *δυνατότητα να πλησιάσει* κανείς πιο κοντά στα εκθέματα. Θίγουν, επίσης, την ανάγκη για τη *δημιουργία κινήτρων* στα άτομα με προβλήματα όρασης να επισκέπτονται μουσεία, τη *διαφήμιση*, την παροχή *ακουστικής ξενάγησης*, τη *δημιουργία μουσείων αφής* («μουσεία γι' αυτόν τον σκοπό») καθώς και τη *δυνατότητα φωτογράφισης* των εκθεμάτων ώστε να μπορούν να τα δουν σε μεγέθυνση.

Πίνακας 30: Προσβασιμότητα

Προτάσεις για την προσβασιμότητα σε μουσειακούς χώρους
<ul style="list-style-type: none">▪ Ευαισθητοποίηση, κατανόηση από την πλευρά του προσωπικού▪ Βοήθεια από την πλευρά του προσωπικού (πρόσβαση στα εκθέματα)▪ Όχι γρήγοροι ρυθμοί ξενάγησης▪ Δυνατότητα απτικής πρόσβασης στα εκθέματα – αντίγραφα▪ Δυνατότητα να πλησιάζουν κοντά στα εκθέματα▪ Φωτισμός χώρου▪ Δημιουργία κινήτρων▪ Διαφήμιση, ενημέρωση▪ Ηχογραφημένη ξενάγηση▪ Δημιουργία μουσείων αφής▪ Δυνατότητα φωτογράφισης

5.5. Σύνοψη των αποτελεσμάτων

Μια πρώτη συνοπτική εικόνα των αποτελεσμάτων δείχνει ότι αν και οι εμπειρίες των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα από επισκέψεις σε μουσεία αναφέρονται σε μια ποικιλία μουσειακών χώρων, με συχνότητα που διαφέρει από άτομο σε άτομο, κανένα από τα άτομα αυτά δε συμμετείχε σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή ανάλογη δράση³⁷ σχεδιασμένη για άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης.

Οι διευκολύνσεις αναφέρονται κυρίως στην παρουσία άλλων προσώπων και στις λεκτικές περιγραφές των εκθεμάτων. Οι τελευταίες αποτελούν ουσιαστικά και τον μοναδικό τρόπο προσέγγισης των εκθεμάτων ιδιαίτερα για τα άτομα με ολική απώλεια όρασης. Για την ίδια κατηγορία ατόμων ο κυριότερος παράγοντας δυσκολίας στην πρόσβαση είναι η έλλειψη εναλλακτικών τρόπων προσέγγισης των εκθεμάτων και κυρίως η απαγόρευση της απτικής πρόσβασης στα εκθέματα.

³⁷ Εξαίρεση αποτέλεσε ένα άτομο με ολική απώλεια όρασης που συμμετείχε σε πιλοτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Παιδαγωγικού Τμήματος Ειδικής Αγωγής στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου (βλ. σημ.35).

Για τα άτομα με αμβλυωπία οι δυσκολίες πρόσβασης αναφέρονται στην απαγόρευση απτικής πρόσβασης στα εκθέματα αλλά και σε άλλους περιορισμούς που θέτουν οι μουσειακοί χώροι που δυσκολεύουν και την οπτική πρόσβαση σ' αυτά.

Η έννοια της προσβασιμότητας για τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης συνδέεται με την πρόσβαση στα ίδια τα εκθέματα αναδεικνύοντας έτσι την εννοιολογική, διανοητική και πολυαισθητηριακή πρόσβαση σε κύριο ζητούμενο.

Οι εμπειρίες και η αίσθηση που έχουν αποκομίσει από την επαφή με τα εκθέματα των μουσείων χαρακτηρίζονται από θετικά συναισθήματα κυρίως για την απόκτηση γνώσεων αλλά και από απογοήτευση για την ελλιπή πρόσβαση και κατανόηση. Ανάλογα, οι ευχάριστες αναμνήσεις συνδέονται σε σημαντικό βαθμό με τις διευκολύνσεις στην πρόσβαση ενώ οι δυσάρεστες αναμνήσεις ή αρνητικές εντυπώσεις ταυτίζονται με τις δυσκολίες πρόσβασης συμπεριλαμβανομένης και της αρνητικής συμπεριφοράς του προσωπικού των μουσείων.

Το μουσείο θεωρείται ότι μπορεί να εμπλουτίσει την καθημερινότητα με διάφορους τρόπους αλλά η επιθυμία για επισκέψεις σε μουσεία συνδέεται με την προσβασιμότητα για τη βελτίωση της οποίας και οι τρεις κατηγορίες του δείγματος καταθέτουν ποικίλες προτάσεις.

Αναλυτικότερη συζήτηση και σχολιασμός των αποτελεσμάτων της έρευνας γίνεται στο κεφάλαιο που ακολουθεί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

6.1. Εισαγωγή

Η αλλαγή της φιλοσοφίας του μουσείου, στον πυρήνα της οποίας βρίσκεται μια νέα ανθρωποκεντρική αντίληψη που εστιάζεται στον άνθρωπο επισκέπτη – αποδέκτη και την εκπαιδευτική και κοινωνική του αποστολή του, αποτελεί μια καθοριστικής σημασίας παράμετρο που διευρύνει την έννοιά του και τις παραδοσιακές του λειτουργίες (Γκαζή, 1999). Η παιδευτική αξιοποίηση γενικότερα των μουσειακών χώρων συνδέεται με την προάσπιση του δικαιώματος όλων των ατόμων στο πολιτισμό και με το αντιστάθμισμα των κοινωνικών ανισοτήτων (Νάκου, 2001: 108, 2002: 127). Επιπλέον, το μουσείο ως χώρος δια βίου μάθησης είναι ένας τόπος στον οποίο κάθε μέλος της κοινότητας μπορεί να επανέρχεται και να αντλεί πληροφορίες σε όλη του τη ζωή (Άλκηστις, 1996: 11).

Τα σύγχρονα μουσεία στην προσπάθειά τους να απευθυνθούν σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους όχι μόνο στη διατήρηση και τη μελέτη των συλλογών αλλά και στη σχέση τους με το κοινό τους, αναπτύσσοντας ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων με επικοινωνιακή και εκπαιδευτική πρόθεση (Νικονάνου, 2002: 12 · Οικονόμου, 2003: 75 -78). Στην προσπάθεια πραγμάτωσης του κοινωνικού και εκπαιδευτικού τους ρόλου, τα μουσεία σήμερα αναγνωρίζουν ότι το «κοινό» τους δεν είναι ένα ομοιογενές κοινό αλλά αποτελείται από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες με διαφορετικά κοινωνικά ενδιαφέροντα και ανάγκες. Έτσι, το ερευνητικό ενδιαφέρον στρέφεται στη γνώση αυτού του κοινού και των δυνατοτήτων μάθησης (Νικονάνου, 2002: 66).

Στην περίπτωση των ατόμων με αναπηρία, η συζήτηση για τη δυνατότητα συμμετοχής τους στις δράσεις των μουσείων και την προάσπιση του δικαιώματός τους στον πολιτισμό, θέτει την προϋπόθεση της προσβασιμότητας, μιας έννοιας πολυδιάστατης που περιλαμβάνει όχι μόνο τη φυσική πρόσβαση αλλά και την εννοιολογική, τη διανοητική και την πολυαισθητηριακή πρόσβαση (McGinnis, 1999). Η προσβασιμότητα καθορίζεται τόσο από τη θεώρηση της ίδιας της αναπηρίας, ως μια δυναμική αλληλεπίδραση του ατόμου και των απαιτήσεων του περιβάλλοντος (Αργυρόπουλος, 2008), όσο και από την ανομοιογένεια της αναπηρίας που περιλαμβάνει διαφορετικές αλλά και διαφορετικού βαθμού αναπηρίες (Αλεξίου, 2004).

Τα μουσεία έχουν μια ιδιαίτερη βαρύτητα σε ό,τι αφορά την επαφή του «κοινού» με την ιστορία, την τέχνη και τον πολιτισμό και μπορούν να έχουν έναν πολύ σημαντικό ρόλο στην άρση της απομόνωσης των ατόμων με αναπηρία και στην κοινωνική τους ένταξη (Dufreney – Trinchinetti, 2004 · Πολυχρονίου, 2004). Παρά το γεγονός ότι σήμερα έχει ανοίξει ένας γόνιμος διάλογος γύρω από το θέμα και τις παραμέτρους της προσβασιμότητας των ατόμων με αναπηρία σε μουσειακούς χώρους (Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουντασάκη, 1999 · Τσιτούρη, 2004), τα μουσεία συχνά αποτυγχάνουν να ανταποκριθούν στον ρόλο τους ως δημόσιοι-προσβάσιμοι χώροι και ως φορείς πολλαπλών μηνυμάτων (Τσιτούρη, 2005).

Η συζήτηση για την προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία σε μουσειακούς χώρους προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, τη γνώση των χαρακτηριστικών, των αναγκών και των δυνατοτήτων των ατόμων της κάθε ομάδας αλλά και την παροχή δυνατοτήτων συμμετοχής των ατόμων αυτών στη λήψη αποφάσεων και τον σχεδιασμό ανάλογων δράσεων. Τα παραπάνω αποτελούν τη βάση για ανάλογες παρεμβάσεις και τη χάραξη μιας πολιτικής προσβασιμότητας με σεβασμό στην κάθε ομάδα και χωρίς προκαταλήψεις και μύθους που συχνά κυριαρχούν στην κοινή αντίληψη. Επιπλέον, υπηρετούν βασικές θέσεις των σύγχρονων μουσειολογικών και μουσειοπαιδαγωγικών αντιλήψεων που τοποθετούν στο επίκεντρο του σχεδιασμού των δράσεων των μουσείων τους ίδιους τους αποδέκτες και υποστηρίζουν ότι μόνο όταν παρέχονται δυνατότητες συμμετοχής και αποφάσεων στους επισκέπτες θα μπορέσει το μουσείο να πραγματοποιήσει τη βασική προϋπόθεση για δυναμική μόρφωση που είναι η συμμετρική και ισότιμη επικοινωνία (Νικονάνου, 2002: 96).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η παρούσα έρευνα η οποία εστιάζει σε μια ομάδα ατόμων με αναπηρία, και συγκεκριμένα στα άτομα με ολική ή μερική απώλεια όρασης. Σκοπός της έρευνας αυτής ήταν η διερεύνηση των ιδεών και των αντιλήψεων των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης για το μουσείο. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη διεξαγωγή συνεντεύξεων και συμμετείχαν σ' αυτή άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης τα περισσότερα από τα οποία κατοικούν στον νομό Μαγνησίας. Οι επιμέρους στόχοι της έρευνας ήταν η διερεύνηση των εμπειριών των ατόμων αυτών σχετικά με το μουσείο, η καταγραφή των αντιλήψεών τους για το μουσείο και την προσβασιμότητα και η καταγραφή των προτάσεών τους για τη βελτίωση των συνθηκών προσβασιμότητας σε μουσειακούς χώρους. Ανάλογα, οι ερωτήσεις των συνεντεύξεων κινήθηκαν γύρω από τρεις βασικούς άξονες: το μουσείο

ως χώρος, η πρόσβαση στο μουσείο και τα αναγνωρίσιμα βιώματα από την επαφή με τα εκθέματα και την κοινωνική αλληλεπίδραση μέσα στο χώρο του μουσείου.

Καθώς το ζήτημα της προσβασιμότητας των ατόμων με αναπηρία στους μουσειακούς χώρους προσλαμβάνει διαφορετικές διαστάσεις ανάλογα με το είδος και την έκταση του προβλήματος, κρίθηκε απαραίτητος ο διαχωρισμός του δείγματος της έρευνας σε υποκατηγορίες. Οι συνέπειες της απώλειας της όρασης συνδέονται τόσο με το είδος και την έκταση του οπτικού προβλήματος όσο και με την ηλικία στην οποία εμφανίστηκε, αν δηλαδή εμφανίστηκε σε πρώιμο στάδιο ανάπτυξης ή σε μεγαλύτερη ηλικία (Warren, 2005: 24). Έτσι, οι επιπτώσεις της απώλειας της όρασης σε τομείς όπως η κίνηση, η συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη ή η γλωσσική εξέλιξη κ.λπ., οι εμπειρίες από τη φοίτηση σε γενικό ή ειδικό σχολείο ή από την εργασία, η αποδοχή του προβλήματος και οι συναισθηματικές επιπτώσεις της ξαφνικής εμφάνισης ενός προβλήματος που στερεί εμπειρίες και δυνατότητες που θεωρούνταν δεδομένες (Kirkwood, 2005), διαμορφώνουν και επηρεάζουν τις ιδέες, τις απόψεις και τον τρόπο αντιμετώπισης των πραγμάτων. Για τους λόγους αυτούς και με όρους εκπαιδευτικής ταξινόμησης (Λιοδάκης, 2000: 18), η οποία μεταφέρει το κέντρο βάρους του ορισμού της τυφλότητας από την παθολογική πλευρά της κατάστασης στη λειτουργική της πλευρά (Αργυρόπουλος, 2008α), τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα χωρίστηκαν σε τρεις ομάδες: άτομα με ολική απώλεια όρασης από ηλικία μικρότερη των 3 ετών, άτομα με ολική απώλεια όρασης σε ηλικία μεγαλύτερη των 20 ετών και άτομα με αμβλυωπία. Ο διαχωρισμός του δείγματος σε υποκατηγορίες θεωρήθηκε ότι μπορεί να αναδείξει ποικίλες παραμέτρους στο θέμα που αποτέλεσε αντικείμενο της παρούσας έρευνας κάτι που επιβεβαιώθηκε από τα αποτελέσματα που παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο.

6.2. Άξονες Συζήτησης

Στην έρευνα αυτή αναδεικνύονται ορισμένα σημεία που μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο μιας γενικότερης συζήτησης και προβληματισμού αναφορικά με τη σχέση των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης με το μουσείο. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα σημεία αυτά με βάση τους άξονες γύρω από τους οποίους οργανώθηκε η παρούσα έρευνα:

6.2.1. Ο μουσειακός χώρος (Εμπειρίες, αντιλήψεις, απόψεις)

Οι εμπειρίες των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα από επισκέψεις σε μουσεία αναφέρονται σε ποικίλες κατηγορίες μουσειακών χώρων αναδεικνύοντας έτσι μια διευρυμένη αντίληψη για την έννοια του μουσείου, στοιχείο που συμφωνεί με τις σύγχρονες μουσειολογικές αντιλήψεις (Οικονόμου, 2003: 20-21, 23)³⁸. Στις απαντήσεις των ατόμων του δείγματος αναφορικά με τις εμπειρίες τους από επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους περιλαμβάνονται συμβατικά μουσεία διαφόρων συλλογών στην Ελλάδα και το εξωτερικό, αρχαιολογικοί και ιστορικοί χώροι, μοναστήρια, εκκλησίες, πολιτιστικοί χώροι που οργανώνουν εκθέσεις και το Μουσείο Αφής στην Αθήνα.

Αναφορικά με το πλαίσιο μέσα στο οποίο έχουν πραγματοποιηθεί αυτές οι επισκέψεις, το σχολείο αναδεικνύεται και στην περίπτωση των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης, ο κύριος φορέας για την επαφή τους με το χώρο του μουσείου αφού τα περισσότερα άτομα του δείγματος αναφέρθηκαν σε εμπειρίες από τα μαθητικά τους χρόνια. Πράγματι, το σχολείο αποτελεί έναν *προνομιούχο* φορέα συνεργασίας του μουσείου (Ζαφειράκου, 2000:17), γεγονός που έχει διαπιστωθεί και από σχετικές έρευνες που επισημαίνουν ότι το σχολείο αποτελεί τον αποφασιστικό παράγοντα για την εγκαθίδρυση της σχέσης των παιδιών με το μουσείο (Kisiel, 2003: 3-21 ·Κουβέλη, 2000: 208, 283).

Μετά το σχολείο, το πλαίσιο επίσκεψης που αναφέρεται στις απαντήσεις των ατόμων όλων των κατηγοριών του δείγματος είναι φορείς όπως η Εκκλησία ή οι σύλλογοι και ακολουθούν οι διακοπές με την οικογένεια και οι επισκέψεις με φίλους. Έτσι, ο κυριότερος λόγος επίσκεψης σε μουσεία είναι επειδή κάποιοι άλλοι οργανώνουν την επίσκεψη. Επισκέψεις με πρωτοβουλία των ίδιων των ατόμων ή και ατομικές επισκέψεις αναφέρουν μόνο τα άτομα με αμβλυωπία.

Παρόλο που η συχνότητα των επισκέψεων σε μουσειακούς χώρους μπορεί να επηρεάζεται και από ατομικούς λόγους τους οποίους συναντούμε και στον γενικότερο πληθυσμό (π.χ. ηλικία, διαφορετικά ενδιαφέροντα, οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον, κ.λπ.), στην περίπτωση των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης, το ίδιο το οπτικό πρόβλημα σε συνδυασμό με την κυρίαρχη κατάσταση στο χώρο των

³⁸ Παρόλο που η βάση της έννοιας του μουσείου είναι οι συλλογές αντικειμένων, είναι αλήθεια ότι σήμερα στο χώρο της Μουσειολογίας ο όρος μουσείο έχει διευρυνθεί και μπορεί να περιλαμβάνει μια μεγάλη ποικιλία χώρων όπως κέντρα επιστήμης και αστρονομίας, προστατευόμενους βιότοπους, πολιτιστικά κέντρα, μνημεία, κ.ά., (Οικονόμου, 2003)

μουσείων τα οποία όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν «απευθύνονται σε βλέποντες», λειτουργεί ως αντικίνητρο για ανάλογες επισκέψεις και εμπειρίες. Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένα από τα σχόλια των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα: «Δεν έχει νόημα να πάω. Να πάω να κάνω τι;... Δεν μπορείς να πάρεις τίποτα σαν τυφλός... Απλά. Ξεκάθαρα» (άτομο με ολική απώλεια όρασης), «Στα μουσεία πήγαινα μέχρι που μπορούσα να δω... αυτό δεν υπάρχει λόγος να το κάνω τώρα» (άτομο με αμβλυωπία).

Η διαπίστωση ότι κανένα από τα άτομα που πήραν μέρος στην έρευνα δε συμμετείχε κατά τη διάρκεια αυτών των επισκέψεων σε κάποιο οργανωμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα πολύ περισσότερο δε, σε πρόγραμμα σχεδιασμένο σύμφωνα με τις ανάγκες ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης³⁹, αντανακλά μια πραγματικότητα στον χώρο των μουσείων που δεν λαμβάνει υπόψη τη συγκεκριμένη ομάδα κοινού και δεν προβλέπει το σχεδιασμό ανάλογων δράσεων.

Πράγματι, όπως επισημαίνουν πολλοί ερευνητές, υπεύθυνοι μουσείων και εκπρόσωποι οργανώσεων ατόμων με οπτικές αναπηρίες (Boussaid, 2004 · Levi, 2005 · Τσιτούρη, 2005), παρά τα σημαντικά βήματα που έχουν γίνει σε ορισμένα μουσεία για την πρόσβαση των ατόμων με προβλήματα όρασης και παρά το διαρκές αίτημα των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης για μια ευρύτερη πρόσβαση στον πολιτισμό που σήμερα είναι εντονότερο από ποτέ, ελάχιστα μουσεία έχουν κατορθώσει να εξασφαλίσουν τις προϋποθέσεις για ανεξάρτητη και σταθερή πρόσβαση των ατόμων αυτών στις συλλογές τους παραμένοντας στο ζήτημα αυτό χαρακτηριστικά πίσω από την εποχή τους. Έτσι, τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης εξακολουθούν να υφίστανται έναν άδικο περιορισμό ή και αποκλεισμό της συμμετοχής τους στην καλλιτεχνική και πολιτιστική ζωή που απολαμβάνουν οι βλέποντες συμπολίτες τους.

Οι σχετικές πρωτοβουλίες των μουσείων περιορίζονται σε παρεμβάσεις περιορισμένου βεληνεκούς που γίνονται σε μικρές ειδικές αίθουσες ή αφορούν ελάχιστο τμήμα των συλλογών (Τσιτούρη, 2005) και συχνά έχουν περιορισμένη χρονική διάρκεια. Όπως επισημαίνει η Levi (2005), η κατάσταση αυτή είναι χειρότερη στις μικρότερες, επαρχιακές πόλεις οι οποίες όχι μόνο έχουν λιγότερα μουσεία αλλά και δε διαθέτουν αποτελεσματικά εκπαιδευτικά προγράμματα για τα

³⁹ Εξαίρεση αποτέλεσε ένα άτομο με ολική απώλεια όρασης που συμμετείχε σε πιλοτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Παιδαγωγικού Τμήματος Ειδικής Αγωγής στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου (βλ. σημ.35).

άτομα αυτά, γεγονός που αποτυπώνεται και στην παρούσα έρευνα η οποία πραγματοποιήθηκε στην επαρχία.

Τα μουσεία εξακολουθούν να πρεσβεύουν την παραδοσιακή αντίληψη που αντιμετωπίζει την τέχνη και τον πολιτισμό μέσα από το πρίσμα της οπτικής πρόσληψης (Levi, 2005) και παραμένουν κατ' εξοχήν χώροι θέασης πολιτισμικού υλικού (Βαϊνά, 1997: 143 – 162). Τα χαρακτηριστικά αυτά σε συνδυασμό με την απουσία εναλλακτικών τρόπων πρόσβασης και πρόσληψης των συλλογών και των μηνυμάτων που τα μουσεία διαχειρίζονται και αντιπροσωπεύουν, καθιστά τους χώρους αυτούς *αφιλόξενους* για τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι ίδιοι.

Παρά τις δυσκολίες αυτές, στις αντιλήψεις των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης το μουσείο γενικά θεωρείται ένας χώρος που μπορεί να εμπλουτίσει την καθημερινότητα με διάφορους τρόπους όπως με την απόκτηση γνώσεων, την πρόσβαση σε διαφορετικές πληροφορίες και την απόκτηση διαφορετικών εμπειριών. Τα μουσεία, όπως αναφέρουν, είναι *«χρήσιμα»*, συμβάλλουν στην απόκτηση γνώσεων κυρίως για την ιστορία και αυτό είναι πολύ σημαντικό γιατί *«είναι ωραίο να μαθαίνει κανείς»*. Παρέχουν, επίσης, πληροφορίες για τον κόσμο και η δυνατότητα πρόσβασης σε διαφορετικές πληροφορίες είναι σε κάθε περίπτωση σημαντική αφού *«κάθε πληροφορία εμπλουτίζει την καθημερινότητα»* και *«δεν μπορείς να ξέρεις τι δρόμους μπορεί να ανοίξει»*. Ο μουσειακός χώρος γενικότερα είναι κάτι *«ξεχωριστό»*, έχει, σύμφωνα πάντα με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα, μια *«αύρα»*, *«μια ενέργεια»* κι έναν *«ηλεκτρισμό»* με *«πράγματα διαφορετικά που μπορεί κάποιος να μην έχει φανταστεί»*, κάτι που συνδέεται με το στοιχείο της έκπληξης που δοκιμάζει κανείς όταν ανακαλύπτει πράγματα που δεν ήξερε ή που δεν φανταζόταν. Με αυτόν τον τρόπο μπορούν να αλλάξουν την καθημερινότητα καθώς δίνουν τη δυνατότητα να *«μεταφερθεί κανείς στο χώρο και τον χρόνο»*. Μπορούν, επίσης, να προσφέρουν τη δυνατότητα να ξεφύγει κανείς από τα προβλήματά του και να προσφέρουν μια διαφορετική ψυχαγωγία.

Όλα τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσαν ότι ενδιαφέρονται και γενικά επιθυμούν να πραγματοποιήσουν επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους. Παρά τους περιορισμούς που θέτουν τέτοιου είδους ερωτήσεις αναφορικά με την πιθανότητα κοινωνικά επιθυμητών απαντήσεων, το στοιχείο αυτό αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς η επιθυμία αυτή συνδέεται με την προϋπόθεση της

προσβασιμότητας. Τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα τονίζουν ότι η επίγνωση της πραγματικότητας που επικρατεί στα μουσεία και η οποία δεν επιτρέπει στα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης την πρόσβαση στους μουσειακούς χώρους και τη συμμετοχή τους στις διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα σε αυτούς, έχει σαν αποτέλεσμα τη μείωση των κινήτρων και της επιθυμίας για ανάλογες επισκέψεις ή ακόμα και την ολοκληρωτική απόρριψη της επιθυμίας αυτής. Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένα από τα σχόλια των ατόμων αυτών σχετικά με το θέμα αυτό: «*Κάποτε που έβλεπα, ναι, μου άρεζε να επισκέπτομαι μουσεία λαογραφικά και με αγάλματα και οτιδήποτε ήταν αυτά αλλά τώρα πλέον όχι*» (άτομο με αμβλυωπία), «*Θα ήθελα πολύ να συμμετέχω στη διαδικασία, αλλά δεν μπορώ να συμμετέχω, το έχω συνειδητοποιήσει, το απορρίπτω, τέλειωσε. Απλά*» (άτομο με ολική απώλεια όρασης).

Έτσι, παρόλο που το μουσείο γενικά θεωρείται ένας χώρος που μπορεί να συμβάλει στον εμπλουτισμό της καθημερινότητας των ανθρώπων, στην πραγματικότητα αυτό δεν είναι αρκετό για τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης καθώς το μουσείο δεν καταφέρνει να πραγματώσει τον κοινωνικό και εκπαιδευτικό του ρόλο για τη συγκεκριμένη ομάδα κοινού την οποία έμμεσα αλλά ουσιαστικά αποκλείει από τις μορφωτικές του προτάσεις.

Αυτό που καθορίζει την επισκεψιμότητα των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης σε μουσειακούς χώρους είναι ο παράγοντας της προσβασιμότητας. Η προσβασιμότητα αναδεικνύεται ως η αναγκαία και προαπαιτούμενη συνθήκη για επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους, στοιχείο που παραπέμπει στη συζήτηση για τη διαφορετική θεώρηση της αναπηρίας και την ολιστική προσέγγισή της (Αργυρόπουλος, 2008 · Κουτάντος, 2005: 31 – 53). Μέσα από αυτή τη θεώρηση της αναπηρίας αναδύονται οι περιορισμοί που θέτουν τα ίδια τα μουσεία ως κοινωνικοί και στην πλειοψηφία τους δημόσιοι χώροι (Πολυχρονίου, 1997) και όχι η οπτική αναπηρία καθεαυτή.

Τα παραπάνω οδηγούν τη συζήτηση στον δεύτερο άξονα της έρευνας που είναι η έννοια της προσβασιμότητας.

6.2.2. Η προσβασιμότητα στο μουσείο

Κύριο ζητούμενο των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης και κεντρικό θέμα στη συζήτηση για την προσβασιμότητα είναι οι εναλλακτικοί τρόποι πρόσβασης στα εκθέματα των μουσείων και κυρίως η *απτική πρόσβαση* σε αυτά. Όπως

χαρακτηριστικά αναφέρουν η απαγόρευση της απτικής προσέγγισης των εκθεμάτων στα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης ισοδυναμεί με το «να κλείνει κανείς τα μάτια στους βλέποντες επισκέπτες».

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας ο σημαντικότερος παράγοντας που δυσκόλεψε την επίσκεψη και την πρόσβαση γενικά στον μουσειακό χώρο για τα άτομα με ολική απώλεια όρασης ήταν η απαγόρευση της απτικής πρόσβασης στα εκθέματα. Ωστόσο, και τα άτομα με αμβλυωπία, ανάμεσα στους άλλους παράγοντες που αναφέρουν ότι δυσκολεύουν την πρόσβασή τους στο μουσείο όπως είναι η απόσταση από τα εκθέματα, η τοποθέτησή τους σε προθήκες και η απαγόρευση να πλησιάσουν πιο κοντά σε αυτά, αναφέρουν και την απαγόρευση της ψηλάφησης ως ένα κύριο παράγοντα δυσκολίας στην πρόσβαση. Ενδεικτική είναι η παρακάτω αναφορά ατόμου με αμβλυωπία: *«Έχω την ανάγκη να αγγίξω κάποια πράγματα για να τα καταλάβω καλύτερα... Αυτό δεν επιτρέπεται πουθενά... δεν μπορούσα να έχω επαφή με τα έργα... τίποτα... ήταν μια εμπειρία που δεν μπορούσα να ζήσω».*

Ανάλογα, στις περιπτώσεις των ατόμων που είχαν εμπειρία από επισκέψεις σε μουσεία όπου τους δόθηκε η δυνατότητα απτικής πρόσβασης σε εκθέματα (π.χ. συμμετοχή σε πιλοτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Παιδαγωγικού Τμήματος Ειδικής Αγωγής, επίσκεψη στο Μουσείο Αφής), ο κυριότερος διευκολυντικός παράγοντας πρόσβασης που αναφέρθηκε ήταν κυρίως η δυνατότητα απτικής πρόσβασης στα εκθέματα σε συνδυασμό με τη βοήθεια άλλων προσώπων στην κίνηση και τις λεκτικές περιγραφές των εκθεμάτων.

Αν και οι λεκτικές περιγραφές των εκθεμάτων που αποτελούν ουσιαστικά και τον κυριότερο τρόπο πρόσβασης σε αυτά θεωρείται ότι διευκολύνουν την πρόσβαση στην πληροφορία, ωστόσο, δε φαίνεται να είναι αρκετές για την ουσιαστική προσβασιμότητα στα εκθέματα των μουσείων. Σχετικά με το θέμα αυτό η Μπενάκη – Πολυδώρου (1997), σημειώνει ότι οι εκπαιδευτές των ατόμων με τυφλότητα έχουν αναγνωρίσει από πολύ νωρίς ότι οι λεκτικές περιγραφές όσο λεπτομερείς και δοκιμασμένες κι αν είναι δεν μπορούν να οδηγήσουν στην πραγματική κατανόηση των αληθινών αισθητικών αξιών είτε πρόκειται για έργα τέχνης, αρχιτεκτονικά σημεία, στοιχεία φυσικής ιστορίας είτε για άλλα φυσικά φαινόμενα.

Τα άτομα με ολική απώλεια όρασης πριν από την ηλικία των 3 ετών δήλωσαν ότι συχνά ένιωθαν «αποκομμένοι» και ότι αδυνατούσαν να κατανοήσουν τις λεκτικές πληροφορίες. Ενδεικτικό είναι το σχόλιο ενός εκ γενετής τυφλού ατόμου: *«Εμείς του*

λέγαμε ότι δεν το καταλαβαίνουμε, σου έλεγε αυτό το άγαλμα δεν αγγίζεται... Μου λες εσύ, μου λες εσύ, και δεν μπορώ να καταλάβω τίποτα γιατί δεν μπορώ να το πιάσω».

Το τυφλό παιδί γνωρίζει τον κόσμο και αποκτά τις σχετικές εμπειρίες μέσα από άλλες αισθήσεις εκτός της όρασης η οποία όμως είναι και η αίσθηση που σύμφωνα με τον Burlinghan (1965) όπως αναφέρει ο Αργυρόπουλος (2008^α: 29) δίνει τις περισσότερες πληροφορίες. Στα άτομα με τυφλότητα η πρόσληψη ενός μεγάλου μέρους πληροφοριών γίνεται μέσω της απτικής αντίληψης η οποία είναι μια πολύπλοκη και «πολυαισθητική» διαδικασία (Αργυρόπουλος, 2008^α: 18). Ωστόσο, οι περιορισμοί στην απόκτηση εμπειριών σ' ένα τυφλό παιδί που δεν απορρέουν απαραίτητα από την απώλεια της όρασης αλλά από την έλλειψη σωστής και ικανοποιητικής πληροφόρησης δυσχεραίνουν την κατανόηση εννοιών και κατά συνέπεια την κατανόηση λεκτικών σημασιών και περιγραφών (Warren, 2005: 200 – 201).

Η ξενάγηση και οι λεκτικές περιγραφές είναι περισσότερο βοηθητικές στα άτομα με ολική απώλεια όρασης μετά την ηλικία των 20 ετών και αυτό γιατί, όπως και οι ίδιοι επισημαίνουν, διαθέτουν οπτική μνήμη και εμπειρίες από την περίοδο της ζωής τους που ήταν βλέποντες οι οποίες συμβάλλουν στην κατανόηση των λεκτικών πληροφοριών.

Τα άτομα με αμβλυωπία θεωρούν ότι οι λεκτικές περιγραφές συγκαταλέγονται στους παράγοντες που διευκολύνουν την πρόσβαση στα εκθέματα και την κατανόησή τους όταν όμως αυτές είναι προσαρμοσμένες στις ανάγκες τους. Οι γρήγοροι ρυθμοί της παροχής των λεκτικών πληροφοριών, η γρήγορη εναλλαγή των εκθεμάτων σε συνδυασμό με την απόσταση από αυτά δεν επιτρέπουν στα άτομα με αμβλυωπία να επεξεργαστούν αυτές τις πληροφορίες με τους συνήθεις ρυθμούς των βλέπόντων επισκεπτών. Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένες από τις παρατηρήσεις τους: *«Οι ξεναγοί θα έπρεπε να δείχνουν λίγη περισσότερη κατανόηση... κυρίως να μη βιάζονται, να ακολουθούν τον ρυθμό», «Τα άτομα που βλέπαν καθαρά καταλάβαιναν το πενήντα τοις εκατό κι εγώ που δεν έβλεπα καθαρά και ήμουν στα πέντε μέτρα καταλάβαινα το δέκα τοις εκατό».* Τα άτομα με αμβλυωπία επισημαίνουν ακόμη τον διαφορετικό τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουν τα εκθέματα ο οποίος εστιάζει στις λεπτομέρειες και στην τμηματική σύνθεση της πληροφορίας σε αντίθεση με τον ολικό και συχνά επιφανειακό τρόπο προσέγγισης των εκθεμάτων τονίζοντας ότι οι λεκτικές περιγραφές όσο καλές κι αν είναι δεν μπορούν να βοηθήσουν το άτομο με πρόβλημα όρασης να επεξεργαστεί την πληροφορία με τον τρόπο που θα επέτρεπε η

απτική επεξεργασία: «...όσο και να στο περιγράψει ο άλλος δεν μπορεί να προχωρήσει στη φάση που θα το επεξεργαστείς εσύ, γιατί μια εικόνα δυο άνθρωποι μπορεί να τη μεταφέρουν εντελώς διαφορετικά. Ο καθένας έχει τα δικά του μάτια, οπότε...».

Σε κάθε περίπτωση η απτική πρόσβαση στα εκθέματα τίθεται ως προϋπόθεση για την ουσιαστική προσέγγιση των εκθεμάτων από τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης, στοιχείο το οποίο τονίζεται ιδιαίτερα από τα άτομα εκείνα που είχαν ανάλογες εμπειρίες και έχουν τη δυνατότητα σύγκρισης των δύο διαφορετικών τρόπων προσέγγισης των εκθεμάτων: «Στον Φάρο που μπορούσαμε να αγγίζουμε κατάλαβα πιο πολλά. Γιατί αλλιώς είναι να τα πιάνεις κι αλλιώς να στα περιγράφουν άλλοι».

Για τα άτομα με αμβλυωπία η δυνατότητα ψηλάφησης μουσειακών αντικειμένων μπορεί να συμπληρώσει την οπτική τους πρόσβαση στα εκθέματα και συνεπώς την καλύτερη κατανόησή τους ενώ για τα άτομα με ολική απώλεια όρασης η απτική πρόσβαση στα εκθέματα ισοδυναμεί με την ίδια την έννοια της πρόσβασης στο μουσείο, διαφορετικά μια επίσκεψη στο μουσείο «δεν έχει νόημα».

Το αίτημα των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης προσκρούει στο ζήτημα της διατήρησης και της προστασίας των εκθεμάτων που αποτελεί και το κύριο επιχείρημα των μουσείων για την απαγόρευση της ψηλάφησης (Levi, 2005). Τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα σέβονται το ζήτημα αυτό και θεωρούν ότι πράγματι δεν μπορεί να υπάρχει δυνατότητα απτικής πρόσβασης σε ορισμένες κατηγορίες εκθεμάτων ούτε στο σύνολο των εκθεμάτων ενός μουσείου. Επισημαίνουν όμως την υπερβολή που υπάρχει στην απαγόρευση της ψηλάφησης αυθεντικών αντικειμένων που ενδεχομένως δεν είναι τόσο «ευαίσθητα» και θεωρούν ότι θα μπορούσε να γίνει μια επιλογή σε ένα ποσοστό εκθεμάτων για τα οποία να επιτρέπεται η απτική προσέγγιση ή να προσφέρονται αντίγραφα: «Εντάξει, αν θέλω να ψηλαφίσω μια μούμια δε θα μου το επιτρέψουν, είναι κατανοητό... φτιάξε ένα ομοίωμα... Κι ας αφήσουμε τα πρωτότυπα. Να βγάλουν κάποια αντίγραφα... εντάξει δεν μπορεί να γίνει για το 100% των εκθεμάτων, ένα, δύο, πέντε τοις εκατό».

Σχετικά με το ζήτημα της απτικής πρόσβασης στα εκθέματα είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι υπήρχαν αναφορές από τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα για τη σημασία που έχει η δυνατότητα αυτή και για τους βλέποντες επισκέπτες. Η αφή πράγματι είναι μια αίσθηση που μπορεί να προσφέρει πολλές και διαφορετικού είδους πληροφορίες (McLinden & McCall, 2002: 6). Αν η παιδευτική ποιότητα της επίσκεψης σ' ένα μουσείο συνδέεται, μεταξύ άλλων, με την καλλιέργεια των

αισθήσεων (Βέμη, 1999), τότε ο αποκλεισμός της αίσθησης της αφής στερεί από όλους τους επισκέπτες την ευκαιρία για έναν διαφορετικό τρόπο προσέγγισης των πραγμάτων και για μια διαφορετική και βαθύτερη κατανόηση της τέχνης (Levi, 2005).

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας πρόσβασης των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης είναι η δυνατότητα **κίνησης και προσανατολισμού** μουσειακών χώρους (Τσιτούρη, 2005 · Levi, 2005). Με βάση τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα αυτή, προκύπτει ότι ο κυριότερος διευκολυντικός παράγοντας στο ζήτημα αυτό είναι τα άλλα πρόσωπα που τους συνοδεύουν στις επισκέψεις όπως ο συνοδός, συγγενικά και φιλικά πρόσωπα. Επιβεβαιώνεται έτσι, η παρατήρηση της Levi (2005), σύμφωνα με την οποία η βοήθεια του συνοδού παραμένει ακόμα ο πιο αποτελεσματικός τρόπος κίνησης μέσα στον χώρο του μουσείου. Παρόλο που οι προτάσεις για την προσβασιμότητα των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης περιλαμβάνουν και βοηθήματα προσανατολισμού (π.χ. επιδαπέδιοι οδηγοί όδευσης τυφλών, χειρολισθήρες με στοιχεία Braille, υπέρυθρες συσκευές με προφορικές οδηγίες κίνησης, χρωματικές αντιθέσεις, υποβοήθηση από προσωπικό του μουσείου και δυνατότητα χρήσης σκύλου-οδηγού), (Τσιτούρη, 2005), κανένα από τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα αυτή δεν ανέφερε κάποια από αυτές τις διευκολύνσεις τόσο σε επίπεδο οργάνωσης του χώρου όσο και σε επίπεδο εξυπηρέτησης από το προσωπικό του μουσείου.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η βοήθεια των συνοδών προσώπων σε ό,τι αφορά την κίνηση δεν είναι απαραίτητη μόνο στην περίπτωση των ατόμων με ολική απώλεια όρασης αλλά και για τα άτομα με αμβλυωπία όπως προκύπτει από τα σχόλια των ατόμων της κατηγορίας αυτής. Αν και τα μουσεία όπως αναφέρουν έχουν συνήθως μεγάλους χώρους, άνετους διαδρόμους και χωρίς εμπόδια, ο χαμηλός φωτισμός που υπάρχει σε ορισμένους μουσειακούς χώρους καθιστά απαραίτητη τη βοήθεια άλλων προσώπων ενώ στις περιπτώσεις που τα μουσεία έχουν μεγάλο αριθμό επισκεπτών τα άτομα με αμβλυωπία δυσκολεύονται με αποτέλεσμα να δημιουργείται ανασφάλεια αλλά και άρνηση να μπουν στο χώρο του μουσείου. Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένα από τα σχόλια ατόμων με αμβλυωπία: *«Στην κίνηση με είχαν εναλλάξ αγκαζέ κάποιος και προχωρούσαμε στα εκθέματα... φώτισε και λίγο τον διάδρομο, είναι ένα ζήτημα», «...ήμασταν πολλά άτομα, πολλά παιδιά... έμεινα έξω... μες το μουλούκι να μην ξέρω τι να κάνω και να χαθώ».*

Αν και η δυνατότητα αυτόνομης κίνησης είναι πράγματι ένα ζητούμενο για την πρόσβαση των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης στους μουσειακούς χώρους και αρκετά από τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα απ' όλες τις κατηγορίες του δείγματος ανέφεραν ότι θα ήταν καλό να υπάρχουν σχετικές διευκολύνσεις τονίζοντας και τον ρόλο που θα μπορούσε να έχει σ' αυτό το ζήτημα το προσωπικό των μουσείων, φαίνεται ότι η κύρια προϋπόθεση προσβασιμότητας στο μουσείο είναι η δυνατότητα απτικής προσέγγισης των εκθεμάτων.

Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τα μουσεία δε θα πρέπει να προβλέπουν διευκολύνσεις κίνησης και προσανατολισμού, φαίνεται πως τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης και ιδιαίτερα τα άτομα με ολική απώλεια όρασης που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν σχεδόν δεδομένο ότι μια επίσκεψη στο μουσείο θα πραγματοποιηθεί με συνοδεία ή παρέα άλλων προσώπων που θα τους βοηθήσουν στην κίνηση. Επομένως μουσεία που κατά τα άλλα είναι προσβάσιμα αλλά απαγορεύουν την ψηλάφηση των αντικειμένων, στην πραγματικότητα δεν είναι προσβάσιμα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ένα άτομο με ολική απώλεια όρασης «*η προσβασιμότητα δεν είναι το πώς θα μπω μέσα. Πες ότι γίνεται αυτό... το να φτιάξω μουσεία προσβάσιμα χωρίς να τους επιτρέψω την ψηλάφηση δε λέει... για τον τυφλό η προσβασιμότητα είναι να φτάσει στο έκθεμα*».

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι ανεξάρτητα από την έκταση του οπτικού προβλήματος, η έννοια της προσβασιμότητας για τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης επικεντρώνεται στην εννοιολογική, διανοητική και πολυαισθητηριακή διάσταση της πρόσβασης (McGinnis, 1999), δηλαδή στην πρόσβαση και στην επαφή με τα ίδια τα μουσειακά αντικείμενα η οποία άλλωστε αποτελεί και μια από τις κύριες ποιότητες της μαθησιακής διαδικασίας στο χώρο του μουσείου αλλά και της μουσειακής εμπειρίας γενικότερα (Falk & Dierking, 1992 · Νάκου, 2001: 35 – 66 · Shuh Hennigar, 2004).

Η απουσία εναλλακτικών τρόπων πρόσβασης στα εκθέματα εκτός από την οπτική, θέτει το ζήτημα της κατανόησης των εκθεμάτων και της αίσθησης που αποκομίζουν τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης από αυτά. Το ζήτημα αυτό, διερευνήθηκε, μεταξύ άλλων, στον τρίτο άξονα της παρούσας έρευνας.

6.2.3. Εμπειρίες από την επαφή με εκθέματα – Κοινωνική αλληλεπίδραση

Αναφορικά με τα αναγνωρίσιμα βιώματα από το χώρο του μουσείου δύο είναι τα κύρια σημεία συζήτησης που προκύπτουν από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας: η αίσθηση από την επαφή με τα εκθέματα των μουσείων και η κοινωνική αλληλεπίδραση μέσα στο χώρο του μουσείου.

Σχετικά με το πρώτο, παρά τις δυσκολίες στην πρόσβαση των εκθεμάτων η γενικότερη αίσθηση από την επαφή με αυτά και τον μουσειακό χώρο γενικά αφήνει μια αίσθηση «μαγείας», «μυστηρίου», «δέους», «θαυμασμού», «συγκίνησης» και μια «ευχαρίστηση» για την απόκτηση καινούριων γνώσεων. Περιγράφονται επίσης και ασαφή συναισθήματα αλλά ταυτόχρονα και θετικά όπως η ικανοποίηση από την «αύρα» και την ατμόσφαιρα του χώρου. Δε λείπουν, ωστόσο, και τα αρνητικά συναισθήματα που οφείλονται στην ελλιπή πρόσβαση στα εκθέματα όπως η απογοήτευση ή και η οργή για τη γενικότερη πολιτική του Υπουργείου Πολιτισμού και γι' αυτή τη «*συσσωρευμένη γνώση που βρίσκεται στα υπόγεια των μουσείων*».

Όπως προαναφέρθηκε, μοναδικός σχεδόν τρόπος πρόσβασης στα εκθέματα των μουσείων είναι οι λεκτικές περιγραφές οι οποίες όμως δεν είναι αρκετές για την ουσιαστική επαφή με τα εκθέματα των μουσείων. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα παρακάτω σχόλια: «*Ένα σημαντικό πράγμα για τα άτομα με ειδικές ανάγκες είναι να παίρνουν την αύρα, την ατμόσφαιρα, κάτι που μπορεί να σε ικανοποιήσει λίγο... Αρκετές φορές βγαίνω με μια κρυάδα με την άποψη ρε συ πήγα στο μουσείο αλλά δεν τα είδα και τόσο καλά τελικά*», «*Η γενική αίσθηση είναι ότι δεν έχω πρόσβαση σ' αυτούς τους χώρους και ... ότι δεν υπάρχει κατάρτιση για μας... είναι λίγο απογοητευτικό. Δηλαδή ίσως...δε σε προκαλεί να ζεις τέτοιες εμπειρίες*» (άτομα με αμβλυωπία), «*Ένιωθα πολύ συχνά αποκομμένος*» (άτομο με ολική απώλεια όρασης).

Διαφορετικές ωστόσο ήταν οι απαντήσεις των ατόμων που είχαν εμπειρίες απτικής πρόσβασης στα εκθέματα, στοιχείο που επαναφέρει στη συζήτηση το κύριο ζητούμενο της προσβασιμότητας για τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης που είναι η δυνατότητα απτικής προσέγγισης των μουσειακών αντικειμένων: «*Έχει διαφορά μεγάλη... άλλο να το πιάνεις, να νιώθεις το βάρος, το σχήμα... έχει διαφορά μεγάλη όντως. Άλλες πληροφορίες, τις λεπτομέρειες*» (άτομο με ολική απώλεια όρασης), «*Στην Ακρόπολη... χάιδενα τους κίονες, μετρούσα τις αυλακώσεις, προσπαθούσα να τις φανταστώ, όλες τις φθορές που πέρασαν, άλλη διαδικασία*» (άτομο με αμβλυωπία).

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της επίσκεψης σ' ένα μουσείο αλλά και βασική διάσταση της μουσειακής εμπειρίας είναι η κοινωνική αλληλεπίδραση η οποία συνδέεται τόσο με την κοινωνική ομάδα στο πλαίσιο της οποίας πραγματοποιείται η επίσκεψη αλλά και την αλληλεπίδραση με άλλα πρόσωπα όπως άλλοι επισκέπτες και το προσωπικό του μουσείου (Falk & Dierking, 1992). Το μουσείο δεν είναι μόνο ένας χώρος γνώσης και πολιτισμού αλλά και ένας κοινωνικός χώρος όπου άτομα διαφορετικά έρχονται σε επαφή μεταξύ τους και διευρύνουν τους ορίζοντές τους (Dufreney-Trinchinetti, 2004).

Σχετικά με την κοινωνική ομάδα που αποτελεί το πλαίσιο της επίσκεψης, ήδη έχουμε αναφερθεί σε προηγούμενο σημείο της συζήτησης αυτής. Εκτός από τις σχολικές επισκέψεις κατά τη διάρκεια της μαθητικής ζωής τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσαν ότι επισκέπτονται μουσεία κυρίως στο πλαίσιο μικτών ομάδων, με συνοδεία δηλαδή βλεπόντων όπως οι εκδρομές με συλλόγους, οι διακοπές με οικογενειακά πρόσωπα και με φίλους. Στις περιπτώσεις που παρακολούθησαν κάποια ξενάγηση που προσφερόταν από το μουσείο αυτό πραγματοποιήθηκε επίσης στο πλαίσιο μικτών ομάδων.

Σε ό,τι αφορά την αλληλεπίδραση με τους άλλους επισκέπτες του μουσείου, οι απαντήσεις των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα ποικίλουν. Στις περισσότερες περιπτώσεις δεν υπήρχε κάτι άξιο προσοχής ή εντύπωσης από τους άλλους επισκέπτες και την αλληλεπίδραση μαζί τους. Ορισμένα άτομα ανέφεραν τη γενική εντύπωση ότι συχνά οι επισκέπτες δείχνουν να μην ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για τα εκθέματα⁴⁰.

Αναφέρθηκαν όμως και αρνητικές συμπεριφορές άλλων επισκεπτών όπως περίεργα βλέμματα ή άστοχα σχόλια, συμπεριφορές που σύμφωνα με τη γνώμη των συμμετεχόντων στην έρευνα αποδίδονται στην άγνοια των ανθρώπων για τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης: «Οι επισκέπτες λέγανε «τι κάνει αυτός αφού δεν επιτρέπεται» ή όταν ρωτούσα ας πούμε λέγανε «ε, δε βλέπει; Τι ρωτάει;» (άτομο με αμβλυωπία).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι απαντήσεις των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα αναφορικά με την αλληλεπίδρασή τους και την επικοινωνία με το προσωπικό του μουσείου. Από τις απαντήσεις τους και τα σχόλιά τους πάνω στο θέμα αυτό

⁴⁰ Αξίζει να σημειωθεί εδώ η παρατήρηση του Goodman στο άρθρο του "The end of the museum" (1985), σύμφωνα με την οποία η πλειοψηφία όσων επισκέπτονται ένα μουσείο δεν ξέρουν να βλέπουν. Το μουσείο οφείλει να είναι ένας θεσμός για τη θεραπεία της τύφλωσης και να έχει σκοπό ύπαρξης τη λειτουργία των έργων (Dufreney-Trinchinetti, 2004).

διαφαίνεται μια απόσταση ανάμεσα στις δύο κοινωνικές ομάδες, βλεπόντων και μη βλεπόντων.

Τα περισσότερα άτομα του δείγματος δήλωσαν ότι κατά τις επισκέψεις τους σε μουσεία δεν χρειάστηκαν κάτι από το προσωπικό των μουσείων είτε γιατί είχαν τη βοήθεια συνοδών προσώπων είτε γιατί δεν το σκέφτηκαν ότι θα μπορούσαν να ζητήσουν κάποια διευκόλυνση είτε γιατί δεν ήθελαν να το κάνουν από περηφάνια και φόβο μιας ενδεχόμενης αρνητικής συμπεριφοράς. Ενδεικτική είναι η δήλωση ενός ατόμου με αμβλυωπία: *«Και να ήθελα κάτι, δεν ζητάω. Είμαι τόσο περήφανη και δεν δίνω δικαίωμα. Δηλαδή αν θα περιμένω να ακούσω το «όχι» ή το «δεν μπορώ» ή «τι θέλετε;» όχι δεν το ζητάω».*

Τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν ότι η άγνοια δημιουργεί και έναν φόβο για τις πιθανές αρνητικές αντιδράσεις από την πλευρά των ατόμων με αναπηρία. Για παράδειγμα θεωρούν ότι οι άνθρωποι των μουσείων μπορεί να διστάζουν να προσεγγίσουν ένα άτομο με αναπηρία με τη σκέψη ότι ίσως το φέρουν σε δύσκολη θέση ή ότι μπορεί να ντραπεί και να θεωρήσει ότι η κίνησή τους υποδηλώνει οίκτο, χωρίς ωστόσο όπως οι ίδιοι αναφέρουν αυτό να είναι απόλυτο: *«...αλλά κι ο άλλος μπορεί να ντραπεί να σε πλησιάσει... αυτός είναι ο λόγος που στην Ελλάδα δεν σε πλησιάζει, μην το πάρει ο άλλος για λύπη. Φοβάσαι λίγο κιόλας. Είναι ένα ζήτημα κι αυτό με το προσωπικό. Αν και δεν είναι απόλυτο».* Επίσης, ορισμένα άτομα του δείγματος επισημαίνουν ότι και τα άτομα με αναπηρία θα πρέπει να κάνουν κάποιες κινήσεις, δηλαδή, θα πρέπει να διεκδικούν περισσότερα πράγματα και να προσεγγίζουν τους υπαλλήλους των μουσείων.

Στις περιπτώσεις που ζητήθηκε κάτι από το προσωπικό των μουσείων, αυτό αφορούσε τη δυνατότητα απτικής πρόσβασης στα εκθέματα ή να πλησιάσουν πιο κοντά σε αυτά. Η άρνηση για ψηλάφηση των εκθεμάτων σε συνδυασμό με τον τρόπο με τον οποίο αυτή διατυπώνεται, δημιουργεί και ανάλογα συναισθήματα τα οποία μπορεί να είναι αρνητικά ή συγκαταβατικά με την έννοια της αποδοχής ότι το προσωπικό των μουσείων δεν μπορεί να παραβιάσει τους κανόνες που ισχύουν και οι οποίοι δεν μπορούν να αλλάξουν. Στις μεμονωμένες περιπτώσεις που το αίτημα για ψηλάφηση εκθεμάτων έγινε αποδεκτό, αυτό συνοδεύεται από θετικά σχόλια και συνδέεται κυρίως με την προσωπικότητα των υπευθύνων που έδειξαν στις περιπτώσεις αυτές μεγαλύτερη κατανόηση και ελαστικότητα και όχι με τη γενικότερη πολιτική των μουσείων.

Γενικότερα υπάρχει η αντίληψη ότι τα μουσεία είναι «αφιλόξενα» και σε ορισμένες περιπτώσεις η συμπεριφορά του προσωπικού χαρακτηρίζεται «επιθετική», «αγενής» και «υποτιμητική». Η αυστηρή τήρηση των κανόνων θεωρείται ότι καλύπτει την άγνοια και την ανασφάλεια των ανθρώπων των μουσείων για τα άτομα με αναπηρία γενικά αλλά και για τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης ειδικότερα επισημαίνοντας όμως ότι η άγνοια δεν δικαιολογεί πάντα την επιθετική ή την αγενή συμπεριφορά: *«Κάποιος που δεν ξέρει δεν είναι απαραίτητα θετικός. Δεν είναι απαραίτητα επιθετικός. Στην Ελλάδα είναι επιθετικός. Είναι αγενής. Είναι υποτιμητικός κι όποτε δει τα ζόρια κάθεται πάνω στους κανονισμούς και δεν κουνιέται με τίποτα. Είναι ο κανονισμός του μουσείου λέει και τέλος. Νιώθει ασφάλεια εκεί πέρα. Καλύπτει την ανασφάλειά του ή την άγνοιά του πίσω από έναν κανονισμό. Με γεια του»*. Αυτός ο φόβος μπροστά σ' ένα διαφορετικό κοινό που καλύπτεται με το επιχείρημα της ασφάλειας των έργων αλλά και των ίδιων των ατόμων με αναπηρία έχει επισημανθεί και από ερευνητές που έχουν ασχοληθεί με το θέμα αυτό (Dufreney-Trinchinetti, 2004).

Το ζήτημα γενικότερα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης ατόμων με και χωρίς αναπηρίες έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών ερευνών (Ζώνιου – Σιδέρη, 1998: 43 – 47)⁴¹. Συμπεριφορές όπως αυτές που ανέφεραν τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα καταγράφονται και στη σχετική βιβλιογραφία. Συχνά στο πλαίσιο μιας τέτοιας αλληλεπίδρασης δημιουργούνται ανασφάλειες, εντάσεις, συμπεριφορές που χαρακτηρίζονται από φόβο, νευρικότητα, άγχος ή ακόμα και από αντιδράσεις αποστροφής. Αυτές οι συμπεριφορές μπορούν να εξηγηθούν ως μια απειρία στις σχέσεις των ατόμων με και χωρίς αναπηρίες που μπορεί να εκφράζονται και με αμφιθυμία ή αβεβαιότητα συμπεριφοράς. Μ' άλλα λόγια πολλά άτομα δεν ξέρουν πώς να συμπεριφερθούν στα άτομα με αναπηρίες. Η περιορισμένη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία σε κοινωνικές δραστηριότητες και οι λανθασμένες εκτιμήσεις των μη ανάπηρων για τις δυνατότητες των ατόμων αυτών, συνθέτουν ένα πλαίσιο που συμβάλει σημαντικά στην αποφυγή των σχέσεων μεταξύ των ατόμων αυτών των κοινωνικών ομάδων. Από την πλευρά των ατόμων με αναπηρία υπάρχει, επίσης, και η εντύπωση ότι οι μη ανάπηροι τους αποδέχονται από συμπόνια, εντύπωση που θεωρείται αποτέλεσμα μιας εξαρτημένης επίδρασης ενός στίγματος στην αρχή της

⁴¹ Όπου και σχετική βιβλιογραφία

αλληλεπίδρασης. Το στοιχείο αυτό αναφέρεται και από άτομα που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα.

Σχετικά με το ζήτημα της άγνοιας, τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα αποδίδουν ευθύνες και στην Πολιτεία η οποία σύμφωνα με την άποψή τους θα έπρεπε να γνωρίζει περισσότερα και να συμβάλει στην καλύτερη ενημέρωση των πολιτών αλλά και στην εκπαίδευση ή την επιμόρφωση του προσωπικού των μουσείων σε θέματα αναπηρίας. Η καλύτερη ενημέρωση και η οργάνωση σεμιναρίων θα συμβάλλουν τόσο στην μείωση των προκαταλήψεων όσο και στην καλύτερη εξυπηρέτηση των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης στο χώρο του μουσείου. Η καλύτερη εξυπηρέτηση και πρόσβαση, περιλαμβάνει σύμφωνα με τις απαντήσεις τους, τη γνώση για το πώς διευκολύνεται η κίνηση ενός ανθρώπου με πρόβλημα όρασης, την καθοδήγηση, τον ευγενικό τρόπο υποδοχής, τον σεβασμό, την ευαισθητοποίηση, τον τρόπο ξενάγησης και την καλύτερη κατανόηση των εκθεμάτων.

Το ζήτημα της ενημέρωσης και της επιμόρφωσης του προσωπικού των μουσείων και μάλιστα με επίκεντρο το ίδιο το άτομο και όχι την αναπηρία (McGinnis, 1999), θεωρείται πράγματι ένας σημαντικός παράγοντας για τη βελτίωση της προσβασιμότητας των ατόμων αυτών στους μουσειακούς χώρους και τονίζεται ότι θα πρέπει να περιλαμβάνεται στους βασικούς άξονες μιας ουσιαστικής και πολύπλευρης πολιτικής προσβασιμότητας (Αντζουλάτου-Ρετσιόλα, 1997 · Καστρινάκη, 2004 · Νανιόπουλος & Μαρκή, 2004).

Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η έλλειψη εκπαίδευσης και η μη ευαισθητοποίηση του προσωπικού των μουσείων σε συνδυασμό με τις σχεδόν ανύπαρκτες διευκολύνσεις πρόσβασης αποτελούν και τα κυριότερα αντικίνητρα των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης για επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους καθώς αισθάνονται ότι δεν είναι ευπρόσδεκτοι στους χώρους αυτούς (Levi, 2005).

Παρ' όλη τη σημασία που αποδίδεται στο ζήτημα της επιμόρφωσης του προσωπικού των μουσείων για τα άτομα με αναπηρία, είναι αλήθεια ότι στη χώρα μας δεν έχει πραγματοποιηθεί κάποια οργανωμένη και συστηματική εκπαίδευση των εργαζομένων σε πολιτιστικούς χώρους για θέματα αναπηρίας (Καστρινάκη, 2004) στο πλαίσιο μιας συστηματικής πολιτικής προσβασιμότητας σε χώρους πολιτισμού.

Οι τρόποι άρσης των δυσχερειών των ατόμων που αντιμετωπίζουν διάφορες μορφές κοινωνικού αποκλεισμού αποκτούν ιδιαίτερη σημασία ως έκφραση μιας συστηματικής πολιτικής κοινωνικής μέριμνας αλλά και ως έκφραση του πολιτισμικού

επιπέδου μιας δημοκρατικής κοινωνίας (Ιωαννίδου, 2005 · Τσαούσης, 1997). Παρόλο που ο πολιτισμός έχει αναμφισβήτητα πολιτική σημασία και το ατομικό δικαίωμα για πρόσβαση στα πολιτισμικά αγαθά ανάγεται σε χρέος πολιτικό (Τσαούσης, 1997), και παρά το γεγονός ότι η λειτουργία των μουσείων είναι συνυφασμένη σε μεγάλο βαθμό με τον δημόσιο χαρακτήρα τους (Πολυχρονίου, 1997), τα μουσεία φαίνεται ότι αδυνατούν να ανταποκριθούν στις ανάγκες των ατόμων αυτών και να δημιουργήσουν προϋποθέσεις για την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού σε μια ευρύτερη κλίμακα και όχι με δράσεις και πρωτοβουλίες αποσπασματικού χαρακτήρα.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί το σχόλιο ενός ατόμου που συμμετείχε στην έρευνα σχετικά με τον χαρακτήρα που έχουν ορισμένες δράσεις που οργανώνονται για τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης και ο οποίος υποδηλώνει την απουσία ενός πραγματικού και ουσιαστικού ενδιαφέροντος. Πρόκειται για δράσεις οι οποίες πραγματοποιούνται περισσότερο με τη λογική του αυτοσκοπού χωρίς την ουσιαστική συμμετοχή των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης: *«... τελικά είναι απλώς: εγώ κάνω για τους τυφλούς αυτά. Ελάτε βλέποντες να το δείτε, τι έκανα εγώ για τους τυφλούς. Κατάλαβες; Πολλές πράξεις έχουν αυτή τη χροιά. Μην κοροϊδεύομαστε».*

Κλείνοντας τη συζήτηση αναφορικά με τον τρίτο άξονα και τα αναγνωρίσιμα βιώματα των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης από τις εμπειρίες τους σε μουσειακούς χώρους θα πρέπει να αναφερθούμε και σε ένα άλλο στοιχείο που προέκυψε από την έρευνα αυτή. Στις σχετικές ερωτήσεις για ευχάριστες ή δυσάρεστες αναμνήσεις διαπιστώθηκε ότι οι ευχάριστες αναμνήσεις και οι θετικές εντυπώσεις από τις επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους συνδέονται σε σημαντικό βαθμό με τις διευκολύνσεις στην πρόσβαση – ιδιαίτερα στα άτομα με ολική απώλεια όρασης – ενώ οι δυσάρεστες αναμνήσεις τόσο για τα άτομα με ολική απώλεια όρασης όσο και για τα άτομα με μερική απώλεια όρασης ταυτίζονται με τις δυσκολίες πρόσβασης συμπεριλαμβανομένης και της αρνητικής συμπεριφοράς του προσωπικού των μουσείων. Τα παραπάνω αναδεικνύουν τη σημασία της προσβασιμότητας στη διαμόρφωση των εμπειριών από τον χώρο του μουσείου αλλά και την αναγκαιότητα μιας διαφορετικής αντιμετώπισης της πραγμάτωσης του εκπαιδευτικού και κοινωνικού ρόλου των μουσείων.

Από τα αποτελέσματα της έρευνας και από τη συζήτηση που προηγήθηκε προκύπτει ότι κεντρικό ζητούμενο των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης για

την πρόσβαση στους μουσειακούς χώρους είναι οι εναλλακτικοί τρόποι πρόσβασης στα εκθέματα και κυρίως η απτική πρόσβαση σε αυτά. Η απτική πρόσβαση των εκθεμάτων αναδεικνύεται σε κρίσιμη σημασία παράγοντα αφού επηρεάζει τις προσδοκίες και τα κίνητρα για επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους, συμβάλει στην πληρέστερη πρόσβαση στην πληροφορία, στην επαφή και την κατανόηση των εκθεμάτων αλλά και στη διαμόρφωση της συνολικής εμπειρίας από την επίσκεψη στο μουσείο.

Αν το κύριο χαρακτηριστικό των μουσείων που τα διαφοροποιεί από άλλους πολιτιστικούς ή εκπαιδευτικούς χώρους είναι οι συλλογές αντικειμένων τότε η απαγόρευση της πρόσβασης σε αυτά – έστω κι αν αυτή εκφράζεται έμμεσα με την απουσία εναλλακτικών τρόπων προσέγγισής τους - ισοδυναμεί με την κατάργηση της κύριας αν όχι της κυριότερης συνιστώσας της ίδιας της επίσκεψης στο μουσείο. Εναλλακτικοί τρόποι επίσκεψης και πρόσβασης στα εκθέματα προϋποθέτουν όμως και την αλλαγή στις αντιλήψεις, τις στάσεις και τις πρακτικές των ανθρώπων που διαχειρίζονται τις μουσειακές συλλογές και τη γνώση που αυτές αντιπροσωπεύουν.

Η έρευνα έχει αναδείξει τη σύνθετη φύση της μουσειακής εμπειρίας η οποία περιλαμβάνει στοιχεία που συνδέονται με την προσωπική διάσταση της επίσκεψης, την φυσική και την κοινωνική (Falk & Dierking, 1992, 2000). Στην περίπτωση των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης παράγοντες όπως οι προηγούμενες εμπειρίες, οι πεποιθήσεις και οι προσδοκίες που έχει ένα άτομο για το τι μπορεί να κάνει ή δεν μπορεί να κάνει στο χώρο του μουσείου, τα χαρακτηριστικά του ίδιου του χώρου, η έκθεση των συλλογών, η δυνατότητα προσανατολισμού και κίνησης, η οργάνωση της επίσκεψης, η διευκόλυνση και η διαμεσολάβηση τρίτων, η δυνατότητα επιλογής και ελέγχου της διαδικασίας της μάθησης, η κοινωνικοπολιτισμική αλληλεπίδραση, κ.λπ., καθορίζονται από τη δυνατότητα απτικής πρόσβασης στα εκθέματα, από τον τρόπο με τον οποίο το αίτημα αυτό ικανοποιείται ή δεν ικανοποιείται αλλά και από τη γενικότερη συμπεριφορά και αντιμετώπιση των ατόμων αυτών από το προσωπικό των μουσείων.

Αν το μουσείο θέλει πραγματικά να συμπεριλάβει τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης ανάμεσα στους επισκέπτες του και να προσφέρει μια ουσιαστική μουσειακή εμπειρία, τότε ίσως η συζήτηση για την προσβασιμότητα των ατόμων αυτών στους μουσειακούς χώρους θα πρέπει να ξεκινήσει από μια αναθεώρηση της συνολικής αντίληψης για την έννοια της «θέασης», της αισθητικής πρόσληψης και της κατανόησης της τέχνης και του πολιτισμού.

Η αναθεώρηση αυτών των αντιλήψεων και στάσεων θα οδηγήσει σε εναλλακτικούς τρόπους επίσκεψης οι οποίοι όχι μόνο θα επιτρέψουν στα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης την ισότιμη πρόσβαση και συμμετοχή στον πολιτισμό αλλά και θα διευρύνουν τις δυνατότητες και τις εμπειρίες όλων των επισκεπτών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Αφετηριακή βάση για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της παρούσας εργασίας που σκοπό της είχε τη διερεύνηση των απόψεων και των αντιλήψεων των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης για το μουσείο, είναι ότι ο διάλογος για την προσβασιμότητα των ατόμων αυτών σε μουσειακούς χώρους μπορεί να είναι ουσιαστικός όταν τα ίδια τα άτομα αυτά έχουν λόγο και θέση σε αυτόν.

Η επίτευξη των επιμέρους στόχων της έρευνας αυτής που ήταν η διερεύνηση των εμπειριών, η καταγραφή των αντιλήψεων για το μουσείο και το ζήτημα της προσβασιμότητας καθώς και η καταγραφή των προτάσεών τους για τη βελτίωση της προσβασιμότητας, επιχειρήθηκε μέσα από τη διεξαγωγή συνεντεύξεων που οργανώθηκαν με βάση τρεις άξονες: το μουσείο ως χώρος, η πρόσβαση στο μουσείο και τα αναγνωρίσιμα βιώματα από την επαφή με το εκθέματα και την κοινωνική αλληλεπίδραση στον μουσειό χώρο.

Αναφορικά με τον πρώτο στόχο, τη διερεύνηση των εμπειριών τους από επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους, τα κυριότερα συμπεράσματα είναι τα παρακάτω:

- Οι εμπειρίες των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης που συμμετείχαν στην έρευνα από μουσεία, περιλαμβάνουν μια ποικιλία μουσειακών χώρων όπως συμβατικά μουσεία, αρχαιολογικοί και ιστορικοί χώροι, μνημεία, μοναστήρια, εκκλησίες, πολιτιστικοί χώροι, Μουσείο Αφής.
- Η συχνότητα των επισκέψεων σε μουσειακούς χώρους διαφέρει μεταξύ των ατόμων για λόγους ατομικούς (π.χ. ηλικία, διαφορετικά ενδιαφέροντα, οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον, διαφορετικές υποχρεώσεις, κ.λπ) αλλά και για λόγους που οφείλονται στην απώλεια της όρασης, ολική ή μερική.
- Με εξαίρεση τα άτομα με αμβλυωπία που μπορεί να πραγματοποιούν ατομικές επισκέψεις με δική τους πρωτοβουλία, οι επισκέψεις των ατόμων με ολική απώλεια όρασης σε μουσεία πραγματοποιούνται με πρωτοβουλία τρίτων οι οποίοι τους συνοδεύουν (φορείς με κυριότερο το σχολείο ή πρόσωπα).

- Κανένα από τα άτομα του δείγματος δε συμμετείχε σε κάποια από τις επισκέψεις του σε μουσεία σε οργανωμένο και ειδικά σχεδιασμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα⁴².

Σε ό,τι αφορά τις αντιλήψεις τους για το μουσείο με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώνεται ότι:

- Το μουσείο γενικά θεωρείται ότι είναι ένας χώρος που μπορεί να εμπλουτίσει την καθημερινότητα με διάφορους τρόπους όπως με τον εμπλουτισμό των γνώσεων και την απόκτηση διαφορετικών εμπειριών.
- Η επιθυμία για επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους συνδέεται σε σημαντικό βαθμό με την προϋπόθεση της προσβασιμότητας.

Σχετικά με το ζήτημα της προσβασιμότητας και με βάση τις εμπειρίες των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα διαπιστώθηκε ότι:

- Οι σημαντικότεροι διευκολυντικοί παράγοντες στην κίνηση και την επικοινωνία είναι τα συνοδά πρόσωπα (εκπαιδευτικοί, συμμαθητές, φίλοι, συγγενικά πρόσωπα) και στην πρόσβαση στα εκθέματα η ξενάγηση, οι λεκτικές περιγραφές άλλων προσώπων και τα προσωπικά βοηθητικά γυαλιά στις περιπτώσεις ατόμων με αμβλυωπία.
- Οι κυριότεροι παράγοντες δυσκολίας είναι η απαγόρευση της απτικής πρόσβασης στα εκθέματα, η απόσταση από τα εκθέματα για τους αμβλύωπες και η απαγόρευση να πλησιάσουν πιο κοντά σε αυτά, η τοποθέτηση των εκθεμάτων σε προθήκες, ο χαμηλός φωτισμός, η οργάνωση της έκθεσης με τοποθέτηση εκθεμάτων σε απρόβλεπτα σημεία του χώρου, ο μεγάλος αριθμός επισκεπτών, οι γρήγοροι ρυθμοί ξενάγησης, η αρνητική συμπεριφορά του προσωπικού και η ανελαστικότητα στην εφαρμογή κανονισμών όπως η απαγόρευση της φωτογράφισης.

Σε ό,τι αφορά τις εμπειρίες από την επαφή με τα εκθέματα και την κοινωνική αλληλεπίδραση στον χώρο του μουσείου μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής:

⁴² Εξάιρεση αποτέλεσε ένα άτομο με ολική απώλεια όρασης που συμμετείχε σε πιλοτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Παιδαγωγικού Τμήματος Ειδικής Αγωγής στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου.

- Ο κυριότερος και σχεδόν μοναδικός τρόπος προσέγγισης των εκθεμάτων είναι οι λεκτικές περιγραφές τρίτων. Οι περιπτώσεις απτικής πρόσβασης σε εκθέματα συμβατικών μουσείων είναι μεμονωμένες και συνδέονται κυρίως με την προσωπικότητα των υπευθύνων που έδειξαν στις περιπτώσεις αυτές μεγαλύτερη κατανόηση και ελαστικότητα και όχι με τη γενικότερη πολιτική των μουσείων ενώ απουσιάζει και η παροχή άλλου υλικού όπως πληροφορίες σε Braille, αντίγραφα, κ.λπ.
- Η αίσθηση από την επαφή με τα εκθέματα και τον μουσειακό χώρο χαρακτηρίζεται από ευχαρίστηση κυρίως για την απόκτηση γνώσεων αλλά από απογοήτευση για την ελλιπή πρόσβαση και κατανόηση.
- Η έλλειψη εκπαίδευσης και γενικότερης παιδείας για τα άτομα με αναπηρία αλλά και για τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης ειδικότερα, αντικατοπτρίζεται συχνά στη συμπεριφορά των άλλων επισκεπτών και του προσωπικού των μουσείων.
- Οι ευχάριστες αναμνήσεις και οι θετικές εντυπώσεις από τις επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους συνδέονται σε σημαντικό βαθμό με τις διευκολύνσεις στην πρόσβαση – ιδιαίτερα στα άτομα με ολική απώλεια όρασης – ενώ οι δυσάρεστες αναμνήσεις τόσο για τα άτομα με ολική απώλεια όρασης όσο και για τα άτομα με μερική απώλεια όρασης ταυτίζονται με τις δυσκολίες πρόσβασης συμπεριλαμβανομένης και της αρνητικής συμπεριφοράς του προσωπικού των μουσείων.

Τέλος, ένας από τους στόχους της έρευνας ήταν η καταγραφή των προτάσεών τους για τη βελτίωση της προσβασιμότητας στους μουσειακούς χώρους;

- Οι προτάσεις τους αναφέρονται κυρίως σε θέματα προσέγγισης των εκθεμάτων και εννοιολογικής πρόσβασης με κύριο ζητούμενο τη δυνατότητα απτικής προσέγγισης των εκθεμάτων. Άλλες προτάσεις για τη βελτίωση της προσβασιμότητας είναι η δυνατότητα προσέγγισης των εκθεμάτων από μικρότερη απόσταση για τους αμβλύωπες, η ύπαρξη προσωπικού για τη διευκόλυνση των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης στην κίνηση και την πρόσβαση των ατόμων αυτών στο μουσείο, η επιμόρφωση του προσωπικού των μουσείων για θέματα αναπηρίας, η εκπαίδευση των ξεναγών,

η παροχή υλικού, η οργάνωση δράσεων με αποδέκτες άτομα με προβλήματα όρασης για τη δημιουργία κινήτρων, η ενημέρωση και την πληροφόρηση για τις σχετικές δράσεις των μουσείων, το ευέλικτο ωράριο των μουσείων, ο φωτισμός των μουσείων, την ελαστικότητα σε ορισμένους κανονισμούς και η δημιουργία μουσείων αφής.

Συνοψίζοντας και συμπληρώνοντας τα παραπάνω συμπεράσματα μπορούμε να πούμε ότι η βελτίωση της προσβασιμότητας των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης στους μουσειακούς χώρους μπορεί να είναι εφικτή μόνο στο πλαίσιο μιας συστηματικής πολιτικής πολιτισμού και εκπαίδευσης που αποτελεί και τη βάση για τη χάραξη μιας επίσημης και ουσιαστικής πολιτικής προσβασιμότητας. Μιας πολιτικής που δε θα εξαντλείται σε θεωρητικές διατυπώσεις και αποσπασματικές δράσεις οι οποίες συχνά είναι αποτέλεσμα της πρωτοβουλίας μεμονωμένων προσώπων. Η χάραξη μιας τέτοιας πολιτικής θα πρέπει να υποστηρίζει δράσεις όπως:

- Τον συστηματικό σχεδιασμό δράσεων που θα προωθούν την πολυαισθητηριακή πρόσβαση των εκθεμάτων με έμφαση στη δυνατότητα απτικής προσέγγισης όπως μόνιμες απτικές συλλογές, απτικές διαδρομές, περιοδικές εκθέσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα, εργαστήρια, κ.λπ.
- Τον εμπλουτισμό των μόνιμων συλλογών με αντίγραφα και άλλο υλικό όπως απτικά σχεδιαγράμματα, μακέτες, κ.λπ.
- Την αξιοποίηση αυθεντικών αντικειμένων που συσσωρεύονται στις αποθήκες των μουσείων και τα οποία μπορεί να μην είναι μοναδικά κομμάτια ή όχι ιδιαίτερα ευαίσθητα. Τα αυθεντικά αυτά αντικείμενα μπορούν να αξιοποιηθούν για τον εμπλουτισμό των μόνιμων συλλογών, για τη δημιουργία απτικών συλλογών και για εκπαιδευτικούς σκοπούς.
- Την παροχή πρόσθετου υλικού όπως πινακίδες υπομνηματισμού σε Braille ή σε μεγέθυνση, έντυπο υλικό σε Braille, ηχογραφημένες περιγραφές εκθεμάτων, κ.λπ.
- Μουσειολογικές και άλλες μελέτες που θα λαμβάνουν υπόψη τους άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης και θα προβλέπουν ζητήματα φωτισμού του χώρου, οργάνωσης των εκθέσεων (π.χ. αποφυγή τοποθέτησης εκθεμάτων σε απρόβλεπτα σημεία του χώρου, έκθεση αντικειμένων έξω από προθήκες),

διευκολύνσεις προσανατολισμού και κινητικότητας, άλλες παρεμβάσεις όπως χρωματικές αντιθέσεις, κ.λπ.

- Την αξιοποίηση των μέσων και τη δυνατότητων της σύγχρονης τεχνολογίας.
- Τη συγκρότηση διεπιστημονικών ομάδων για τον σχεδιασμό, την υλοποίηση και την αξιολόγηση σχετικών δράσεων με τη συμμετοχή εκπροσώπων των ομάδων ατόμων με οπτικές αναπηρίες.
- Τη συστηματική επιμόρφωση του προσωπικού των μουσείων για θέματα αναπηρίας και ειδικότερα για τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης. Το ζήτημα της επιμόρφωσης σ' αυτά τα θέματα είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τα άτομα που έχουν την ευθύνη της υποδοχής και της ξενάγησης των επισκεπτών όπως οι ξεναγοί, οι μουσειοπαιδαγωγοί, οι υπεύθυνοι εκπαιδευτικών προγραμμάτων ή οι φύλακες.
- Την κατάρτιση των εκπαιδευτικών και των ειδικών παιδαγωγών για θέματα παιδευτικής αξιοποίησης των μουσειακών χώρων.
- Την προώθηση της συνεργασίας μεταξύ διαφορετικών οργανισμών και φορέων όπως μουσεία και πολιτιστικοί οργανισμοί, σωματεία ατόμων με οπτικές αναπηρίες, σχολεία, πανεπιστήμια, κ.ά.
- Τη προώθηση της συστηματικής ενημέρωσης και διάχυσης της πληροφορίας για ανάλογες δράσεις ώστε να διασφαλίζεται ότι η πληροφορία φτάνει στους άμεσα ενδιαφερόμενους.
- Την αξιοποίηση και την ενίσχυση του ρόλου των ΜΜΕ (τηλεόραση, ραδιόφωνο, τύπος, διαδίκτυο) όχι μόνο για την παροχή πληροφοριών αλλά και για την γενικότερη ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της κοινωνίας πάνω σε θέματα αναπηρίας με στόχο την άρση των προκαταλήψεων που συχνά οφείλονται στην άγνοια.
- Την προώθηση και ενίσχυση της επιστημονικής έρευνας σε θέματα εκπαίδευσης των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης και μουσειακής εκπαίδευσης που θα εμπλουτίσει τα υπάρχοντα δεδομένα και θα συμβάλλει τόσο βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών όσο και στην αξιολόγησή τους.

Κλείνοντας τη συζήτηση αυτή θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η ύπαρξη μιας πολιτικής πολιτισμού χωρίς τη χάραξη μιας πολιτικής προσβασιμότητας δεν υπηρετεί ουσιαστικά τον πολιτισμό αφού με τον τρόπο αυτό διακονίζει ανισότητες, αποκλεισμούς και προκαταλήψεις, «επιλέγει» ποιοι μπορούν να είναι μέτοχοι των

πολιτισμικών αγαθών και ποιοι όχι και στερεί από ορισμένες κοινωνικές ομάδες ένα βασικό ανθρώπινο δικαίωμα: την πρόσβαση στον πολιτισμό και κατ' επέκταση την ισότιμη συμμετοχή στην κοινωνική και πολιτισμική ζωή.

Αν μια πολιτική πολιτισμού στοχεύει στην ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς, αυτό θα μπορέσει να επιτευχθεί πραγματικά και ουσιαστικά όταν οι πολίτες μιας κοινωνίας θα έχουν τη δυνατότητα και θα είναι σε θέση να τη γνωρίσουν, να την κατανοήσουν και εν τέλει να τη διαχειριστούν συμβάλλοντας ισότιμα στο κοινωνικό και πολιτισμικό γίγνεσθαι όχι μόνο του σήμερα αλλά και του αύριο.

Από μια τέτοια διαδικασία δεν μπορεί να αποκλείονται ορισμένες κοινωνικές ομάδες γι' αυτό και η ανάπτυξη μιας πολιτικής προσβασιμότητας στον πολιτισμό δεν είναι πολυτέλεια αλλά ένα κατ' εξοχήν χρέος πολιτικό σε κάθε δημοκρατική, ισόνομη και πολιτισμένη κοινωνία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση και μεταφράσεις ξένων έργων

Alpen, M., (2004). Τα Προγράμματα Υποδοχής των Ατόμων με Αναπηρίες στα Βασιλικά Μουσεία Καλών Τεχνών του Βελγίου, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 55 – 59

Arter, C., (2005). Το Παιδί του Δημοτικού Σχολείου, Στο Mason, H. & McCall, (επιμ. Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε.), *Παιδιά και Νέοι με Προβλήματα Όρασης, Η Πρόσβαση στην Εκπαίδευση*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 173 – 190

Bell, J., (2001). *Μεθοδολογικός Σχεδιασμός Παιδαγωγικής και Κοινωνικής Έρευνας*, (μτφρ. Ρήγα Αναστασία- Βαλεντίνη), Αθήνα: Gutenberg

Bussaid, M., (2004). Πρόσβαση Τυφλών και Ατόμων με Προβλήματα Όρασης στα Μουσεία: Προοπτικές. Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 55 – 59

Cohen, L. & Manion, L., (1994). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*, (μτφρ. Μητσοπούλου Χ. & Φιλοπούλου, Μ.), Αθήνα: Μεταίχμιο

Dey, I., (1993). *Qualitative Data Analysis, A User-Friendly Guide for Social Scientists*, London: Routledge

Dufreney-Trinchinetti, F., (2004). Παράμετροι που Εμπλέκονται στην Εξασφάλιση Πρόσβασης στον Πολιτισμό για τα Άτομα με Αναπηρία. Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 65-69

Elstner, W., (1983). The Abnormalities in the Verbal Communication of Visually Impaired Children, In A. E. Mills (ed) *Language Acquisition in the Blind Child Normal and Deficient*, London: Croom Helm

Falk, J. & Dierking, L., (1992). *The Museum experience*, Washington

Falk, J. & Dierking, L., (2000). *Learning from museums: visitor experiences and the making of meaning*. Walnut Creek, CA: Altamira Press

Fazzi, L. D., (2005). Κινητικότητα και Προσανατολισμός: Ένα Βασικό Στοιχείο της Ενταξιακής Εκπαίδευσης για Τυφλούς Μαθητές, στο Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Σπανδάγου, Η., (επιμ.), *Εκπαίδευση και Τύφλωση, Σύγχρονες Τάσεις και Προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 257 – 273

Fraiberg, S., (1977). *Insights from the Blind*, Basic Books, New York

Fertier, A., (2004). EUCREA International: Πολιτική, Στόχοι και Προγράμματα Δράσης, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 70-75

Gardner, H., (1983). *Frames of mind, The Theory of Multiple Intelligences*, Basic Books, NY, USA

Gunnestad de Represa, T., (2004). Σκανδιναβικά Μουσεία για Όλους. Έρευνα και Αξιολόγηση της Προσβασιμότητας σε μερικά Σκανδιναβικά Μουσεία, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 124 – 125

Guyomarch, C., (2004). Παρουσίαση της Πολιτικής της Προσβασιμότητας στη Cité des Scinces et l' Industrie, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 112 - 115.

- Hein, G., (1998). The Constructivist Museum. Στο Hein, G. *Learning in the museum*, Routledge, σσ. 155-179
- Hein, G., (1999). The constructivist museum, Στο Hooper Greenhill, E., *The Educational role of the Museum*, Routledge, London, NY., σσ. 73-79
- Hodapp, M., R., (2003). *Αναπτυξιακές Θεωρίες και Αναπηρία, Νοητική Καθυστέρηση, Αισθητηριακές Διαταραχές και Κινητική Αναπηρία* (επιμ. Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Σπαγδάνου, Η.), Αθήνα: Μεταίχμιο
- Hooper-Grenhill, E., (1994). Education, communication and interpretation: towards a critical pedagogy in museums. Στο Hooper Greenhill, E., *The Educational role of the Museum*, Routledge, London, NY., σσ. 3-27
- Hooper-Grenhill, E., (1994α). Communication in theory and practice. Στο Hooper Greenhill, E., *The Educational role of the Museum*, Routledge, London, NY., σσ. 28-43
- Hooper- Greenhill, E., (1999). Σκέψεις για τη Μουσειακή Εκπαίδευση στη Μεταμοντέρνα Εποχή, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τ. 72, σσ. 47 - 49
- Jacobson, W., (1993). *The Art and Science of Teaching Orientation and Mobility to Persons with Visual Impairments*, New York: AFB Press
- Kingsley, M., (2005). Τα Αποτελέσματα της Απώλειας της Όρασης, Στο Mason, H. & McCall, (επιμ. Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε.), *Παιδιά και Νέοι με Προβλήματα Όρασης, Η Πρόσβαση στην Εκπαίδευση*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 67 – 76
- Kirkwood, R., (2005). Ο έφηβος, Στο Mason, H. & McCall, (επιμ. Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε.), *Παιδιά και Νέοι με Προβλήματα Όρασης, Η Πρόσβαση στην Εκπαίδευση*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 191 – 199
- Kisiel, F. J., (2003). Teachers, Museums and Worksheets: A Closer Look at a

Learning Experience. *Journal of Science Teacher Education*, 14 (1):3-21, Kluwer Academic Publishers.

Koenig, J., A & Holbrook, M.C., (2000). *Foundations of Education, Instructional Strategies for Teaching Children and Youths with Visual Impairments*, New York: AFB Press

Koestler, K., (1976). *The Unseen Minority: A Social History of Blindness in the United States*, New York: David McKay

Levi, S., A., (2005). Beyond Vision: Integrating Touch into Museums. The Tactile Museum of the Lighthouse for the Blind in Athens, Greece, *The Braille Monitor*, June 2005

Marie, P., (2004). Πρόσβαση στον Πολιτισμό των Ατόμων με αναπηρία: Μία Νέα Προοπτική, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 76 – 77

Mason, H., (2005). Αξιολόγηση της Όρασης, Στο Mason, H. & McCall, (επιμ. Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε.), *Παιδιά και Νέοι με Προβλήματα Όρασης, Η Πρόσβαση στην Εκπαίδευση*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 108 – 125

Mason, H., (2005α). Οι κοινές παθήσεις της όρασης και οι εκπαιδευτικές τους Επιπτώσεις, Στο Mason, H. & McCall, (επιμ. Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε.), *Παιδιά και Νέοι με Προβλήματα Όρασης, Η Πρόσβαση στην Εκπαίδευση*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 88 – 107

Mason, H., (2005β). Ανατομία και Φυσιολογία του Ματιού. Στο Mason, H. & McCall, (επιμ. Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε.), *Παιδιά και Νέοι με Προβλήματα Όρασης, Η Πρόσβαση στην Εκπαίδευση*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 77 – 87.

Mason, J., (2003). *Η Διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας*, (επιμ. Κυριαζή Νότα), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Mc Ginnis, R., (1999). The Disabling Society, in Hooper Grenhill, E. (επιμ.), *The Educational role of the Museum*, London – New York, Routledge, pp. 278-287

Merriman, N., (1999). Ανοίγοντας τα Μουσεία στο Κοινό, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τ. 72, σσ. 43 - 46

Mc Linden, M. & Mc Call, S., (2002). *Learning through Touch: Supporting Children with Visual Impairment and Additional Difficulties*, London: David Fulton Publishers

Montgomery, J., (2004). Επιμόρφωση Προσωπικού που Απασχολείται σε Πολιτιστικούς Χώρους σε Θέματα Προσβασιμότητας Ατόμων με Αναπηρίες. Η Περίπτωση της Βορειοανατολικής Αγγλίας, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 225-229

Pearce, M., S., (2002). *Μουσεία, αντικείμενα και συλλογές* (επιμ. Γυιόκα Λία). Θεσσαλονίκη: Βάνιας

Reble, A., (1990). *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, (μτφρ. Χατζηστεφανίδης Ι., Χατζηστεφανίδου – Πολυζώη Σ.), Αθήνα: Παπαδήμας

Robson, C., (1993). *Real World Research, A Resource for Social Scientists and Practitioner- Researchers*, UK & USA Blackwell

Rodney, P., (2003). The psychological aspect of visual impairment as a central understanding in the development of inclusion, *The British Journal of Visual Impairment, Vol 21, 1*, pp. 19-24

Shuh Hennigar, J., (1999). Teaching yourself to teach with objects, Στο Hooper Greenhill, E., *The Educational role of the Museum*, Routledge, London, NY. , 80-91

Stone, J., (2005). Το Παιδί της Προσχολικής Ηλικίας, Στο Mason, H. & McCall, (επιμ. Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε.), *Παιδιά και Νέοι με Προβλήματα Όρασης, Η Πρόσβαση στην Εκπαίδευση*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 156 – 172

Stone, J., (2005β). Κινητικότητα και Δεξιότητες Αυτονομίας, Στο Mason, H. & McCall, (επιμ. Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε.), *Παιδιά και Νέοι με Προβλήματα Όρασης, Η Πρόσβαση στην Εκπαίδευση*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 265 – 278

Vygotsky, L., S., (1981). The Genesis of Higher Mental Functions. Στο V.Wertsch (ed.). *The concept of activity in Soviet Psychology*. Armonk, New York: Sharpe

Warren, H., D., (2005). *Τύφλωση και Παιδί*, (επιμ. Ζώνιου-Σιδέρη Α. & Καραγιάννη, Π.), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Weisen, M. (2004). Πρόσβαση των Ατόμων με Αναπηρίες σε Διαδικτυακούς Τόπους σχετικούς με τον Πολιτισμό και την Εκπαίδευση: Μία Διεθνής Πρόκληση, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 86 – 92

Wolfee, K., (1998). *Skills for Success: A Career Education Handbook for Children and Adolescents with Visual Impairments*. New York: AFB Press

World Health Organisation (2002). *International Classification of Functioning, Disability and Health – ICFIDH-2*, Geneva: WHO.

Ελληνόγλωσση

Αθανασιάδου, Α., (2004). Μουσεία και Πολιτιστικά Κτίρια του Υπουργείου Πολιτισμού – Η πρόσβαση των ΑμεΑ, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 139-141

Αλεξίου, Χ., (2004). Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία στα Πολιτιστικά Δρώμενα: Το πρόβλημα και οι Εκπαιδευτικές Παρεμβάσεις για την Επίλυσή του. Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 230-237

Άλκηστις, (1996). *Μουσεία και Σχολεία, Δεινόσαυροι κι Αγγεία*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Αντζουλάτου – Ρετσίλα, Ε., (1997). Μουσειακά Εκπαιδευτικά Προγράμματα για Άτομα με Ειδικές Ανάγκες: Διαπιστώσεις – Επισημάνσεις, Στο Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουντασάκη, Ε., (επιμ.), *Μουσεία και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, Εμπειρίες και Προοπτικές, Πρακτικά Ημερίδας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 27 Μαΐου 1993*, Αθήνα: Gutenberg, σσ. 81-87

Αργυρόπουλος, Β., (2006). Η Αξιολόγηση της Λειτουργικής Όρασης των Παιδιών με Σοβαρά Προβλήματα Όρασης: Μια Πολυδιάστατη και Σύνθετη Διαδικασία, Στο Κακανά, Δ., Μ. & Μπότσογλου, Κ. & Χανιωτάκης, Ν. & Καβαλάρη, Ε., (επιμ.), *Η Αξιολόγηση στην Εκπαίδευση: Παιδαγωγική και Διδακτική Διάσταση, 71 Κείμενα για την Αξιολόγηση*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, σσ. 311 – 319

Αργυρόπουλος, Β., (2008). Το Ζήτημα της Πρόσβασης των Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες στο Μουσειακό Χώρο, Στο Βέμη, Β. & Νάκου, Ε., (επιμ.), *Μουσεία και Εκπαίδευση, Γενικός Απολογισμός, Κριτική Αποτίμηση και Προοπτικές, Πρακτικά Συνεδρίου, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας – ICOM, Βόλος 9 – 11 Νοεμβρίου 2007*, (υπό έκδοση).

Αργυρόπουλος, Β., (2008^α), Πανεπιστημιακές Σημειώσεις στο Μάθημα: *Η Εκπαίδευση του Παιδιού με Σοβαρά Προβλήματα Όρασης – Διδακτικές Προσεγγίσεις*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Ασιδέρη, Δ., (2004). Μουσείο Αφής, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 136-138

Βαρδακαστάνης, Γ., (2004). Η Δικαιωματική προσέγγιση της αναπηρίας: Από τον πατερναλισμό στην ισότιμη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνική, οικονομική, πολιτική και πολιτιστική ζωή. Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 22-26

Βαϊνά, Μ., (1997). *Θεωρητικό Πλαίσιο Διδακτικής της Τοπικής Ιστορίας για τον Εικοστό Πρώτο Αιώνα*, Αθήνα: Gutenberg

Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουνταςάκη, Ε., (επιμ.), (1999). *Μουσεία και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, Εμπειρίες και Προοπτικές, Πρακτικά Ημερίδας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 27 Μαΐου 1993*, Αθήνα: Gutenberg

Βέμη, Β., (1999). Η Αρχαιολογία ως Σημειωτική: για μια άσκηση επικοινωνίας με το Αρχαιολογικό (ΜΟΥΣΕΙΑΚΟ) Αντικείμενο», *Επτάκυκλος*, τεύχ.14, 1999, σσ. 177 – 185

Βέμη, Β. (2003), Κατάρτιση Εκπαιδευτικών: Το πρώτο βήμα για τη διατήρηση της Κληρονομιάς, *7th International Symposium World Heritage Cities, Ρόδος, Δήμος Ρόδου- World Heritage Cities* (έκδοση σε ψηφιακή μορφή), 24 - 26 Σεπτεμβρίου 2003

Γαλάνη-Κρίκου, Μ., (1999). Αντιμετώπιση Συγκεκριμένων Ομάδων Παιδιών από τα Εκπαιδευτικά Προγράμματα του Νομισματικού Μουσείου, Στο Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουνταςάκη, Ε., (επιμ.), *Μουσεία και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, Εμπειρίες και Προοπτικές, Πρακτικά Ημερίδας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 27 Μαΐου 1993*, Αθήνα: Gutenberg, σσ. 59-64

Γκαζή, Α. (1999). Από τις μούσες στο μουσείο. Η ιστορία ενός θεσμού διαμέσου των αιώνων. *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τ. 70, σσ. 39-46

Γκαζή, Α., (2004). Μουσεία για τον 21^ο αιώνα. *Τετράδια Μουσειολογίας*, τ.1, Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 3-12

Γκότσης, Σ., (2004). Ερμηνευτικά – Εκπαιδευτικά Προγράμματα για Ομάδες Ατόμων με Αναπηρίες: Το Παράδειγμα του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 207-211

Ζαφειράκου, Α., (2000). Μουσεία και Σχολεία, Διάλογος και Συνεργασίες, Αναπαραστάσεις και Πρακτικές. Στο Ζαφειράκου Α., (επιμ.) *Μουσεία και Σχολεία, Διάλογος και Συνεργασίες, Αναπαραστάσεις και Πρακτικές*. Αθήνα: Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδανός, σσ. 17 – 34

Ζαφειράκου, Α., (2000^α). Πώς το Μουσείο Βλέπει το Σχολείο, στο Ζαφειράκου Α., (επιμ.) *Μουσεία και Σχολεία, Διάλογος και Συνεργασίες, Αναπαραστάσεις και Πρακτικές*. Αθήνα: Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδανός, σσ. 85 – 107

Ζώνιου-Σιδέρη, Α., (1998). *Οι Ανάπηροι και η Εκπαίδευσή τους. Μια Ψυχοπαιδαγωγική Προσέγγιση της Ένταξης*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Ιακωβίδου- Αλευρά, Α., (2004). Κέντρο Γαία και Προσβασιμότητα, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 116 – 120.

Ιωαννίδη, Β., (2005). Μουσεία και Κοινωνικά Αποκλεισμένες Ομάδες. Η Περίπτωση Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες: Προβληματική, Δυνατότητες, Εφαρμογές, *Νέα Παιδεία*. τ. 114, σσ. 43 – 54

Καρατζά, Μ., (2004). Δυνατότητες και Εφαρμογές Προσβασιμότητας για ΑμεΑ σε Αρχαιολογικούς Χώρους, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 148-151

Καστρινάκη, Κ., (2004). Επιμόρφωση Προσωπικού Υποδοχής σε Μουσεία και Πολιτιστικούς Χώρους, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 238-241

Κοκκέβη – Φωτίου, Δ., (1999). Το Δικαίωμα Συμμετοχής των Κωφών στην Πνευματική και Πολιτιστική Κληρονομιά ως Προϋπόθεση για τη Μορφωτική τους Άνοδο και Ένταξη στην Κοινωνία. Στο Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουνταςάκη, Ε., (επιμ.), *Μουσεία και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, Εμπειρίες και Προοπτικές, Πρακτικά Ημερίδας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 27 Μαΐου 1993*, Αθήνα: Gutenberg, σσ. 89-92

Κοκκέβη Φωτίου, Δ., (2002). «Το μάτι ακούει». Εκπαιδευτικό πρόγραμμα για κωφά παιδιά. Στο *Μουσείο και Σχολείο, 6^ο Περιφερειακό Σεμινάριο, Καβάλα 20-21-22 Σεπτεμβρίου 2002*, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ, ΥΠΠΟ, ICOM, σσ. 83- 85

Κοκκέβη – Φωτίου, Δ., (2004). Ειδικό Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα για Κωφούς, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 200-203

Κονιόρδος, Β., (2004). Παρουσίαση του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Culture 2000 με τίτλο «Αρχαιολογία χωρίς Εμπόδια» και Επεμβάσεις για τη Βελτίωση της Επισκεψιμότητας στο Φρούριο Επταπυργίου, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 152 – 157

Κόντσα, Κ., (2004). Εκπαιδευτικά Προγράμματα για Άτομα Ειδικής Αγωγής στο Λαογραφικό Ιστορικό Μουσείο Λάρισας: Όταν η Διαφορετικότητα γίνεται Ασπίδα

κατά του Κοινωνικού Αποκλεισμού, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 214-219

Κουβέλη, Α., (2000). *Η Σχέση των Μαθητών με το Μουσείο, Θεωρητική Προσέγγιση, Έρευνα στην Αθήνα και στην Ικαρία. Εκπαιδευτικά Προγράμματα*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Κουτάντος, Δ., (2005). *Η Εκπαίδευση Παιδιών και Νέων με Μειωμένη Όραση*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Κωνσταντίος, Δ., (2009). Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο. Η Αλλαγή. *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τ. 110, σσ. 96 – 100

Λεβέντη, Α., (2004). Σχεδιάζοντας με φροντίδα για όλους χωρίς αποκλεισμούς. Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 29-33

Λέκκα, Α. & Αλεξίου, Θ., (2002). Το μουσείο «εκτός των τειχών»: κινητές πολιτιστικές μονάδες και σχολική πράξη. Στο *Μουσείο και Σχολείο, 6^ο Περιφερειακό Σεμινάριο, Καβάλα 20-21-22 Σεπτεμβρίου 2002*, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ, ΥΠΠΟ, ICOM, σσ. 30- 34

Λιοδάκης, Δ., (2000). *Εκπαιδευτικά Προγράμματα για Τυφλούς*, Αθήνα: Ατραπός

Μαλαμίδου, Τ., (1997). Απόπειρα Πρόσβασης Μαθητών Ειδικού Σχολείου σε Μουσείο. Συμμετοχή στα Εκπαιδευτικά Προγράμματα και Εφαρμογή τους. Στο Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουντασάκη, Ε., (επιμ.), *Μουσεία και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, Εμπειρίες και Προοπτικές, Πρακτικά Ημερίδας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 27 Μαΐου 1993*, Αθήνα: Gutenberg, σσ. 93-104

Μούλιου, Μ. & Μπούνια, Α., (1999). Μουσείο και Επικοινωνία, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τ. 72, σελ. 42

Μπενάκη-Πολυδώρου, Ι., (1997). Πρόσβαση Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες στην Τέχνη. Το Μουσείο Αφής του Φάρου Τυφλών Ελλάδος, Στο Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουνταςάκη, Ε., (επιμ.), *Μουσεία και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, Εμπειρίες και Προοπτικές, Πρακτικά Ημερίδας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 27 Μαΐου 1993*, Αθήνα: Gutenberg, σσ. 111-123

Μπομπότης, Θ., (2004). Νέο Μουσείο Πατρών, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 133 – 135

Νάκου, Ε., (2001). *Μουσεία: Εμείς, τα Πράγματα και ο Πολιτισμός*, Αθήνα: Νήσος

Νάκου, Ε., (2002). Το επιστημονικό υπόβαθρο της σχέσης Μουσείου, Εκπαίδευσης και Ιστορίας. Στο Κόκκινος, Γ.& Αλεξάκη, Ε., (επιμ.), *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*. Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 115 - 128

Νανιόπουλος, Α. & Μαρκή, Ε., (2004). Προσβασιμότητα και Αντιληπτικότητα Μνημείων και Αρχαιολογικών Χώρων από Εμποδιζόμενα Άτομα. Προκαταρκτική Διερεύνηση Εφαρμογής μιας Μεθοδολογίας στους Χώρους Ευθύνης της 9^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 126 - 132

Νικολαραϊζή, Μ., (2000). Συμπεριλαμβάνοντας το Ειδικό Σχολείο στο Όραμα ενός Ενιαίου Σχολείου, Στο Λουμάκου, Μ. & Μπεζέ, Λ., (επιμ.), *Το Παιδί και τα Δικαιώματά του*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 59 – 71

Νικονάνου, Ν., (2002). *Αρχαιολογικά Μουσεία και Σχολείο. Εκπαιδευτικά Προγράμματα Μουσειακής Αγωγής για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή).

Οικονόμου, Μ., (2003). *Μουσείο: Αποθήκη ή Ζωντανός Οργανισμός*; Αθήνα: Κριτική

Παντερμαλής, Δ. & Δόλλη, Ν., (2004). Το Νέο Μουσείο Ακρόπολης: Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες. Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 101-104

Πέννα, Β., (2004). Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρίες και Εκπαιδευτικά Προγράμματα στο Μουσείο Νεώτερης Κεραμικής: Διαπιστώσεις – Επισημάνσεις, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 220-223

Πίνη, Ε., (2004). Σχεδιάζοντας Αρχαιολογικά Εκπαιδευτικά Προγράμματα για Άτομα με Αναπηρίες, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 196-199

Πολυχρονίου, Ι., (1997). Αυτόνομη Διακίνηση Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες στα Μουσεία. Στο Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουνταςάκη, Ε., (επιμ.), *Μουσεία και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, Εμπειρίες και Προοπτικές, Πρακτικά Ημερίδας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 27 Μαΐου 1993*, Αθήνα: Gutenberg, σσ.43 - 50

Πολυχρονίου, Ι., (2004). Σχεδιασμός Προσβάσιμων Δημόσιων και Πολιτιστικών Κτιρίων. Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 80 - 85

Πλατή, Μ., (1997). Επισκέψεις Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Ίδρυμα Ν.Π. Γουλιανδρή, Στο Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουνταςάκη, Ε., (επιμ.), *Μουσεία και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, Εμπειρίες και Προοπτικές, Πρακτικά Ημερίδας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 27 Μαΐου 1993*, Αθήνα: Gutenberg, σσ. 65 - 69

Σταυρουλάκη, Φ., (2004). Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρίες στα Εκπαιδευτικά Προγράμματα της Διεύθυνσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, των Εφορειών Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 204 - 206

Τσαούσης, Γ., Δ., (1997). Μουσεία και Κοινωνική Πολιτική, Στο Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουνταςάκη, Ε., (επιμ.), *Μουσεία και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, Εμπειρίες και Προοπτικές, Πρακτικά Ημερίδας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 27 Μαΐου 1993*, Αθήνα: Gutenberg, σσ. 27 – 34

Τσιτούρη, Α. (επιμ.), (2004). *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ

Τσιτούρη Α., (2005). Καθολική Πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού: Πραγματικότητα ή ουτοπία;, *Τετράδια Μουσειολογίας, τ. 2*, σσ. 37 – 42

Χαλκιά, Ά., (2002). Ένα βήμα πιο κοντά στο μουσείο- Σχεδιάζουμε ένα φύλλο εργασίας και οργανώνουμε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα σε μουσείο. Στο Κόκκινος, Γ. & Αλεξάκη, Ε.(επιμ.). *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*. Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 297 – 307

Χούλια-Καπελώνη, Σ. & Μπουτοπούλου, Σ., (2004). Υφιστάμενη Κατάσταση και Προοπτική Πρόσβασης ΑμεΑ σε Κρατικά Αρχαιολογικά Μουσεία κα Συλλογές Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 142-147

Χριστοπούλου, Ε., (2004). Η Ευρωπαϊκή Ένωση Κωφών – Κωφά Άτομα και Ευρύτατη Πρόσβαση στον Πολιτισμό, Στο Τσιτούρη, Α., (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρία σε Χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού, Πρακτικά Συνεδρίου Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*, Αθήνα: ΥΠΠΟ, σσ. 60 - 62

Χρυσουλάκη, Σ., (1997). Η Προσαρμογή των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του ΚΕΠ του ΥΠΠΟ για Παιδιά με Ειδικές Ανάγκες, Στο Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουνταςάκη, Ε., (επιμ.), *Μουσεία και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, Εμπειρίες και Προοπτικές, Πρακτικά Ημερίδας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 27 Μαΐου 1993*, Αθήνα: Gutenberg, σσ. 51 – 58

Ψαρράκη-Μπελεσιώτη, Ν., (1997). Εκπαιδευτικά Προγράμματα στο Μουσείο Μπενάκη για Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, Στο Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουνταςάκη, Ε., (επιμ.), *Μουσεία και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, Εμπειρίες και Προοπτικές, Πρακτικά Ημερίδας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 27 Μαΐου 1993*, Αθήνα: Gutenberg, σσ. 71 - 79

Ψαρράκη-Μπελεσιώτη, Ν., (2002). Σχεδιασμός εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων στο Μουσείο. Στο *Μουσείο και Σχολείο, 6^ο Περιφερειακό Σεμινάριο, Καβάλα 20-21-22 Σεπτεμβρίου 2002*, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ, ΥΠΠΟ, ICOM, σσ. 35 – 37

Ηλεκτρονικές διευθύνσεις

www.maty.gr Σωματείο Ατόμων με Αναπηρία Όρασης «Μάγνητες Τυφλοί» (τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009).

www.minenv.gr ΥΠΕΧΩΔΕ – Γραφείο Μελετών ΑμεΑ, 1998, Σχεδιάζοντας για όλους (τελευταία επίσκεψη: Σεπτέμβριος 2008)

<http://www.vsarts.org/x372.xml> Ελληνική Εταιρεία Καλλιτεχνικών Προγραμμάτων Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες (Very Special Arts) (τελευταία επίσκεψη: Νοέμβριος 2008)

[www. Cycladic.gr](http://www.Cycladic.gr) Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (τελευταία επίσκεψη: Οκτώβριος 2008).

<http://www.fte.org.gr/> Φάρος Τυφλών Ελλάδας (τελευταία επίσκεψη: Σεπτέμβριος 2009)

www.tactualmuseum.gr Μουσείο Αφής (τελευταία επίσκεψη: Σεπτέμβριος 2008).

<http://www.aph.org/museum/index.html> Μουσείο Marie and Eugene Callahan Museum (American Printing House for the Blind), Kentucky, ΗΠΑ (τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009).

<http://www.metmuseum.org/events/visitorsdisabilities/blind> Μητροπολιτικό Μουσείο Νέας Υόρκης (τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009).

www.artbeyondsight.org Δίκτυο Art Beyond Sight (τελευταία επίσκεψη: Νοέμβριος 2008).

<http://www.britishmuseum.org/> Βρετανικό Μουσείο (τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009)

<http://www.louvre.fr/> Μουσείο Λούβρου (τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009)

<http://www.vam.ac.uk/> Μουσείο Albert & Victoria, Λονδίνο (τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009)

<http://www.cavazza.it/arte/edmnv/museoint.htm> Ινστιτούτο Cavazza, Μουσείο Αντέρος, Ιταλία (τελευταία επίσκεψη: Σεπτέμβριος 2008)

<http://www.museoomero.it/> Μουσείο Omero, Ιταλία (τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009).

<http://museo.once.es/> Τυφολογικό Μουσείο, ONCE, Μαδρίτη (τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΠΟΥ ΟΙ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ ΕΧΟΥΝ ΕΠΙΣΚΕΦΤΕΙ ΚΑΠΟΙΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

1. Επισκέπτεστε χώρους πολιτισμικής αναφοράς στον ελεύθερο χρόνο σας;
2. Έχετε επισκεφτεί ποτέ κάποιο μουσείο;
3. Πόσες φορές έχετε επισκεφτεί κάποιο μουσείο;
1- 2 2-5 5 -10 Περισσότερες από 10
4. Για ποιους κυρίως λόγους επισκέπτεστε με αυτή τη συχνότητα τα μουσεία;
5. Πότε ήταν η τελευταία φορά;
6. Τι είδους μουσεία ή χώρους έχετε επισκεφτεί;
7. Στις επισκέψεις σας στα μουσεία σας συνόδευαν κάποιοι άλλοι; (οικογένεια, σχολείο, φίλοι, στο πλαίσιο κάποιου τουριστικού ταξιδιού, άλλο);
8. Συμμετείχατε σε κάποιο οργανωμένο πρόγραμμα ή ξενάγηση;
9. Γνωρίζετε άλλα είδη μουσείων εκτός από αυτά που έχει επισκεφτεί;
10. Στις επισκέψεις σας στα μουσεία υπήρχε κάτι που σας διευκόλυνε στην πρόσβαση και γενικά στην επίσκεψη;
11. Υπήρξαν κάποιοι παράγοντες που σας δυσκόλεψαν;
12. Υπήρξε κάτι που σας ενόχλησε/δυσάρεστησε
13. Κάτι που σας άρεσε πολύ;
14. Κάτι που θυμάστε με ευχαρίστηση;

15. Κάτι που θα θέλατε να προτείνετε γενικά για την προσβασιμότητα στα μουσεία;
16. Πώς επικοινωνήσατε με τα εκθέματα; Υπήρχαν απτικά εκθέματα; Πρωτότυπα, αντίγραφα, άλλο υλικό (π.χ μακέτες, χάρτες);
17. Υπήρχε δυνατότητα πληροφοριών από άλλες αισθήσεις
18. Πώς νιώσατε από την επαφή με τα εκθέματα;
19. Αν υπήρχε ξενάγηση, αυτή ήταν ικανοποιητική;
20. Όταν επισκέφτηκε το μουσείο υπήρχαν άλλοι επισκέπτες στο χώρο;
21. Υπήρχε κάτι στη συμπεριφορά τους που σας έκανε εντύπωση;
22. Κατά τις επισκέψεις σας σε μουσεία χρειαστήκατε κάτι από το προσωπικό του μουσείου; Αν ναι, τι ήταν αυτό και πώς εξυπηρετηθήκατε;
23. Κάτι που θυμάστε ευχάριστα (από τα εκθέματα, τους ανθρώπους, το χώρο)
24. Κάτι που σας ενόχλησε και το θυμάστε;
25. Θα θέλατε να επαναλάβετε μια επίσκεψη σε ένα μουσείο;
26. Πιστεύετε ότι το μουσείο μπορεί να εμπλουτίσει την καθημερινότητά σας και πώς;
27. Θα θέλατε να προτείνετε κάτι για τις επισκέψεις ατόμων με προβλήματα όρασης στα μουσεία;
28. Κάποιο άλλο σχόλιο;

ΛΙΣΤΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Άτομα με Ολική Απώλεια Όρασης σε ηλικία < 3 ετών

Πίνακας 1: Επισκέψεις σε χώρους πολιτισμικής αναφοράς και μουσεία

Χώρος	Αριθμός επισκέψεων
Θέατρα	
Συναυλίες	
Βιβλιοθήκες	
Μουσεία ✓ Συμβατικά μουσεία ✓ Αρχαιολογικοί χώροι ✓ Μοναστήρια	2 - 5

Πίνακας 2: Λόγοι επίσκεψης σε μουσεία

Κυριότεροι λόγοι για τη συχνότητα των επισκέψεων	<ul style="list-style-type: none">▪ Οργάνωση επισκέψεων με πρωτοβουλία άλλων<ul style="list-style-type: none">✓ Σχολείο✓ Εκκλησία✓ Φίλοι
--	--

Πίνακας 3: Πλαίσιο επίσκεψης

Πλαίσιο Επίσκεψης	<ul style="list-style-type: none">▪ Σχολείο/συμμαθητές▪ Εκκλησία▪ Φίλοι
-------------------	---

Πίνακας 4: Διευκολύνσεις και δυσκολίες πρόσβασης

Παράγοντες που διευκόλυναν την πρόσβαση	Παράγοντες που δυσκόλεψαν την πρόσβαση ή ενόχλησαν
<ul style="list-style-type: none">▪ Ξενάγηση/Λεκτική περιγραφή	<ul style="list-style-type: none">▪ Απαγόρευση απτικής πρόσβασης στα

	εκθέματα
▪ Συνοδός	▪ Ελλιπής κατανόηση

Πίνακας 5: Πρόσβαση στα εκθέματα

Τρόποι πρόσβασης στα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ξενάγηση <ul style="list-style-type: none"> ✓ Από ξεναγούς ✓ Ακουστική (ηχογραφημένη ξενάγηση) ✓ Από τους εκπαιδευτικούς ✓ Πληροφορίες από τον συνοδό ▪ Ψηλάφηση

Πίνακας 6: Μουσειακός Χώρος και επισκέπτες

Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά άλλων επισκεπτών	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Περιέργεια για τα άτομα με προβλήματα όρασης ▪ Αδιαφορία για τα εκθέματα ▪ Καμία παρατήρηση
---	---

Πίνακας 7: Μουσειακός χώρος και προσωπικό

Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά προσωπικού	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αίτημα για ψηλάφηση αντικειμένων <ul style="list-style-type: none"> ➢ Ναι (θετικά σχόλια) ➢ Όχι (αρνητικά σχόλια) ▪ Καμία αλληλεπίδραση
---	---

Πίνακας 8: Εντυπώσεις από τις επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους

Ευχάριστες αναμνήσεις - Θετικές	Δυσάρεστες αναμνήσεις- Αρνητικές
--	---

Εντυπώσεις	εντυπώσεις
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ξενάγηση 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απαγόρευση απτικής πρόσβασης στα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ευγενική, φιλόξενη συμπεριφορά προσωπικού 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ελλιπής πρόσβαση στην πληροφορία
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Συμπεριφορά συνοδού 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αρνητική συμπεριφορά προσωπικού
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αποδοχή αιτήματος για ψηλάφηση 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Η άγνοια
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Η ιστορία των εκθεμάτων 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ο χώρος 	

Πίνακας 9: Μουσείο και καθημερινότητα

Μουσείο και εμπλουτισμός της καθημερινότητας	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Χρήσιμα ▪ Εμπλουτισμός γνώσεων
---	---

Πίνακας 10: Προσβασιμότητα

Προτάσεις για την προσβασιμότητα σε μουσειακούς χώρους	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Δυνατότητα απτικής προσέγγισης ▪ Εκπαίδευση ξεναγών ▪ Ηχογραφημένο ή άλλο υλικό ▪ Ενημέρωση, πληροφόρηση για τα άτομα με προβλήματα όρασης
---	---

Άτομα με Ολική Απώλεια Όρασης σε ηλικία > 20 Ετών

Πίνακας 11: Επισκέψεις σε χώρους πολιτισμικής αναφοράς και μουσεία

Χώρος	Αριθμός επισκέψεων
Θέατρα	
Συναυλίες	
Αθλητικοί χώροι	
Μουσεία	4- 2
✓ Συμβατικά μουσεία	5- 5
✓ Αρχαιολογικοί χώροι	Περισσότερες από 10
✓ Ιστορικοί χώροι	Δεν προσδιορίζουν
✓ Μνημεία	
✓ Μουσείο Αφής	
✓ Πολιτιστικοί χώροι	

Πίνακας 12: Λόγοι επίσκεψης σε μουσεία

Κυριότεροι λόγοι για τη συχνότητα των επισκέψεων
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Υποχρεωτικές εκπαιδευτικές επισκέψεις με το σχολείο ▪ Έλλειψη γενικότερου ενδιαφέροντος ▪ Αδυναμία πρόσβασης στα εκθέματα ▪ Εκδρομές /Ταξίδια ▪ Λόγοι παρέας ▪ Περιέργεια

Πίνακας 13: Πλαίσιο επίσκεψης

Πλαίσιο επίσκεψης	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Σχολείο ▪ Φίλοι, συγγενείς ▪ Ατομική επίσκεψη
-------------------	---

Πίνακας 14: Διευκολύνσεις και δυσκολίες πρόσβασης

Παράγοντες που διευκόλυναν την πρόσβαση	Παράγοντες που δυσκόλεψαν την πρόσβαση ή ενόχλησαν
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Συνοδοί (συγγενικά πρόσωπα, φίλοι) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απαγόρευση απτικής πρόσβασης στα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Δυνατότητα απτικής προσέγγισης 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Κατασκευαστικά στοιχεία του χώρου

Πίνακας 15: Πρόσβαση στα εκθέματα

Τρόποι πρόσβασης στα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Λεκτικές περιγραφές τρίτων ▪ Απτική πρόσβαση (Μουσείο Αφής, πιλοτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα από το Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας)

Πίνακας 16: Μουσειακός χώρος και επισκέπτες

Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά άλλων επισκεπτών	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Περιέργεια για τα άτομα με προβλήματα όρασης ▪ Καμία παρατήρηση
--	--

Πίνακας 17: Μουσειακός χώρος και προσωπικό

Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά προσωπικού
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Άρνηση για ψηλάφηση αντικειμένων ▪ Αγενής συμπεριφορά <ul style="list-style-type: none"> ▪ Καλή εξυπηρέτηση ▪ Αμηχανία (οι δύο τελευταίες κατηγορίες αναφέρονται στην περίπτωση του πιλοτικού εκπαιδευτικού προγράμματος στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου από το Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας)

Πίνακας 18: Εντυπώσεις από τις επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους

Ευχάριστες αναμνήσεις - Θετικές Εντυπώσεις	Δυσάρεστες αναμνήσεις- Αρνητικές εντυπώσεις
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Εμπειρίες απτικής πρόσβασης στα εκθέματα 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απαγόρευση απτικής πρόσβασης στα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ξενάγηση 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αρνητική συμπεριφορά προσωπικού
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ιστορία του χώρου (Ακρόπολη) 	

Πίνακας 19: Μουσείο και καθημερινότητα

Μουσείο και εμπλουτισμός της καθημερινότητας	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Πρόσβαση σε διαφορετικές πληροφορίες ▪ Εμπλουτισμός γνώσεων
---	--

Πίνακας 20: Προσβασιμότητα

Προτάσεις για την προσβασιμότητα σε μουσειακούς χώρους
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Δυνατότητα απτικής προσέγγισης αυθεντικών εκθεμάτων ή αντιγράφων ▪ Προσωπικό για τη διευκόλυνση του προσανατολισμού και της κίνησης ▪ Πρόσβαση σε πληροφορίες με Braille ▪ Υλικό σε ηχητική μορφή ▪ Ενημέρωση για τις δράσεις των μουσείων που απευθύνονται σε άτομα με προβλήματα όρασης ▪ Ξενάγηση ▪ Ευέλικτο ωράριο

Άτομα με αμβλυωπία

Πίνακας 21: Επισκέψεις σε χώρους πολιτισμικής αναφοράς και μουσεία

Χώρος	Αριθμός επισκέψεων
▪ Θέατρα	
▪ Συναυλίες	
▪ Βιβλιοθήκες	
▪ Λέσχη σωματείου τυφλών	
▪ Μουσεία	6- 5
✓ Συμβατικά Μουσεία	6- 10
✓ Αρχαιολογικοί χώροι	Δεν προσδιορίζουν
✓ Εκκλησίες	
✓ Μοναστήρια	
✓ Εκθέσεις	
✓ Πολιτιστικοί χώροι	

Πίνακας 22: Λόγοι επίσκεψης σε μουσεία

Κυριότεροι λόγοι για τη συχνότητα των επισκέψεων
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Οργάνωση επισκέψεων με πρωτοβουλία άλλων <ul style="list-style-type: none"> ✓ Σχολείο ✓ Σύλλογοι ▪ Οικογενειακές διακοπές, ταξίδια ▪ Προσωπικοί λόγοι <ul style="list-style-type: none"> ✓ Αδυναμία πρόσβασης στα εκθέματα ✓ Γενικότερο ενδιαφέρον γι' αυτούς τους χώρους ✓ Ανάγκη σύγκρισης

Πίνακας 23: Πλαίσιο επίσκεψης

Πλαίσιο Επίσκεψης	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Σχολείο ▪ Σύλλογοι ▪ Οικογένεια
-------------------	---

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Φίλοι ▪ Ατομική επίσκεψη
--	---

Πίνακας 24: Διευκολύνσεις και δυσκολίες πρόσβασης

Παράγοντες που διευκόλυναν την πρόσβαση	Παράγοντες που δυσκόλεψαν την πρόσβαση ή ενόχλησαν
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Πρόσωπα που τους συνοδεύουν στην επίσκεψη (φίλοι, συμμαθητές, συγγενικά πρόσωπα) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απόσταση από τα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Λεκτικές περιγραφές τρίτων 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απαγόρευση να πλησιάσουν κοντά στα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ξενάγηση 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απαγόρευση της ψηλάφησης
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ο μεγάλος χώρος του μουσείου 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αρνητική συμπεριφορά προσωπικού
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Προσωπικά βοηθητικά γυαλιά 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Γρήγοροι ρυθμοί ξενάγησης
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Δυνατότητα απτικής πρόσβασης στα εκθέματα 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Τοποθέτηση εκθεμάτων σε βιτρίνες
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Χαμηλός φωτισμός χώρου
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Διαμόρφωση έκθεσης
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Μεγάλος αριθμός επισκεπτών
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απαγόρευση φωτογράφισης

Πίνακας 25: Πρόσβαση στα εκθέματα

Τρόποι πρόσβασης στα εκθέματα
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ξενάγηση/Λεκτικές περιγραφές τρίτων ▪ Απτική πρόσβαση ▪ Η/Υ ▪ Απτικός χάρτης ▪ Ηχογραφημένη περιγραφή (οι τελευταίες τέσσερις κατηγορίες αναφέρονται σε ένα μουσείο)

Πίνακας 26: Μουσειακός χώρος και επισκέπτες

Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά άλλων επισκεπτών
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Καμία παρατήρηση ▪ Περιέργεια για τα άτομα με προβλήματα όρασης ▪ Παροχή βοήθειας ▪ Αρνητικά σχόλια ▪ Αδιαφορία για τα εκθέματα

Πίνακας 27: Μουσειακός χώρος και προσωπικό

Αλληλεπίδραση και συμπεριφορά προσωπικού
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Καμία αλληλεπίδραση ▪ Δυσκολίες στην επικοινωνία <ul style="list-style-type: none"> ✓ Γρήγοροι ρυθμοί ξενάγησης ✓ Έλλειψη κατανόησης ▪ Αίτημα για ψηλάφηση αντικειμένων ή να πλησιάσουν πιο κοντά <ul style="list-style-type: none"> ✓ Όχι ✓ Ναι

Πίνακας 28: Εντυπώσεις από τις επισκέψεις σε μουσειακούς χώρους

Ευχάριστες αναμνήσεις – Θετικές εντυπώσεις	Δυσάρεστες αναμνήσεις – Αρνητικές εντυπώσεις
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Τα εκθέματα 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απαγόρευση ψηλάφησης
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ο χώρος (αρχαιολογικοί χώροι) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Απόσταση από τα εκθέματα και απαγόρευση να πλησιάσουν πιο κοντά
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Δυνατότητα απτικής πρόσβασης στα εκθέματα 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αρνητική συμπεριφορά προσωπικού
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Χρήση Η/Υ 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ξενάγηση 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ευγενική συμπεριφορά επισκέπτη 	

Πίνακας 29: Μουσείο και καθημερινότητα

Μουσείο και εμπλουτισμός της καθημερινότητας
<ul style="list-style-type: none">▪ Διαφορετικός χώρος▪ Γνώσεις▪ Διαφορετικές εμπειρίες

Πίνακας 30: Προσβασιμότητα

Προτάσεις για την προσβασιμότητα σε μουσειακούς χώρους
<ul style="list-style-type: none">▪ Ευαισθητοποίηση, κατανόηση από την πλευρά του προσωπικού▪ Βοήθεια από την πλευρά του προσωπικού (πρόσβαση στα εκθέματα)▪ Όχι γρήγοροι ρυθμοί ξενάγησης▪ Δυνατότητα απτικής πρόσβασης στα εκθέματα – αντίγραφα▪ Δυνατότητα να πλησιάζουν κοντά στα εκθέματα▪ Φωτισμός χώρου▪ Δημιουργία κινήτρων▪ Διαφήμιση, ενημέρωση▪ Ηχογραφημένη ξενάγηση▪ Δημιουργία μουσείων αφής▪ Δυνατότητα φωτογράφισης

ΛΙΣΤΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Από την περιοδική έκθεση “Earth from the Air”, Natural History Museum, Λονδίνο 2002-3. Πηγή: <http://www.culture24.org.uk/science+%2526+nature/animals/art17622> (τελ.επταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009)

Εικόνα 2: Από την περιοδική έκθεση «Αγγίζοντας την Τέχνη», Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα 2008 (φωτ. Χ. Κανάρη).

Εικόνα 3: Από την έκθεση “Museum Image” στο Arezzo της Ιταλίας (2002). Πάνελ με δείγματα αρωματικών επιγρυσμάτων και αντίγραφο κλίμακας 1:1 του αρχαίου βωμού από την ανασκαφή στο Tumulo del Sodo II στην Cortona (Κονιόρδος, 2004). Πηγή: <http://www.cortonaweb.net/archeologia/gallery/arezzo/index.htm> (Τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009).

Εικόνα 4: «Ψηλαφίζοντας την επιτόμβια στήλη του πολεμιστή Δεξύλεω». Πηγή: www.tactualmuseum.gr/html/educ.htm (τελευταία επίσκεψη: Σεπτέμβριος 2008)

Εικόνα 5: Gioconda, Leonardo da Vinci, Μουσείο Anteros, Μπολόνια. Πηγή: <http://www.cavazza.it/arte/edmnv/museoint.htm> (τελευταία επίσκεψη: Σεπτέμβριος 2008)

Εικόνα 8: Εκπαιδευτική επίσκεψη στο Μουσείο Ομερο. Πηγή: <http://www.museoomero.it/main?p=news xxx yyy id 4161&idLang=3> (Τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος)

**Εικόνα 9: Προπλάσματα αρχιτεκτονικών μνημείων από το Tiflogico Museo στη Μαδρίτη.
Πηγή: <http://museo.once.es/> (Τελευταία επίσκεψη: Μάρτιος 2009).**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	
ΤΙΤΛΟΣ	
ΔΙΕΠ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΔΑΝΕΙΖΟΜΕΝΟΥ
6/5/11	
21/4/11	
21/8/11	

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Τηλ.: 24210 06300-1